

Huizen

I.s.m. de Liga voor Mensenrechten en vzw De Huizen

HANS CLAUS (COÖRDINATIE)
KRISTEL BEYENS
RONNY DE MEYER
MARJAN GRYSOEN
LIESBETH NAESSENS (RED.)

NAAR EEN DUURZAME PENITENTIAIRE AANPAK

vzw De Huizen

LIGA VOOR
MENSENRECHTEN
WWW.MENSENRECHTEN.BE

ASP Academic
& Scientific
Publishers

Huizen

I.s.m. de Liga voor Mensenrechten en vzw De Huizen

Huizen

HANS CLAUS (COÖRDINATIE)
KRISTEL BEYENS
RONNY DE MEYER
MARJAN GRYSOEN
LIESBETH NAESSENS (RED.)

NAAR EEN DUURZAME PENITENTIAIRE AANPAK

vzw De Huizen

LIGA VOOR
MENSENRECHTEN

WWW.MENSENRECHTEN.BE

ASP Academic
& Scientific
Publishers

Boekverzorging: Stéphane de Schrevel

Druk: Wilco, Amersfoort

© 2013 ASP nv (Academic and Scientific Publishers nv)

Ravensteingalerij 28

B-1000 Brussel

Tel. +32 (0)2 289 26 50

Fax +32 (0)2 289 26 59

info@aspeditions.be

www.aspeditions.be

ISBN 978 90 5718 254 9

NUR 821

Wettelijk depot D/2013/11.161/008

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd
en/of openbaar gemaakt door middel van
druk, fotokopie, microfilm, op elektronische of
welke andere wijze ook, zonder voorafgaande,
schriftelijke toestemming van de uitgever.

Inhoudsopgave

Voorwoord HANS CLAUS — 7

Inleiding HANS CLAUS — 11

—

Penologisch perspectief KRISTEL BEYENS — 19

Hoop is een werkwoord JOS VAN DER VELPEN — 32

Concept PROJECT GEDIFFERENTIEERDE STRAFUITVOERING — 34

Architectuur en maatschappelijke verandering RONNY DE MEYER — 43

Met de rug tegen de muur, van detentie naar hopeloosheid JULIAAN VAN ACKER — 56

Oplossingsplan MARJAN GRYSON — 59

Een gedetineerde schreef EEN GEDETINEERDE — 67

Personeel LIESBETH NAESSENS — 69

Impressie project ‘gedifferentieerde strafuitvoering’ XAVEER LAUREYNS — 77

Juridisch perspectief JURIDISCHE WERKGROEP — 79

Reacties van gedetineerden op ‘de huizen’ MARJAN GRYSON — 83

De weerstanden weerlegd HANS CLAUS — 89

Slot HANS CLAUS — 95

—

BIJLAGE 1 De resolutietekst — 97

BIJLAGE 2 Enkele ontwerpen van Detentiehuizen — 104

Voorwoord

HANS CLAUS

De problemen

De gevangenen zijn in deze tijd niet meer uit het nieuws: overbevolking, relletjes, ontsnappingen, gijzelingen. Er gaat geen maand voorbij of we worden geconfronteerd met het falen van een systeem.

De publieke opinie en de politiek zijn geneigd om meer gevangenen te bouwen, om zo het capaciteitsprobleem op te lossen, waardoor de druk van de ketel gehaald kan worden en we terug werk kunnen maken van een zinvolle detentie.

Maar wat voor de hand ligt, is voor wie met een kritische houding in het systeem werkt, een beetje kort door de bocht.

De overbevolking van onze gevangenen is geleidelijk ontstaan in het midden van de jaren tachtig van de vorige eeuw. Korte gevangenisstraffen werden als uiterst inefficiënt ervaren. Het sociale weefsel van de gedetineerde raakte door de opsluiting namelijk verstoord en het stigma van ex-gedetineerde stond de reclassering in de weg. Bovendien leerde men in de gevangenis andere, ook langgestraften kennen en kwam men op die manier soms definitief op het criminele pad terecht, met zwaardere misdrijven en nieuwe slachtoffers tot gevolg. De strafmaat en de gemiddelde detentietijd

namen in die context gestaag toe. Toen de eerste capaciteitsproblemen rezen, was het in die optiek niet meer dan logisch dat de kortgestraften uit het systeem werden gelicht. Dit gebeurde toen met de techniek van de collectieve genade. Dat leek het minste kwaad. Deze vorm van 'beleid', die aanleiding gaf tot gevoelens van straffeloosheid nam vlug grotere proporties aan en dit wakkerde op zijn beurt de roep om een strengere aanpak aan.

Er ontstond met andere woorden een vicieuze cirkel, waar we met capaciteitsverhoging alleen niet uit geraken, integendeel. Twintig jaar verder is de gemiddelde detentieduur erg toegenomen en nog is het einde van die evolutie niet in zicht. Sinds het midden van de jaren tachtig is ook de gevangenispopulatie toegenomen met ongeveer 75%.

Moeten we niet eerder de manier waarop we detentie organiseren, namelijk in klassieke, op controle gerichte gevangenen, in vraag stellen?

De detentie zelf en wat we ermee beogen, is wel degelijk het voorwerp van evolutie geweest.

Het meest tastbare bewijs van die evolutie vinden we in de Basiswet betreffende het gevangeniswezen en de rechtspositie van de gedetineerden.

Maar aan nieuwe inzichten in hoe we de infrastructuur dienstig kunnen maken aan de nieuwe doelstellingen van de strafuitvoering, schoot het klaarblijkelijk tekort. Het bewijs daarvan is het kopiëren van de stervormige gevangenis die stamt uit de negentiende eeuw voor de nieuwe te bouwen gevangenissen.

De cellulaire gevangenissen, die geconcipieerd zijn aan het begin van de negentiende eeuw, zijn gericht op individuele opsluiting en afzondering van andere gedetineerden. Men kon ‘massaal’ individuele opsluiting verzekeren door het ingenieuze panopticonmodel.

In die tijd geloofde men rotsvast in de heilzame werking van de eenzame afzondering. Men verwachtte dat de gedetineerde moreel zou verbeteren door hem af te snijden van slechte invloeden en door hem aan de goede invloeden van de aalmoezenier en zijn eigen bezinning over te leveren.

Er groeiden nieuwe inzichten in de sociale wetenschappen over de menselijke ontwikkeling en over de externe oorzaken van criminaliteit. Ook de praktijkervaring met eenzame opsluiting en de desastreuze psychologische gevolgen hiervan deed besluiten om sociaal contact onder gedetineerden toe te laten. Alleen deed men dat in een infrastructuur die geen agogische aanpak van die sociale interacties mogelijk maakt. Integendeel, de op controle gerichte panoptische structuur dringt voortdurend aan op uniformiteit en maakt een gedifferentieerde aanpak, een groepsgerichte en zelfs een individuele begeleiding onmogelijk.

Zeker als men bedenkt dat erg diverse groepen samen door de detentie moeten binnen diezelfde muren, is dit niet alleen problematisch met betrekking tot agogische mogelijkheden, maar ook naar veiligheid toe.

We kunnen de gevangenisproblemen slechts oplossen indien we het klassieke gevangenisconcept verlaten.

De oplossing

Dit zette mij ertoe aan om iets te ondernemen, om mensen bij elkaar te brengen die niet alleen overtuigd zijn van de moeizame handhaving van de huidige detentievorm, maar die ook wilden nadenken over hoe het in de toekomst beter te organiseren.

Om de gedetineerden te begeleiden op een agogisch verantwoorde wijze, moeten we de detentie niet langer in instituten maar wel in **Detentiehuisen** realiseren. Dat is het nieuwe.

Daarnaast kan een agogische aanpak slechts vruchten afwerpen als de detentie- en reclasseringsinspanningen elkaar vinden in de vorm van een ‘**Oplossingsplan**’ dat, vooraleer het in uitvoering komt, door de strafuitvoeringsrechtbank wordt aanvaard. Zekerheid omtrent het verloop van de detentie en de reclassering levert immers zowel voor de gedetineerde als voor alle betrokkenen bij de reclassering meer op dan de risicoscreening na een inhoudsloze detentie. De nood aan beheersing en uniformiteit bedreigt daarbij elke geïndividualiseerde inspanning.

Normalisering, responsabilisering, participatie, re-integratie en herstel, de in de Basiswet verankerde doelstellingen van de strafuitvoering, kunnen amper plaatsvinden in de cellenrijen, noch in die uit de negentiende eeuw, noch in de nieuwe uit de eenentwintigste eeuw.

Vergelding en afschrikking, die doelstellingen van de straftoemeting zijn en niet van de strafuit-

voering, steken voortdurend de kop op en spelen een grote rol in de weerstand tegen verandering.

Dit wordt vertaald in de opmerking ‘Is detentie in een Detentiehuis nog wel een straf?’ Men laat de symboolwaarde van de afschrikwekkende infrastructuur primeren op de vraag of andere detentievormen niet beter zouden aansluiten op de in de Basiswet verankerde doestellingen van de strafuitvoering.

Dit boek

Het project ‘Gedifferentieerde strafuitvoering’ binnen de schoot van de Liga voor Mensenrechten is van start gegaan in maart 2011 en is op korte tijd sterk gegroeid. Niet alleen zijn vele mensen snel betrokken geraakt, maar ook inhoudelijk is het concept van een nieuwe detentie op relatief korte tijd (anderhalf jaar) tot concrete rijpheid gekomen.

Dit boek bevat inhoudelijke conclusies en voorstellen: infrastructurele antwoorden, een personeelsplan en juridische voorstellen. Plannen, maquettes, berekeningen en tabellen zijn beschikbaar.

Wie kan tegen een beter uitgewerkte en beter gedifferentieerde strafuitvoering zijn? Kritieken op de omslag van gevangenen naar Detentiehuizen zijn dan ook zelden inhoudelijk van aard. Men wijst vooral op de gebeurlijke meerkost van kleinschalige detentie. Men geeft de weerstanden aan die bij de bevolking leven om afstand te doen van het gekende en men wijst op het ‘not in my backyard’-syndroom. Het is daarom nuttig om wat meer in detail te treden. Veel heeft met goede informatie en beredeneerde communicatie te maken.

Het woord dat het meest tot de verbeelding spreekt en tot veel creativiteit heeft geïnspireerd is ‘huizen’. Het zorgt soms ook voor verwarring. Niet elk Detentiehuis kan er uitzien als een woonhuis – sommige, meer open vormen, zeker wel. Maar het woord geeft wel aan in welke schaal we denken.

Die kleinschaligheid is essentieel. Clustering van huizen is soms nodig, maar moet beperkt blijven in omvang. Maximum drie huizen van tien mensen, wordt gesteld, want een persoonlijke aanpak is de kern van goede strafuitvoering.

Die kleinschaligheid maakt het mogelijk om daadwerkelijk en efficiënt te differentiëren. De maat van het gemiddelde prangt immers te zeer en verlaagt de kwaliteit van de aanpak. Opsluiting in kleine groepen is beter dan opsluiting in de massa en is ook beter dan eenzame opsluiting. Net daarvoor zijn Detentiehuizen nodig.

Soms wil men kleinschaligheid en schaalvoordelen verenigen en komt men met de idee om vele kleine paviljoenen – of huizen – op één domein te bouwen. Maar het concept dat vele Detentiehuizen wil spreiden over het land, maakt detentie ook toegankelijker voor de gemeenschap die zijn verantwoordelijkheid wenst op te nemen in de strafuitvoering en maakt de weg korter voor de gedetineerde die zijn verantwoordelijkheid wenst op te nemen ten aanzien van zijn slachtoffers en/of de samenleving. Het maakt zelfs ingenieuze plannen van stadsvernieuwing mogelijk en opent de weg naar een rationele aanpak van toekomstige capaciteitsproblemen, niet enkel in de strafuitvoering, maar ook in de zorg.

En veel huizen op één domein zijn in wezen nog altijd één instituut, waarin uniformiteit in de loop der tijd onvermijdelijk wordt.

De ambitie

Dit boek wil een referentiewerk zijn voor wie zich buigt over detentie in de toekomst.

Het ademt de wil uit om te veranderen en ook het geloof dat verandering kan. In het licht van de detentie van vandaag, lijkt een netwerk van per detentiestreek georganiseerde Detentiehuizen utopisch. Het zou ook verkeerd begrepen kunnen worden in de zin dat een nieuwe infrastructuur alles oplost, of dat de maakbaarheid van de mens wel erg als uitgangspunt wordt genomen.

Maar zo ambitieus zijn we niet. We willen het alleen beter doen. De samenleving evolueert en het is beter dat de detentie aansluit op die evolutie.

We weten ook dat zulke veranderingen tijd vergen, de tijd die nodig is om vertrouwen te krijgen in nieuwe detentievormen. Zoals het tijd heeft genomen om de lijfstraffen door detentie te vervangen.

De tijd voor verandering is evenwel rijp. Ik kom terug op de malaise die thans duidelijk heerst met betrekking tot gevangenissen. (Praktijk)mensen vragen al lang een betere en andere strafuitvoering. Die plannen zijn dan ook tot in de hoogste politieke agenda's geraakt.

Detentiehuizen maken straffen op maat mogelijk. Dit is een maatschappelijke noodzaak.

Inleiding

HANS CLAUS

Op basis van 'De Huizen, een concept voor de Belgische gevangenis van de eenentwintigste eeuw', december 2009, Aflevering 48, De Orde van de Dag

Ik vertrek in dit betoog eerder van de praktijk. Ik vertrek meer bepaald uit de verhalen van gedetineerden. Van hoe zij het samenleven met andere gedetineerden en met het personeel binnen onze cellulaire gevangenissen ervaren.

Als we een nieuwe infrastructuur voor ogen hebben, zullen we toch in eerste instantie moeten weten hoe en waarom de oude tekortschiet. Dat kunnen we van niemand beter te weten komen dan van de gedetineerde zelf.

Het spreekt vanzelf dat uit die verhalen niet enkel de infrastructurele tekorten naar voren komen, maar ook structurele tekorten in de organisatie van de strafuitvoering.

Daarom zal ik in het concept voor een Belgische gevangenis van de eenentwintigste eeuw zowel voorstellen ontwikkelen voor de infrastructuur als voor de organisatie.

Dat infrastructuur een erg dwingende voorwaarde is voor een bepaalde manier van werken, wil ik ter inleiding toch kort even illustreren met het voorbeeld van de renovatie van de Nieuwe Wandeling. Door in het begin van de jaren zeventig

van de vorige eeuw de tralies weg te nemen die het centrum van de vleugels scheidde, wordt het basispersoneel daar nu al veertig jaar gedwongen om de gedetineerde fysiek te ontmoeten en om er dus mee te praten. Ik kan getuigen van het feit dat dit werkt, dat dit de sfeer ten goede komt en de veiligheid verhoogt. Zonder de infrastructurele ingreep had men dit nooit bereikt.

Maar uiteraard is er meer nodig dan het wegnemen van tralies uit de bestaande gebouwen. Uit mijn betoog zal blijken dat heel het cellulaire concept best verlaten wordt.

De verhalen

Ik besef dat ik geen wetenschappelijke studie heb verricht om de verhalen van gedetineerden te verzamelen, te ordenen of te analyseren. Maar 23 jaar actief luisteren leverde me toch het inzicht op dat er twee soorten verhalen zijn.

De eerste soort leert me dat de gedetineerden in onze gevangenissen voortdurend wolf zijn voor hun medegedetineerden. Niemand blijkt te vertrouwen. Als gedetineerde word je er uit overlevingsdrang toe gedreven om zo veel mogelijk subcultureel gezag op te bouwen. Dat gezag verkrijgt je dus door te schoppen tegen het systeem dat je opsluit. Het systeem

reageert daarop wel met disciplinaire maatregelen. Maar hoogstens houdt het daarbij zichzelf over-eind. Tenslotte blijft de gedetineerde binnen onze gevangenissen overgeleverd aan zichzelf en aan zijn lotgenoten en met een stoere reputatie krijg je van de medegedetineerden meer gedaan.

De infrastructuur waarbij beampten eerder van-uit de verte toekijken op tientallen gedetineerden die in rijen van cellen zitten, zorgt voor zo'n klimaat.

De tweede soort verhalen vertelt over de ont-hutsende versnippering van de overheid. Op die manier slaagt 'de staat' er niet in om echt contact te leggen met de veroordeelde. Penitentiare en postpenitentiare diensten werken in verspreide slagorde. Rechterlijke en administratieve werelden communiceren op louter ambtelijke wijze over de persoon van de justitiabele. De Federale overheid en de Gemeenschappen nemen andere uitgangspunten aan in de benadering van diezelfde personen. Die justitiabele zwemt met de oplossingsmodellen die hij in de loop van zijn leven met scha en schande heeft weten te ontwikkelen, door de mazen van dat justitie- en hulpverleningsweb, heel dikwijls van de ene opsluiting naar de andere.

De fouten van het verleden

Als ik nu meedenk over de vorm die de nieuwe gevangenissen moeten krijgen, dan wil ik mij base-ren op die verhalen om eerst de analyse te maken van wat structureel fout liep en waardoor we nu met zo'n capaciteitsprobleem zitten. Ik meen namelijk dat de structuur van de gebouwen daar veel mee te maken heeft.

We kunnen natuurlijk met de vinger wijzen naar de internationale en de mondiale context, naar de toenemende bereidheid tot straffen binnen onze westerse beschaving en die verantwoordelijk stel-len voor de aangroei van de gedetineerdenpopulatie.

Maar die enkele decennia van verhalen leggen toch ook een typisch Belgisch falen bloot, waar de gigan-tische bouwprojecten van de negentiende eeuw naar mijn inzichten uiteindelijk niet vreemd aan zijn.

De afwezigheid van een echt penaal beleid in België is mede verantwoordelijk voor het bijzonder dure masterplan waar we nu voor staan. Als we geen lessen trekken om een andere penitentiare infra-structuur neer te poten, zal dit vele geld ons in de toekomst nog eens opzadelen met een te voorspel-len aangroei van de gedetineerdenpopulatie. Toch liefst geen oude wijn in nieuwe zakken!

Geen penaal beleid

Het verhaal van de veroordeelde die bij zijn opslui-ting niet weet hoelang hij zal moeten zitten, die na jaren detentie te horen krijgt dat hij een begeleiding moet vinden voor hij tot een andere strafuitboe-tingsmodaliteit wordt toegelaten, maar die geen instelling bereid vindt om hem te begeleiden en daardoor zijn detentie langer ziet worden, spreekt toch boekdelen.

Er is zo te zien weinig afstemming tussen wat de wetgever wil, wat de rechter beslist en de praktijk van de strafuitvoering. De staat heeft gefaald in de uitbouw van pre- en postpenitentiare alternatieven voor de gevangenisstraf. Een detentie die een zinvol antwoord geeft op de problematiek van de gedeti-neerde is er nog altijd niet.

De opsplitsing van bevoegdheden (de federale overheid kreeg de bevoegdheid over de straf en de regionale over de hulp-en dienstverlening aan of zorg voor diezelfde gestrafte) heeft aan de situatie van de justitiabele in het geheel geen deugd gedaan. Een goede straf zou eigenlijk een intensievere, een tijdelijk residentiële en deels gedwongen vorm van zorg kunnen zijn. Maar opsluiten bij wijze van straf staat in dit koninkrijk niet alleen nog steeds gelijk

aan het uitstellen van de zorg die nodig is, door het niet verlenen van die zorg duurt de opsluiting daarenboven langer dan gewenst! Waar opsluiting heel dikwijls het gevolg is van het niet op tijd verlenen van opvang en begeleiding, continueert de opsluiting die status. Deze vicieuze cirkel zorgt voor langere detenties en de langere detenties zorgen voor overbevolking. Bijbouwen lijkt dan de enige oplossing.

De hulp- en dienstverlening buiten de muren schuift al decennialang de moeilijkste gevallen, die gedragsproblemen stellen, door naar de gevangenen. De praktijk van de wederopsluiting van op proef vrijgestelde geïnterneerden is daar een duidelijk voorbeeld van. De annex van de arresthuizen wordt al te dikwijls gebruikt als time-outafdeling van de zorginstellingen.

Wat de zorg binnen de muren betreft, zijn pas recent de structuren voor hulp- en dienstverlening in alle gevangenissen opgericht, een beslissing die bovendien genomen was nog voor de eigenlijke evaluatie van de – nochtans lang lopende – proefprojecten rond was.

In de manier waarop die structuren worden uitgebouwd wordt bijzonder veel aandacht besteed aan enerzijds het niet vermengd geraken met de strafende justitie en anderzijds het niet voor het hoofd stoten van de klassieke gevangenshiërarchie. Daar waar zorg en straf elkaar dus de hand zouden moeten reiken, wordt de gedetineerde geconfronteerd met welzijnswerkers enerzijds (trajectbegeleiders en organisatieondersteuners) en een psychosociale dienst (PSD) anderzijds. Die werken grotendeels naast elkaar, met onderscheiden doelen. Veel energie gaat naar het gesplitst houden van beide voorzieningen. De praktijk neigt immers spontaan naar samenhang. Het gaat tenslotte over dezelfde gedetineerde. Maar die samenhang wil men eigenlijk niet. Men wil liever duidelijke afbakening en strikte afspraken om die te bewaken.

De welzijnswerker onderzoekt wat de gedetineerde vanuit diens eigen inzichten vooruit kan helpen. (Dat is niet slecht, maar de gedetineerde geraakt in wezen slechts echt vooruit door een gunstig rapport van de PSD.) Die PSD vertrekt, even terecht, vanuit de angst voor recidive vanwege ‘de samenleving’ wat een vertaling kreeg in de te onderzoeken contra-indicaties voor het verlenen van uitgangsvergunningen, verloven, beperkte detentie, elektronisch toezicht, voorwaardelijke invrijheidstelling, ...

Niemand maakt de synthese tussen beide benaderingen. En dat hebben we expliciet zo gewild. De gedetineerde blijft evenwel verweesd achter ... nogmaals overgeleverd aan zijn medegedetineerde.

Het hulp- en dienstverleningsaanbod staat omwille van die soms gecultiveerde opsplitsing erg los van de re-integratie-inspanningen van de gedetineerde.

Bovendien liet het moderne Vlaanderen de uitbouw van een aanbod aan justitiabelen graag over aan het privaat initiatief. Ik verwijs naar de drughulpverlening binnen de muren. Indien het dan toch van de grond kwam, kon het dikwijls slechts op middelen rekenen als het zich inschreef in nogal logge ambtelijke structuren.

Mijn analyse is dus dat dit land penitentiair zeker ook mee ten onder gegaan is door een gebrek aan krachtadig beleid dat de gedetineerde kon voelen. Er kwam laat en weinig aanbod en dat aanbod geraakte niet afgestemd op wat de samenleving en nadien ook de strafuitvoeringsrechtbank van de gedetineerden verwachtten. De versnippering en bevoegdheidsopdeling maken dat de gedetineerde langer in detentie blijft, dat de eigenlijke begeleiding wordt uitgesteld tot na die detentie en dat hij voorlopig aangewezen is op zijn medegedetineerde.

En zelfs na de detentie mag de gedetineerde voor een zoveelste keer zijn verhaal vertellen, dit keer

aan de justitieassistent, die nog eens vanuit een andere visie de controlerende begeleiding opstart.

De infrastructurele oorzaak

De infrastructuur is aan die hybride, bijna schizofrene toestand niet vreemd. Onze cellulaire gevangenen uit de negentiende, twintigste en eenentwintigste eeuw zijn gebouwd om te beheersen, om te controleren en om het collectieve samenleven van gedetineerden te vermijden. Bewaking stond en staat voorop. Waar aanvankelijk de heilzame werking van de eenzame opsluiting nog als een positieve betrachting gold, is die afzondering in de loop van de tijd een loutere veiligheidsaangelegenheid geworden, zonder inhoud.

Professor Dupont heeft zich uitgesloofd om die veiligheid te omschrijven. Erg belangrijk in die omschrijvingen van interne en externe veiligheid¹ is het begrip dynamische veiligheid (Art. 105, § 1 van de Basiswet), waarbij de **‘dynamische wis-selwerking** tussen het gevangenispersoneel en de gedetineerden enerzijds en een evenwichtige verhouding tussen de technische middelen die worden ingezet en een constructief detentieregime, anderzijds’ als essentieel worden geduid.

Welnu, de architecturale structuur wordt voortdurend als één groot technisch middel aangewend en benadrukt zo elke seconde sinds haar ontstaan de statische veiligheid. Het is geen wonder dat in ons land nog geen enkel detentieplan in werking is, dat als een begin van een constructief detentieregime zou kunnen gelden. Onze gebouwen vertellen ons dat technische veiligheid primeert. Ook de basiswet zelf heeft geen abstractie kunnen maken van die premisse. Tussen de lijnen wordt een preliminaire ‘orde’ noodzakelijk geacht voor een menswaardig samenlevingsklimaat. Net zoals het bijbouwproject eerst veilige huisvesting wil,

alvorens aan de inhoudelijke detentie te denken. Net zoals de toepassing van de wet op de externe rechtspositie eerst de vereisten verstrengt voor vrijstelling, alvorens in de uitvoering van de interne rechtspositie te voorzien en in een detentieaanbod dat de gedetineerden in de mogelijkheid moet stellen om aan die vereisten te voldoen of nog in een coherente begeleiding te voorzien door de verantwoordelijke overheden.

Onze gevangenisinfrastructuur inspireert ons dagelijks om de kar voor het paard te spannen, want ze toont ons dat de gedetineerde gevaarlijk is en veilig moet worden afgezonderd. Ze belet ons te leren dat orde en veiligheid een resultante is van normale menselijke ontmoetingen en verhoudingen. We bereiken de gedetineerden niet, omdat we eerst tonen hoe gevaarlijk ze zonder onderscheid wel zijn.

Zelfs in een tralieloze omgeving als in de Nieuwe Wandeling, waar de ontmoeting tussen personeel en gedetineerden een fysieke verplichting is, blijft de cellulaire ontmoediging tot contact stevast verdediging krijgen vanuit het bewakingskorps in uniform. Een tralieloze Ducpétiauxgevangenis is door die communicatie wel veilig (dit in tegenstelling tot een gevangenis zoals bijvoorbeeld Sint Gillis waar je van het ene misverstand naar het andere en dus van het ene incident naar het andere holt), maar nog verre van zinvol. Het vergde in Gent veel volgehouden inzet en de autoriteit van een ‘strategisch plan’ om een uitgebreid aanbod aan activiteiten te ontwikkelen. Maar bovenop de bedenking dat dit aanbod erg los staat van de re-integratievereisten die aan gedetineerden worden gesteld, is elk incident nog steeds een mogelijke aanleiding om het aanbod in vraag te stellen.

Mijn werk in de kleine strafuitboetingsinstelling van Oudenaarde is in dat opzicht voor mij een verademing. Met kleine secties van twintig langblijvers is het mogelijk om in de diepte te werken. Het regime wordt ook veel nadrukkelijker mee gedragen

door de gedetineerden zelf en de cellulaire afzondering is er veel minder voelbaar.

En toch blijven ook in Oudenaarde de verhalen van de gedetineerden overeind. Ook daar is het leven op de secties op zich geen onderwerp van georganiseerde zorg. Op die secties valt eigenlijk grotendeels aan stukken wat overdag, tijdens allerlei activiteiten en begeleidingen is opgebouwd. Bovendien blijft het trekken en sleuren om de normale voorzieningen uit de vrije samenleving naar binnen te krijgen, ook na de zogenaamde uitvoering van het strategisch plan.

De verdeling van de bevoegdheden tussen justitie en de gemeenschappen polariseert de veiligheid en de hulpverlening. Daardoor stelt ze ongewild de bewaking in haar gelijk. Ze bevestigt immers het primaat van de orde en de veiligheid en volgt daarbij de stille maar erg indringende boodschap die het gebouw geeft. Het gebrek aan afstemming van de hulpverlening op het vrijstellingsbeleid en op de overbrengingspolitiek bevestigt nog eens dit primaat.

Een nieuwe en vernieuwende architecturale structuur die deze fouten moet helpen vermijden, zal dus moeten vertrekken vanuit het samenleven en vanuit de zorg daarvoor. Dat wil zeggen dat het cellulaire uitgangspunt verlaten moet worden, omdat de afzondering er te centraal staat.

Organisatorisch wil vernieuwing ook zeggen dat ik het compromis van de bevoegdheidsopdeling NIET zou meenemen naar de nieuw te bouwen inrichtingen.

(...)

De afstemming binnen de strafuitvoering

Het is belangrijk dat gedetineerden een individueel detentieplan doorlopen doorheen één en wellicht meerdere Detentiehuizen. Het is belangrijk dat

dit plan op advies van de begeleiders kan worden geëvalueerd en bijgesteld, maar het is van even groot belang dat de gedetineerde een eenheid van aanpak ondervindt en dat dit plan niet doorkruist wordt door beslissingen (van DDB, minister, directie of SURB) die geen verband houden met de evaluatie van het plan. Het is ook belangrijk dat de hulp- en dienstverlening de gedetineerde helpt om dit plan tot een goed einde te brengen.

De strafuitvoeringsrechtbank is perfect geplaatst om dit detentieplan op advies van de Directeur van de Detentiestreek uitvoerbaar te verklaren en te doen uitvoeren. Ze geeft op dat ogenblik ook best de eerste aanzetten van een reclasseringsplan. Ze bepaalt de tijdstippen waarop een evaluatie van beide plannen, die samen het Oplossingsplan vormen, moet worden voorgelegd.

De herstellende activiteit moet van start gaan op dag één van de strafuitvoering. Normaal evolueert de gedetineerde van meer beveiligde huizen naar minder beveiligde huizen, maar er zijn ook andere parcours denkbaar en er zijn ook altijd wegen terug.

Er mag geen breuk meer bestaan tussen de begeleiding binnen de muren en de begeleiding buiten de muren. De Individueel planbegeleider houdt contact met alle instanties die tussenkomen in de uitvoering van het Oplossingsplan.

De rechtspositie

Ik ben de kritiek in de kreet 'help, ik word geholpen', niet vergeten. De detenties onnodig langer laten worden in zinloze instituten, omwille van de weersin tegen gedwongen hulpverlening, zoals thans het geval is, kan evenwel ook niet.

Als de hulp- en dienstverlening meer een gedwongen zaak is die kadert in een Oplossingsplan, moeten alle mogelijke waarborgen tegen paternalisme van overijverige mentoren en begeleiders

allerhande, worden uitgebouwd. De strafuitvoeringsrechtbank mag hierin een opportuniteit zien om nog meer scheidsrechter te worden tussen de belangen van de dader, het slachtoffer en de samenleving. Zij moet nog meer toegankelijk worden voor de dader die aanpassingen in zijn plan wil afdwingen. Zij moet de dader kunnen verlossen van de begeleiding die buiten proportie is of onwerkbaar wordt. Een dader mag immers ook niet herleid worden tot de drager van een problematiek, evenmin als hij mag herleid worden tot de strafbare feiten die hij heeft gepleegd. Die rechtbank moet middels de uitvoerende macht de samenleving anderzijds ook kunnen dwingen tot het geven van begeleiding.

Ik ben bovendien van oordeel dat zo'n hervorming van de strafuitvoering gepaard moet gaan met een grotere zekerheid over de datum van de vrijstelling.

Noten

- 1 Interne veiligheid: een toestand waarbij in de gevangenis de fysieke integriteit van personen gevrijwaard wordt en waarin roerende of onroerende goederen geen gevaar lopen van wederrechtelijke beschadiging, vernieling of ontvreemding (art 2 9° van de Basiswet).

Externe veiligheid: een toestand waarbij de samenleving beschermd wordt door middel van de verzekerde bewaring van gedetineerden en door het voorkomen van misdrijven die zouden kunnen worden gepleegd vanuit de gevangenis (art 2. 10° van de Basiswet).

Orde: een toestand waarin de gedragsregels worden nageleefd die noodzakelijk zijn voor het tot stand brengen of het handhaven van een menswaardig samenlevingsklimaat in de gevangenis.

Penologisch perspectief

KRISTEL BEYENS

De wereld verandert, de straf moet volgen

De industriële samenleving, bakermat van de gevangenis, is niet meer. Grote industrieën behoren stilaan tot het verleden. Kleine, wendbare en op voortdurende innovatie gerichte bedrijfjes, die gebruik maken van de bijna ongelimiteerde en globale communicatiemogelijkheden, nemen de fakkel over.

Maatschappelijke problemen die in de industriële, moderne tijd een institutionele benadering kregen (armoede, ziekte, geestesziekte, jeugdbescherming, verslaving, ...) worden nu niet meer op uniforme, maar integendeel op veel verschillende manieren aangepakt. De voorzieningen die deze problemen opnemen zijn veel meer vervlochten in het maatschappelijk weefsel en bieden meer maatwerk. Ook het onderwijs ontgroeit stilaan de klassieke school en zoekt diverse wegen die aangepast zijn aan nieuwe manieren van leren. Deze nieuwe maatschappij stelt elk individu verantwoordelijk voor zijn of haar eigen keuzes. Iedereen moet zijn of haar eigen parcours kunnen bepalen.

Het is logisch dat de strafuitvoering en de detentie meegaan met hun tijd en zich aanpassen aan die nieuwe laatmoderne samenleving. Die nieuwe wereld stelt andere verwachtingen aan mensen.

Wanneer iemand de sociale code doorbreekt en gestraft wordt, ligt die straf best in de lijn van die verwachtingen.

In een samenleving waarin iedereen verantwoordelijk wordt geacht voor zijn eigen ontwikkeling en verondersteld wordt om voortdurend keuzes te maken, moet de inhoud van de straf ook die verwachting weerspiegelen. Anders heeft die straf een omgekeerd effect. Dat is thans het geval met de gevangenisstraf die gehoorzaamheid, discipline en uniformiteit oplegt, in een wereld die divers is, activering en persoonlijk initiatief veronderstelt.

Wie vandaag in zo'n gevangenis wordt opgesloten, komt dus terecht in een toestand van constante onduidelijkheid. De mogelijkheden die het gevangenisstelsel biedt en de voorwaarden waarin mensen worden opgesloten, stroken niet met de maatschappelijke verwachtingen. Dit is niet alleen nefast voor de gedetineerde, maar ook voor de samenleving, want op die manier leidt de straf tot meer criminaliteit. Ook voor de slachtoffers van misdrijven is de huidige opsluitingsvorm verre van herstellend.

De gevangenissen van gisteren en vandaag zijn onaangepast

Pioniers van het gevangenisonderzoek beschrijven gevangenissen als totale instituties, waar gedetineerden mortificatieprocessen ondergaan als gevolg van hun opsluiting (Goffman, 1961). De opsluiting en afsluiting van de buitenwereld leiden ertoe dat de verschillende rollen die mensen opnemen in de samenleving, afgebroken worden eens ze de gevangenis betreden en 'gedetineerde worden'. De enige rol die ze nog overhouden is die van 'gedetineerde'. Sykes (1958) beschrijft de ondertussen beruchte '*five pains of imprisonment*'. Tijdens zijn verblijf in de gevangenis verliest de gedetineerde in de eerste plaats zijn vrijheid, maar ook heel wat meer. Hij wordt ook gedepriveerd van de toegang tot goederen en diensten en tot heteroseksuele relaties. Bovendien verliest hij zijn autonomie en zijn persoonlijke veiligheid.

Het gevangenisregime van vandaag is echter veranderd ten opzichte van dat uit de periode waarin deze studies plaatsgrepen en detentie gebeurt ook niet alleen in gesloten inrichtingen. Vanuit humaniseringsoverwegingen en vanuit het inzicht dat het leven in totalitaire instellingen zonder enig contact met de buitenwereld zeer nefaste gevolgen heeft voor de latere re-integratie van de gedetineerden, zijn heel wat initiatieven genomen om het leven in de gevangenis te 'normaliseren' en om de bovengenoemde '*pains*' te verlichten.

Het gros van de Belgische gevangenissen dat vandaag nog in gebruik is, dateert echter nog van de negentiende eeuw. Hun ontwerp is gebaseerd op de toen heersende penitentiële visie op de doelstellingen van de gevangenisstraf: vrijheidsberoving moet leiden tot morele inkeer door middel van religieuze contemplatie. Dit dient te gebeuren geïsoleerd van

de buitenwereld en van de andere gedetineerden. De panopticongevangenissen van toen zijn voorbeelden van een '*architecture parlante*', die zowel aan de bewoners als aan de buitenwereld de boodschap meegeeft van afschrikking door hoge muren met wachttorens, kantelen en prikkeldraad, immense poorten, zware deuren. De godsdienstbeoefening en morele verbetering wordt gesymboliseerd door de gotische, kloosterachtige architectuur binnenin. De cellulaire structuur was de uiting van het belang van religieuze oefening en individuele contemplatie in afzondering, als hoekstenen van Ducpétiaux' gevangenisregime. De enige ruimten die voorzien werden voor gemeenschappelijke activiteiten waren de kapel en in beperkte mate de werkhuizen, waar in stilte aan arbeid werd gedaan. Arbeid gebeurde hoofdzakelijk op cel. De bewegingen in de gevangenis werden tot een minimum beperkt. Contacten met de buitenwereld, maar ook tussen de gedetineerden onderling moesten tot een strikt minimum worden beperkt om 'criminele besmetting' te voorkomen.² De dikke muren symboliseren de uitsluiting uit de samenleving. De gevangenis als burcht ter bescherming van de samenleving tegen haar criminelen.

Deze penitentiële visie is ondertussen achterhaald, maar we zitten nog wel met de architecturale vertaling ervan.

Een ander belangrijk kenmerk van deze stervormige gevangenissen is dat ze geïnspireerd zijn op Bentham's panopticonidee,³ dat als ideale vorm werd gezien om toezicht en volledige controle over de gedetineerden te houden ('zien zonder gezien te worden'). Ze staat voor disciplineren via absolute en maximale controle, met een minimum aan personeel. Dit ontwerp heeft daarmee dus ook een belangrijke economische, beheersmatige component.

Ontwerp en visie

Ruimtelijke vormgeving beperkt of faciliteert de ontwikkeling van sociale praktijken. Een gevangenisontwerp bepaalt daardoor mede de mogelijkheden om een regime te ontwikkelen, de sociale interacties in de gevangenis en tussen de gevangenis en de samenleving. Nadenken over gevangenissen en over hoe ze er moeten uitzien kan daarom moeilijk losgekoppeld worden van een bredere visie op de doelstelling van het straffen, op het samenleven in de gevangenis, het heersende mensbeeld over de gedetineerde (medeburger of vijand?), een visie op de invulling van de taken van het (penitentiaire) personeel, op de plaats van 'buiten' in de gevangenis en het spanningsveld tussen normalisering en re-integratie enerzijds en uitsluiting, afschrikking, vergelding, controle en neutralisering anderzijds.

Een masterplan voor nieuwe gevangenissen

In België is er in uitvoering van het *Masterplan 2008-2012-2016 voor een gevangenisinfrastructuur in humane omstandigheden* een groots nieuw verbouwplan gestart om de uitbreiding en vervanging van gevangenis capaciteit te realiseren.

De bouw van nieuwe gevangenissen kan een opportuniteit zijn om hedendaagse penologische inzichten en visies in de praktijk te brengen. Gezien de praktijk uitwijst dat gevangenissen ongeveer 150 jaar meegaan, stond en staat de Belgische regering voor een belangrijke opdracht. Er zijn in het begin snel belangrijke keuzes gemaakt. Voor de eerste vier gevangenissen is er gekozen voor het traditionele panoptische sterrenmodel. Hierbij blijkt weinig vernieuwing en visieontwikkeling aan de dag gelegd.

Voor de bouw van het 'gevangeniscomplex' in Haren, ter vervanging van de Brusselse gevangenissen zijn eveneens al belangrijke keuzes gemaakt: er zal één groot gevangeniscomplex gebouwd worden dat onderdak moet bieden aan 1 190 gedetineerden: 100 gesloten plaatsen voor vrouwen, 60 open plaatsen voor vrouwen, 600 gesloten plaatsen voor mannelijke voorlopig gehechten, 250 plaatsen voor mannelijke veroordeelden, 150 plaatsen voor geïnterneerden en 30 gesloten plaatsen voor jongeren. Deze keuze op zich is al een belangrijk gegeven. Zelfs indien er verschillende afdelingen worden gebouwd, staat al vast dat er één groot 'complex' zal komen, dat onvermijdelijk de sporen van grootschaligheid zal dragen. Er is op deze wijze gekozen voor een 'fabriek' van detentie en controle, die zich letterlijk aan de rand van de samenleving bevindt: aan de rand van de stedelijke agglomeratie, omringd door een spoorlijn en de Brusselse ring en dichtbij de luchthaven. Rust en kalmte zullen tijdens de wandelingen in openlucht ver te zoeken zijn voor de gedetineerden. Het staat al vast dat mobiliteit van personeel en gevangenenvervoer naar het justitiepaleis een niet-aflatend aandachts- en pijnpunt zullen vormen.

— De noden van bewoners, bezoekers en personeel bevroegd

In opdracht van de Koning Boudewijn Stichting gebeurde een bevraging naar de noden van de gebruikers van de hedendaagse gevangenissen (Beyens, Devresse & Gilbert, 2011) en daarbij werd gefocust op het 'geval Haren'.

Indien we kijken naar de resultaten van de bevraging van deze 'ervaringsdeskundigen', valt het op dat de deelnemers heel wat noden en behoeften formuleren die perfect passen binnen het bestaande binnenlandse en buitenlandse regelgevend kader,

zoals de *European Prison Rules* van de Raad Van Europa,⁴ de Basiswet betreffende het gevangeniswezen⁵ en de Wetten op de externe rechtspositie.⁶

Voornamelijk de Basiswet is een belangrijk kader bij de bouw van nieuwe gevangenissen, aangezien deze wet, hoewel nog niet volledig in uitvoering, de meest afgeronde referentietekst is inzake het Belgische penitentiaire recht en in feite de officiële visie vertegenwoordigt op het gevangenisregime. Het principe van 'normalisering' staat centraal in deze wet en dit is van groot belang bij de bouw en de inrichting van een nieuwe gevangenis. Het principe stelt dat het leven in de gevangenis zoveel mogelijk – in positieve zin – moet lijken op het leven in de buitenwereld. Normalisering kan op verschillende manieren worden gedefinieerd (cf. van Zyl Smit & Snacken, 2009: 103 e.v.). Snacken (2002) maakt een onderscheid tussen het individuele en het collectieve niveau. Ten gevolge van de mortificatieprocessen verwijst het individuele niveau van normalisering naar het feit dat de gevangenis het aantal sociale rollen dat een gedetineerde vervulde (vader-moeder, zoon-dochter, partner, vriend, werknemer, collega enz.) sterk beperkt, en dat door de nadruk op orde en veiligheid de rol van 'gedetineerde' of 'delinquent' alle andere rollen gaat overheersen. Normalisering verwijst dan naar de poging om via een aangepast regime deze diversiteit aan sociale rollen zoveel mogelijk te respecteren, in stand te houden en te stimuleren. Het collectieve niveau van normalisering verwijst naar het binnenbrengen van de externe hulp- en dienstverlening in de gevangenis en naar het principe van de gelijkwaardigheid van die dienstverlening, met inachtneming van de specifieke noden of kwetsbaarheid van deze populatie (bv. op het gebied van arbeid, opleiding, fysieke en psychische gezondheid enz.). In tegenstelling tot de idee van '*less eligibility*'⁷ vertrekt men hier dus van wat de 'normale'

levensstandaard zou moeten zijn in de maatschappij. De straf is de vrijheidsberoving op zich en er moet dus geen of zo weinig mogelijk bijkomend leed veroorzaakt worden tijdens de uitvoering van deze vrijheidsberoving. Gedetineerden moeten een zo normaal mogelijk leven kunnen leiden in de gevangenis.

— Normalisering veronderstelt interactie met de samenleving

Vanuit het normaliseringsprincipe moet het verblijf in een gevangenis dus worden bekeken vanuit een 'open' perspectief, zodat de gevangenis niet meer beschouwd en ervaren wordt als een instelling die totaal afgezonderd is van de sociale wereld, maar wel als een structuur die daar deel van uitmaakt en die daarom ontvankelijk blijft voor de buitenwereld en alles wat daar gebeurt. Als aan de voorwaarden van een 'genormaliseerde' gevangenis aanpak is voldaan, kan een gevangenisstraf dus de twee hoofddoelstellingen nastreven die in de Basiswet worden geformuleerd en duidelijk worden gepromoot. De eerste doelstelling is het *herstel*. Een detentie zou de veroordeelde immers moeten in staat stellen om te werken aan het herstellen van de sociale band die door het begaan van een misdrijf vaak verbroken wordt.

De tweede hoofddoelstelling gaat over de *re-integratie*. Deze doelstelling kan gerealiseerd worden via het detentieplan, zoals voorzien in titel IV van de Basiswet. Volgens Artikel 38, § 3 van deze wet bevat het individuele plan een schets van het detentietraject en, in voorkomend geval, van de activiteiten die op herstel gericht zijn, met name van de schade die de slachtoffers opgelopen hebben. Het bevat ook voorstellen van activiteiten waaraan de gedetineerde zal deelnemen, zoals arbeid, onderwijs- of vormingsprogramma's, opleidings- of

omscholingsactiviteiten en andere activiteiten gericht op re-integratie, psychosociale begeleidingsprogramma's of medische of psychologische behandelingsprogramma's. Het is meteen duidelijk hoezeer deze vereiste een gevangenis veronderstelt die in verbinding blijft met de buitenwereld. Een gedetineerde die zijn leven binnen de gevangismuren moet organiseren en die zijn detentie moet zien als een traject, wordt immers tegelijk ook aangespoord om zich te richten naar de buitenwereld, om de banden te behouden en om na te denken over projecten buiten de gevangenis. Artikel 48 van de wet op de externe rechtspositie bepaalt dat de gedetineerde moet werken aan een sociaal reclasseringplan, waaruit de perspectieven op reclassering van de veroordeelde moeten blijken. De wet zwijgt over hoe dat sociaal reclasseringsplan er moet uitzien, maar duidelijk is dat de re-integratiedoelstelling vereist dat de gevangenis ontvankelijk blijft voor haar omgeving en dat ze toestaat dat externe actoren hun werk komen doen binnen haar muren.

In het kader van deze doelstellingen, van het realiseren van een geleidelijke overgang van de gevangenis naar de samenleving en van de normalisering van het gevangenisregime, hebben de laatste jaren heel wat nieuwe actoren hun intrede gedaan in de gevangenis. Ook zij hebben een plaats nodig binnen deze gevangenisinfrastructuur. Vele suggesties van de deelnemers aan de gesprekken kaderen dan ook binnen deze principes van normalisering en re-integratie. Het komt er dus op aan om een gevangenis te bedenken voor individuen die al binnen de muren ervan aangemoedigd worden om actief te zijn, om deel te nemen aan collectieve en individuele projecten, om te werken, om te leren, om opleidingen te volgen, kortom, om zich voor te bereiden op het vrije leven zoals ieder sociaal individu. Gemakkelijke toegang tot de gevangenis, contact met de buitenwereld, de materiële

levensomstandigheden, de tenuitvoerlegging van de vrijheidsstraf in een gemeenschapsregime of een regime van beperkte gemeenschap, de ruimte om opleidings-, arbeids- en ontspanningsactiviteiten te organiseren en een maximale waarborg van veiligheid van het personeel én de gedetineerden verschijnen daarom als belangrijke aandachtspunten bij het ontwerp van de hedendaagse gevangenis.

— De vraag naar kleinschaligheid

Het is opvallend dat de deelnemers aan het onderzoek de 'massale' gevangenis unisono afwijzen. Een stelling die duidelijk blijkt uit de gesprekken, is dat de omvang van de gevangenissen blijkt samen te hangen met een bepaalde sfeer in de gevangenis. Grootschalige gevangenissen worden vaak gekenmerkt door een koele en harde sfeer. Door het creëren van kleinere eenheden, zoals kleine paviljoenen, wooneenheden, huizen of appartementen kan het massale aspect enigszins doorbroken worden. Blokken van 200 gedetineerden worden als te groot beschouwd. Er wordt gepleit voor leefeenheden van maximaal 15 gedetineerden. Toch blijkt het moeilijk om een eenduidige of ideale omvang op een samenlevingseenheid te plakken. Deze hangt immers af van de finaliteit van de eenheid en het gevoerde regime.

De vraag naar kleinschaligheid sluit aan bij bevindingen uit buitenlands onderzoek dat vaststelt dat er een relatie bestaat tussen de omvang van de gevangenis en de kwaliteit van het leven in de gevangenis. Uit het Noorse onderzoek van Johnsen & Granheim (2011; 2012), waarin 32 gesloten gevangenissen werden vergeleken op het vlak van de kwaliteit van het leven in de gevangenis aan de hand van het meetinstrument *Measuring the Quality of Prison Life*,⁸ blijkt dat kleine gevangenissen (maximum 50 gedetineerden) significant beter

scoren op het vlak van levenskwaliteit dan medium grote (tussen 50 en 100 gedetineerden) en grote gevangenen (meer dan 100 gedetineerden). Een verklaring die door de auteurs wordt aangedragen voor de hogere tevredenheid is de centralere ligging van de kleine gevangenen in de stadscentra. Deze ligging vergemakkelijkt de contacten met familie en vrienden, waardoor de gedetineerden zich minder geïsoleerd voelen. De ligging van de gevangenis en de bereikbaarheid ervan voor werknemers, bezoekers en gedetineerden komt ook in het KBS-onderzoek naar voren als een belangrijk element om contacten met de buitenwereld te onderhouden. Bereikbaarheid met het openbaar vervoer is cruciaal.

Beijersbergen, Dirkzwager, van der Laan & Nieuwbeerta (2012) stellen dan weer vast dat gedetineerden zich veiliger voelen in gevangenen met kleinere afdelingen.

— Het belang van constructieve relaties met het personeel kan niet overschat worden

Een andere, zonet nog belangrijkere verklaring van de betere score voor de kleinere gevangenen ligt in de betere relaties tussen het personeel en de gedetineerden. Personeel in kleine gevangenen wordt beter beoordeeld op het vlak van respect, zorg en sociale contacten. Decentralisatie en minder hiërarchische structuren maken direct contact met de gedetineerden veel gemakkelijker. Onderzoek van Hammerlin & Mathiassen (2006, in Liebling, 2008) bevestigt de betere relatie tussen personeel en gedetineerden in kleine gevangenen. Ook uit het vergelijkende onderzoek van Beijersbergen *et al.* (2012) blijkt dat de omgang met het personeel positiever wordt ervaren door de gedetineerden in kleinere afdelingen. Penitentiaire beampten en gedetineerden kennen elkaar beter en weten beter

wat ze van elkaar kunnen verwachten. Daardoor zijn penitentiaire beampten ook gevoeliger voor wijzigingen in de houding van gedetineerden, kunnen ze sneller en effectiever reageren op hun vragen en behoeften. De communicatielijnen tussen het personeel op de werkvloer en de directie zijn korter, waardoor er een snellere informatie-uitwisseling mogelijk is en er minder frustraties ontstaan (Hammerlin & Mathiassen, 2006). Een kleine organisatie is met andere woorden flexibeler en dynamischer, doordat er minder bureaucratie is en dichtere relaties tussen de verschillende niveaus in de organisatie. Penitentiaire beampten in kleine gevangenen hebben meer afwisselend werk dan hun collega's in grotere gevangenen, waar de jobs meer gespecialiseerd zijn. Kortom, kleine gevangenen hebben over het algemeen een beter leefklimaat dan grotere gevangenen en presteren beter op moreel vlak.

— Voorrang aan dynamische veiligheid

In het KBS-onderzoek stelt een aantal deelnemers dat er vandaag te veel gedetineerden, vooral vrouwen, maar ook mannen, opgesloten worden in een te hoog beveiligingsniveau. Er wordt gewezen op de meerwaarde van het principe van de actieve, interactionele beveiliging of dynamische veiligheid boven de passieve beveiliging via technische snufjes en hang- en sluitwerk. Positieve contacten en constructieve relaties tussen personeel en gedetineerden zijn cruciaal voor het uitbouwen van deze dynamische veiligheid, een principe dat trouwens conceptueel verankerd is in Art. 51.2 van de *European Prison Rules* en in Art. 105, § 1 van de Basiswet.⁹ Het realiseren van dynamische veiligheid blijkt ook beter te lukken in kleinere instellingen of kleinere eenheden. Een actief regime met aantrekkelijke stimulansen tot participatie aan activiteiten vormt eveneens een integraal element

van dynamische veiligheid (van Zyl Smit & Snacken, 2009). Dynamische veiligheid blijkt ook een noodzakelijke voorwaarde te zijn voor het doen slagen van ‘passieve’ veiligheid, gekenmerkt door tralies, hoge muren, elektronica enz. In het kader hiervan is het volgens de deelnemers aan het KBS-onderzoek belangrijk dat de penitentiaire beampten zich tijdens hun shift zo veel mogelijk tussen de gedetineerden bevinden en dat ze er architecturaal ook niet van gescheiden worden (door een sas of hek bijvoorbeeld). Dynamische veiligheid dient met andere woorden ondersteund te worden door het ontwerpen van leefeenheden die interactie en ontmoeting stimuleren en waar gedetineerden de kans hebben om constructieve relaties op te bouwen. Tegelijk is men er zich van bewust dat de dynamische veiligheid niet alleen bevorderd kan worden door de infrastructuur op zich, ook de opleiding en de mentaliteit van het personeel zijn hier cruciaal.

Indien het ontwerp van de ruimte en controle op afstand via elektronische middelen de gedetineerden en de penitentiaire beampten te veel scheidt, als er een gebrek is aan dagelijkse en routineuze contacten tussen personeel en gedetineerden, verhoogt het risico op stereotypering (McConville, 2003). Uit Belgisch onderzoek naar geweld in gevangenis is blijkt eveneens dat het niveau van geweld hoger is in secties in de gevangenis waar de interactie tussen gedetineerden en personeel beperkter is (Snacken, Mary, Beghin, Bellis, Janssen, Tubex & Bogaert, 2000; Snacken, 2005).

— De nood aan differentiatie is groot

Een thema dat sterk naar voren komt uit het KBS-onderzoek is de nood aan voldoende mogelijkheid tot differentiatie, en dit op vele verschillende vlakken. Zowel inzake open als gesloten delen van de gevangenis zijn de deelnemers voorstander van

het maximaliseren van de differentiatiemogelijkheden op het gebied van beveiliging. Er moet een continuüm kunnen worden aangeboden van gesloten naar meer open regimes. Er wordt voorgesteld om voor elke gedetineerde het ‘veiligheidsniveau’ te laten bepalen, bijvoorbeeld in een oriëntatiecentrum. Doorheen het detentietraject kan een gedetineerde dan steeds naar meer vrijheid en autonomie evolueren, met een goede re-integratie als doelstelling.

Ook de mogelijkheid van ‘halfweghuizen’, zoals bijvoorbeeld in Noorwegen, wordt aangekaart. Dit zijn kleine(re) (Detentie)huizen in de stad, die kunnen bestaan uit verschillende appartementen of woongedeelten. Van daaruit gaat men naar het werk, een opleiding of therapie volgen. Deze optie sluit ook beter aan bij het principe van de regionalisering,¹⁰ dat stelt dat gedetineerden zo dicht mogelijk bij hun woonplaats en hun familie en vrienden moeten kunnen verblijven.

Uit onderzoek van het NICC over de classificatie in België blijkt dat vandaag, mede door de overbevolking, vooral een ‘*space available model*’ wordt gehanteerd. Dit heeft tot gevolg dat gedetineerden niet in eerste instantie toegewezen worden aan een gevangenis op basis van hun behoeften en het individuele detentieplan dat ze moeten opstellen, maar veeleer op basis van enkele basiscriteria, veiligheidsoverwegingen en vooral het aantal beschikbare plaatsen. Devresse (2009) stelt vast dat gedetineerden vanuit het primaat van beveiliging vaak ‘overgeclassificeerd’ worden, waardoor ze hun detentie moeten doorbrengen in té hoog beveiligde inrichtingen. Een ontoereikend classificatiesysteem vertraagt de voortgang van de gedetineerden door het systeem en werkt daarmee de overbevolking in de hand. Ze pleit er dan ook voor om bij het ontwerp van gevangenis en bij de keuze van hun

inplanting te vertrekken van de behoeften van de gedetineerden, het aanbod aan activiteiten, vereisten vanuit het detentieplan enz.

Het is echter moeilijk vooraf in te schatten hoeveel gedetineerden onder een bepaald regime zullen vallen. Er wordt ook gewezen op de gevaren van te strakke differentiatie en het te strikt vooraf vastleggen ervan, wat de dynamiek van een detentietraject in de weg kan staan.

— Contacten met familie zijn cruciaal voor de re-integratie

Een gedegen uitbouw van mogelijkheden tot contacten met de familie is van groot belang voor de re-integratie van de gedetineerde. Naast de traditionele bezoekersmomenten blijkt uit het KBS-onderzoek een duidelijke vraag naar de mogelijkheid voor meer langdurige vormen van bezoek, waar de contacten kunnen plaatsvinden in een genormaliseerde situatie (Beyens *et al.*, 2011). Er zou bijvoorbeeld kunnen worden voorzien in de mogelijkheid om samen met de gedetineerde een dag of een weekend door te brengen, om samen te kunnen koken, eten, samen lessen te volgen enz. Deze mogelijkheden zijn vooral belangrijk voor (zeer) langgestraften of buitenlandse gedetineerden die niet veel bezoek kunnen ontvangen. Al deze bezoekvarianten moeten uiteraard ook architecturaal vertaald worden.

— IT en elektronica kunnen de autonomie van gedetineerden verhogen

IT en elektronica zijn niet meer weg te denken uit de hedendaagse samenleving en dit geldt ook voor het gevangeniswezen. Vandaag worden elektronische middelen vooral ingezet in het kader van (extra) bewaking, vaak met het doel om personeelskosten te besparen of om de beveiliging te optimaliseren.

Het gebruik van elektronica is echter geen eenduidig positief of eenzijdig verhaal op het vlak van kostenbesparing. Uit evaluatieonderzoek (Kenis *et al.*, 2010) in een Nederlandse gevangenis waar een zeer doorgedreven vorm van technologische ondersteuning en bewaking is ingevoerd, blijkt bijvoorbeeld dat dit helemaal niet kostenbesparend werkte, integendeel. Het gebruik van technologie in de dagelijkse werking van de gevangenis bracht ook heel wat (technische) problemen en bijkomende frustraties met zich mee.

Elektronische middelen kunnen een bijkomende beveiligingsfunctie vervullen, zoals het gebruik van pols- of enkelbanden in open capaciteit. Het gebruik ervan kan gedetineerden ook toelaten om zich autonomer doorheen een gevangenis te verplaatsen, zonder dat dit een bijkomende inzet aan personeel zou vergen. De inzet van het gebruik van elektronische middelen moet ook gezien worden vanuit het perspectief van het 'afbreken' van de muren binnen de gevangenis en niet vanuit de idee om een nieuwe gevangenis op te trekken in de gevangenis. In functie van de autonomie van de gedetineerde kunnen alternatieven uitgewerkt worden voor het openen en sluiten van (cel)deuren. Indien gedetineerden een sleutel of elektronische kaart van hun eigen cel zouden hebben, kan via moderne technologieën gecontroleerd worden of de deur al dan niet open is. In geval van nood (brand) kunnen gedetineerden hun cel verlaten. Het geeft een gevoel van autonomie en men heeft minder personeel nodig om de basisfuncties uit te voeren. Tegelijk wordt erop gewezen dat het onwenselijk is om persoonlijke bewaking en bejegening volledig of grotendeels te laten vervangen door elektronische bewaking. Dit zou te veel nefaste gevolgen hebben voor de sfeer in de gevangenis en voor de dynamische veiligheid, waarvan we weten dat ze onontbeerlijk is voor een veilige en humane gevangenis.

In het KBS-onderzoek wordt ook gewezen op het belang van het gebruik van internet op verschillende plaatsen in de gevangenis en dus ook in de cel. Er zijn voldoende methoden om beperkingen te installeren op de toegang tot bepaalde sites indien nodig. Een beperkte toegang laat tegelijkertijd toe dat men gemakkelijker vanop afstand kan communiceren met familie, werk kan zoeken, ook daadwerkelijk kan solliciteren enz. Skype kan een oplossing bieden voor de erg dure telefoongesprekken voor buitenlandse gedetineerden en kan ertoe leiden dat de gedetineerden niet langer in de gang moeten bellen met hun familie, maar dit in de privacy van hun eigen cel kunnen doen.

Het is daarom van groot belang om vandaag reeds een maximum aan mogelijkheden te voorzien, ook wanneer men de indruk heeft nog niet 'klaar' te zijn voor het gebruik van IT en elektronica (cf. de lange duur dat gevangenen moeten meegaan).

— De morele prestatie van de gevangenis

Het hedendaagse gevangenisconcept in de Basiswet veronderstelt dat een gedetineerde wordt gezien als een individu dat in verbinding staat met de buitenwereld en waarvan verwacht wordt dat hij initiatieven neemt om zo veel mogelijk contacten te onderhouden met zijn omgeving in en buiten de gevangenis. Het komt er dus op aan gevangenen te ontwikkelen voor individuen die al binnen de muren leren en aangemoedigd worden om actief te zijn, om deel te nemen aan collectieve en individuele projecten, om te werken, om te leren, om opleidingen te volgen, kortom, om zich voor te bereiden op het vrije leven zoals ieder sociaal individu. Dit betekent ook dat de overheid de verantwoordelijkheid heeft om deze mogelijkheden te voorzien, zowel tijdens de detentie als in de samenleving. Het concept rehabilitatie wijst er immers op dat de inspanning niet alleen van de gedetineerden dient te komen,

maar dat ook de samenleving een verantwoordelijkheid heeft om de gedetineerde na zijn straf terug op te nemen en de nodige kansen te geven om zich te (re)integreren.

Liebling (2004) heeft het bij het rechte eind als ze stelt dat gevangenen in de eerste plaats moeten beoordeeld worden op hun morele prestatie (*moral performance*): respect, persoonlijke ontwikkeling, goede relaties met personeel, menselijkheid, vertrouwen, ondersteuning, een eerlijke behandeling, aandacht voor orde en veiligheid van gedetineerden en personeel, psychologisch welbevinden, contacten met familie, fatsoenlijke behandeling en omgang met macht zijn hiervan alle belangrijke dimensies. '*Prisons should perform well because it is important to treat human beings well*' (Liebling, 2004: 473).

Uit Noors onderzoek blijkt dat kleinschalige gevangenen beter scoren op deze dimensies. De tendens bestaat vandaag om de prestatie van de gevangenis en de gevangenisstraf meer en meer af te meten vanuit haar recidivevermijdend karakter. Hoewel adequate recidivecijfers vandaag in België ontbreken en recidiveonderzoek geplaagd wordt door allerlei valkuilen, weten we uit buitenlands onderzoek dat de recidivecijfers na een gevangenisstraf bijzonder hoog zijn (meer dan 50%) en variëren van misdrijf tot misdrijf. De oorzaken van recidive zijn zeer uiteenlopend en het is een fenomeen dat samenhangt met vele sociale en persoonlijke factoren, waarop het gevangeniswezen weinig of geen invloed kan uitoefenen. Wat we wel weten is dat de gevangenisstraf zoals ze vandaag wordt uitgevoerd tot heel wat detentieschade leidt als gevolg van het verlies van autonomie, van verantwoordelijkheid, van familiale en sociale banden, van huisvesting en tewerkstelling. De psychologische effecten, de financiële problemen en het sociale stigma blijven dikwijls gevolgen hebben tot lang na de

invrijheidstelling en worden mede beïnvloed door individuele factoren en socio-economische omstandigheden (Snacken, 2009; 2010).

— **Van gevangenissen naar huizen:
what's in a name?**

De bovenstaande bevindingen en principes, waarvan de belangrijkste zelfs vastgelegd zijn in de wet, wijzen allemaal in de richting van normalisering, kleinschaligheid, differentiatie, openheid naar de buitenwereld, nabijheid en verhoging van autonomie van de gedetineerde. Ze sluiten aan bij de basisprincipes gehanteerd voor het totale en geïntegreerde plaatje dat uitgetekend wordt in het concept van De Huizen. Op basis van de bovenstaande bevindingen kunnen we verwachten dat de uitbouw van deze 'detentievorm' een positieve invloed zal hebben op de detentiebeleving, zowel van de gedetineerden als van het personeel. Gedetineerden worden minder totaal en brutaal uit de samenleving gehaald, waardoor de stap naar de samenleving, als beter voorbereide burgers gemakkelijker gezet zal kunnen worden.

Dit alles toont aan dat wat op het eerste gezicht lijkt op een revolutie in het penitentiaire landschap of op een utopisch project, zoals Fouriers 'Phalanstère' (zie tekst Ronny De Meyer in dit boek), eigenlijk een concept is dat heel wat wortels heeft in het hedendaagse denken en voet aan de grond heeft bij heel wat (ervarings)deskundigen.

Spreeken over huizen in plaats van over gevangenissen impliceert evenwel een hele ommekeer, niet alleen in de praktijk, maar ook en misschien vooral in de hoofden van mensen. Het spreken over huizen is immers symbolisch voor de radicale breuk die er gemaakt wordt met de institutionele en massa-opsluitingspraktijken die vandaag dominant zijn en

die ook het politieke en maatschappelijke hedendaagse discours domineren. De nieuwe, moderne gevangenissen, die vandaag heel wat aandacht genieten en bewondering afdwingen bij politici, gevangenisbouwers en ook criminologen zijn bijvoorbeeld de Leoben-gevangenis in Oostenrijk of de Halden-gevangenis in Noorwegen. Daar is geïnvesteerd in licht, lucht, kleur, kunst en de allerlaatste technische snufjes. We vinden hierover mooie blinkende foto's terug op het internet en de bezoekers staan in de rij om deze 'gevangenissen van de toekomst' te bezoeken. Positief in de gevangenis van Leoben is bijvoorbeeld dat er geïnvesteerd wordt in kleinschalige leefeenheden, grotere ramen zonder tralies, aangenamere leef- en werkruimtes. Anderzijds blijft het een groot gevangeniscomplex. Daardoor blijft deze nieuwe generatie gevangenissen vooral koren op de molen van de uitbouw van een gevangenisindustrie. Deze gevangenissen blijven carcerale ruimtes waar er gewerkt wordt aan de productie van een 'modelwerker' (Hancock & Jewkes, 2012: 622). We mogen daarom niet blind zijn voor de nieuwe en eigen problemen die deze moderne en *cleane* gevangenissen met zich meebrengen. Ze lossen bijvoorbeeld de externe stressoren niet op voor de gedetineerden en het samenleven in leefeenheden brengt nieuwe sociale mechanismen of uitdagingen met zich mee (gebrek aan privacy, camaraderie, maar ook negatieve sociale omgangsvormen). Laat ons dus voorzichtig zijn met het adagio 'nieuw' is 'beter'. Onderzoek van Friedrich (2008) in de gevangenis van het bejubelde Leoben stelt vast dat de gedetineerden en het personeel tevreden zijn over de materiële omstandigheden. Het leefklimaat wordt over het algemeen positiever beoordeeld in vergelijking met dat van de gevangenis waar men vroeger verbleef. Er wordt aan *group counseling* gedaan. Het onderzoek brengt echter ook aan het licht dat de penitentiaire beampten onvoldoende voorbereid zijn om te functioneren

in de woongroepen en vaardigheden als ‘coach’ missen. Ook beschikken niet alle gedetineerden over de vaardigheid om te functioneren in woongroepen. Het gebruik van camera’s is alom aanwezig en er doen zich ook problemen voor door gebrek aan personeel, wat in het nadeel speelt van de dynamische veiligheid. Nieuwe gevangenisarchitectuur lost dus zeker niet alle problemen op en komt veelal neer op ‘morrelen in de marge’ wanneer de nieuwe gebouwen niet ingebed zijn in een breder detentieproject met investeringen op verschillende niveaus.

‘De Huizen’ heeft de ambitie om hier een alternatief te bieden als totaalproject. Er zijn echter ook nog aspecten waarover nog verder moet nagedacht worden of die vandaag nog onduidelijk zijn. Rekening houdend met de samenstelling van de (toekomstige) gevangenispopulatie naar wettelijke toestand, geslacht, soort misdrijf, sociaaleconomische positie en etnische afkomst, rijst de vraag hoe men zal omgaan met deze gedifferentieerde samenstelling en of er aparte huizen worden gecreëerd op basis van bepaalde kenmerken (bv. seksuele delinquentie, drugsverslaving, recidive, terroristen, etnische afkomst, ...) met een specifiek regime, of dat deze gedetineerden zullen vermengd worden onder de gehele populatie. Het principe van de normalisering en het ‘Oplossingsplan’ kunnen hier wellicht een richting aangeven.

Het gevaar van een vorm van ‘*creaming off*’, waardoor de ‘onproblematische’ gedetineerden naar ‘De Huizen’ worden geloodst en de als problematisch beschouwde gedetineerden in de gevangenisinstellingen achterblijven, moet eveneens bewaakt worden. Het lijkt me in ieder geval niet wenselijk om hier een tweesporenbeleid tot stand te brengen. ‘De Huizen’ voorziet in alle veiligheidsniveaus, dus in principe moeten alle gedetineerden hier een plaats krijgen. Maar deze kwestie raakt vooral aan de vraag hoe en in welke mate ‘De Huizen’ zullen worden

geïncorporeerd in een bestaand beleid en in welke mate ze een waar alternatief zullen worden voor de gevangenis van vandaag.

— Tot slot nog een penologische eigenaardigheid

Ter ondersteuning van het huizenproject kamden studenten van de VUB (Weltjens, 2011–2012), de UCL (Devresse, 2011–2012) en de UGent (De Roeck, 2011–2012) de internationale literatuur uit op zoek naar interessante voorbeelden, praktijken en evaluaties van kleinschalige detentie. In de zoektocht naar ‘*good practices*’ kwamen ze echter van een redelijk kale reis thuis. Interessante voorbeelden worden wél gevonden in de psychiatrie of in de therapeutische gemeenschappen (De Roeck, 2011–2012), maar dat blijven redelijk uitzonderlijke projecten. Indien er voorbeelden gevonden worden van kleinschalige detentievormen, dan is het meestal in de vorm van open instellingen, zoals bijvoorbeeld het onder-tussen befaamde Noorse eiland Bastøy, of halfweg huizen of instellingen voor jongeren. De omvang van wat als ‘kleinschalig’ wordt beschouwd in de literatuur varieert bovendien heel sterk: van minder dan vijftig personen tot bijna tweehonderd. Wat ook opvalt is dat de voorbeelden van kleinschaligheid zich meestal situeren in het verleden en dat de actuele gevangenisnieuwbouw toch wel hoofdzakelijk wordt gekenmerkt door schaalvergroting.

Hoewel de Scandinavische landen bekend staan om hun kleinschalige detentie, is ook daar, met uitzondering van de recente studie van Johnsen en Granheim (2012), de oogst aan onderzoek teleurstellend klein. Penologen zijn blijkbaar ook vooral gefascineerd door de grote maximum security gevangenis en hebben al hun kritische pijlen afgeschoten op het in kaart brengen van de detentieschade die het gevangenisverblijf daar veroorzaakt. Laat ons hopen dat het concept van de

huizen de penologische pijlen ook wat in een andere richting kan doen richten.

Bibliografie

- Beijersbergen, K., Dirkzwager, A., van der Laan, P.H., & Nieuwbeerta, P. (2012). Zoeken naar de juiste bouwstenen. Het gevangenisontwerp en de detentiebeleving van gedetineerden. *Tijdschrift voor Criminologie*, 54(3), 211-231.
- Beyens, K., & Janssens, F. (2009). Gevangenisbouw voor de eenentwintigste eeuw. De missie is helder: meer capaciteit. Maar waar is de visie? *Orde van de Dag* i(48), 7-20.
- Beyens, K., & Janssens, F. (2009). Gevangenis voor de eenentwintigste eeuw: opportuniteit of gemiste kans? *Orde van de Dag, Themanummer Gevangenis voor de 21e eeuw: opportuniteit of gemiste kans?*(48), 1-89.
- Beyens, K., Devresse, M.-S., & Gilbert E. (2011). *Werken en leven in de gevangenis: de gebruikers aan het woord. Verslag van rondetafelgesprekken over de architecturale noden van de nieuwe gevangenis*. Brussel: Koning Boudewijnstichting. www.kbs-frb.be.
- Claus, H. (2009). De Huizen, een concept voor de Belgische gevangenis van de eenentwintigste eeuw. *Orde van de Dag, Themanummer Gevangenis voor de 21e eeuw: opportuniteit of gemiste kans?* (48), 39-44.
- De Roeck, E. (2011-2012). *Small is beautiful? Een onderzoek naar mogelijkheden en beperkingen van kleinschalige detentiemodellen*. Masterproef Criminologie, Universiteit Gent, Gent.
- Devresse, M.-S. (2009). Penitentiaire classificatie: een kwestie die weer op de agenda moet komen, *Orde van de Dag, Themanummer Gevangenis voor de 21e eeuw: opportuniteit of gemiste kans?* (48), 83-88.
- Devresse, M.-S. (2011-2012). *Synthèse des recherches documentaires relatives aux modèles alternatifs de détention*. Louvain: Université Catholique de Louvain.
- Friedrich, I.C., (2008). *Modernisierungsprozesse im österreichischen Strafvollzug am Beispiel der Justizanstalt Leoben*, Wien: NWV Neuer Wissenschaftlicher Verlag.
- Goffman, E. (1961). *Asylums: Essays on the Social Situation of Mental Patients and Other Inmates*, Harmondsworth: Penguin.
- Jewkes, Y., & Hancock, P. (2011). Architectures of incarceration: The spatial pains of imprisonment. *Punishment & Society*, 13(5), 611-629.
- Hammerlin, Y., & Mathiassen, C. (2006). Before and now: The consequences of changes and the interaction between prisoners and prison officers in some prisons (No. Reports 5/2006). Oslo: The Correctional Service Staff Academy.
- Johnsen, B., & Granheim, P.K. (2012). Prison size and quality of life in Norwegian closed prisons in late modernity. In T. Ugelvik & J. Dullum (Eds.), *Penal Exceptionalism? Nordic prison policy and practice* (pp. 199-214). London and NY: Routledge.
- Johnsen, B., Granheim, P.K., & Helgesen, J. (2011). Exceptional prison conditions and the quality of prison life: Prison size and prison culture in Norwegian closed prisons. *European Journal of Criminology* 8 (6), 515-529.
- Kenis, P., Kruyens, P.M., Baaijens, J., & Barneveld, P. (2010). The prison of the future? An evaluation of an innovative prison design in the Netherlands. *The Prison Journal*, 90(3), 313-330.
- Kenis, P., Kruyens, P.M., Baaijens, J., & Barneveld, P. (2010). The prison of the future? An evaluation of an innovative prison design in the Netherlands. *The Prison Journal*, 90(3), 313-330.
- Liebling, A. (2008). 'Titan' Prisons: do size, efficiency and legitimacy matter? In M. Hough, R. Allen & E. Solomon (Eds.), *Tackling prison overcrowding. Build more prisons? Sentence fewer offenders?* Bristol: Polity Press.
- Liebling, A., assisted by Arnold, H. (2004). *Prisons and their Moral Performance. A Study of Values, Quality and Prison Life*. Oxford: Oxford University Press.
- Maes, E. (2009). *Van gevangenisstraf naar vrijheidsstraf. 200 jaar Belgisch gevangeniswezen*. Antwerpen: Maklu.
- Maes, E. (2009a). *Van gevangenisstraf naar vrijheidsstraf. 200 jaar Belgisch gevangeniswezen*. Antwerpen: Maklu.
- McConville, S. (2003). The architectural realization of penal ideas. In L. Fairweather & S. McConville (Eds.), *Prison Architecture. Policy, Design and Experience* (pp. 1-15). Oxford: Architectural Press.

Neys, A., & Peters, T. (1994). De geschiedenis van het gevangeniswezen. In A. Neys, T. Peters, F. Pieters & J. Vanacker (Eds.), *Tralies in de weg. Het Belgische gevangeniswezen: historiek, balans en perspectieven* (pp. 1-49). Leuven: Universitaire Pers.

Peters, T. (1993). Edouard Ducpétiaux. 1804-1868. In C. Fijnaut (Ed.), *Gestalten uit het verleden. 32 voorgangers in de strafrechtswetenschap, de strafrechtspiegeling en de criminologie* (pp. 33-48). Leuven: Universitaire Pers Leuven.

Snacken, S. (2002). Normalisation dans les prisons: concepts et défis. L'exemple de l'Avant-projet de la loi pénitentiaire belge. In O. De Schutter & D. Kaminski (Eds.), *L'institution du droit pénitentiaire. Enjeux de la reconnaissance de droits aux détenus* (pp.133-153). Brussel: Bruylant.

Snacken, S. (2005). Forms of violence and regimes in prison: report of research in Belgian Prisons. In A. Liebling & S. Maruna (Eds.), *The Effects of Imprisonment* (pp. 306-339). Willan: Cullompton.

Snacken, S. (2009). "A liberal is a conservative who's been arrested" (John Grisham, The Brethren). *Orde van de Dag, Themamnummer Gevangenissen voor de 21e eeuw: opportuniteit of gemiste kans?*(48), 27-32.

Snacken, S. (2010). Het leven in de gevangenis. Individuele beleving en collectief gebeuren. *Fatik*, nr. 127: 117-122.

Snacken, S., Mary, P., Beghin, J., Bellis, P., Janssen, P., Tubex, H. & Bogaert, T. (2000). *De problematiek van geweld in gevangenissen. La problématique de la violence en prison*. Brussel: VUB/ULB, Ministerie van Justitie.

Sykes, G. (1958). *The Society of Captives*. Princeton: Princeton University Press.

Tournel, H., & Kennes, P. (2011). De dilemma's van dynamische veiligheid voor bewaarders. *Panopticon*, 32(3), 21-36.

van Zyl Smit, D., & Snacken, S. (2009). *Principles of European Prison Law and Policy: Penology and Human Rights*. Oxford: Oxford University Press.

Weltjens, K. (2011-2012). *Kleinschalige detentie in Scandinavië: een eye opener?*, Masterproef Criminologie, Vrije Universiteit Brussel, Brussel.

Noten

- 2 Voor meer over de geschiedenis van het Belgische gevangeniswezen en de evolutie van het penitenciaire denken verwijzen we naar Peters (1993), Neys & Peters (1994) en Maes (2009).
- 3 De originele panopticongevangenis is rond, met in het midden een afgesloten bewakingscentrum en de cellen zijn hier rond gebouwd.
- 4 Aanbeveling R(2006)2 van het Ministercomité aan de lidstaten over de Europese gevangenisregels, <https://wcd.coe.int/wcd/ViewDoc.jsp?id=955747>.
- 5 Basiswet betreffende het gevangeniswezen en de rechtspositie van de gedetineerden van 12 januari 2005 (B.S., 1 februari 2005), hierna verkort 'Basiswet'.
- 6 Wet 17 mei 2006 betreffende de externe rechtspositie van de veroordeelden tot een vrijheidsstraf en de aan het slachtoffer toegekende rechten in het raam van de strafuitvoeringsmodaliteiten, B.S., 15 juni 2006; Wet 17 mei 2006 houdende oprichting van strafuitvoeringsrechtbanken, B.S., 15 juni 2006.
- 7 Het 'less eligibility'-principe stelt dat het leven in de gevangenis niet beter mag zijn dan het leven van de minst gegoede groepen in de samenleving. Anders zou de gevangenisstraf onvoldoende afschrikken.
- 8 Factoren die werden bevraagd waren o.a. relaties tussen gedetineerden en personeel, behandeling, mate van welbevinden, ervaring van persoonlijke veiligheid, persoonlijke ontwikkeling, respect, waardigheid, rechtvaardigheid, gelijke behandeling, etc.
- 9 Voor meer hierover, zie Tournel & Kennes (2011)
- 10 Dit principe is verankerd in de European Prison Rules (2006) en luidt als volgt: "Prisoners shall be allocated, as far as possible, to prisons close to their homes or places of social rehabilitation" (Art. 17.1).

HOOP IS EEN WERKWOORD

**JOS
VAN DER VELPEN**

De treinen rijden min of meer op tijd in België. De post wordt elke dag besteld en de vuilniskar komt iedere week langs. Is dat misschien de reden waarom sommige burgers en media zich zo ergeren aan ons falende gevangenisstelsel?

Onze gevangenisstelsels zijn in elk geval de laatste tijd volop negatief in het nieuws. Zo waren er in de eerste tien maanden van 2012 alleen al tien zelfmoorden in onze gevangenisstelsels. En onlangs veroordeelde het Europees Hof voor de Rechten van de Mens België vanwege 'de onmenselijke behandeling' van een geïnterneerde die in zijn cel uit het leven stapte. De minister van Justitie ligt steeds vaker onder vuur naar aanleiding van één of andere spectaculaire ontsnapping. Al deze 'incidenten' passen in een al jaren aanhoudende stroom berichten over misstanden in de Belgische gevangenisstelsels. De overbevolking is structureel en bereikt steeds nieuwe hoogten. Gevangenen delen vaak een cel met twee, drie medegevangenen. Regelmatig doen zich botsingen voor tussen gedetineerden onderling of tussen gedetineerden en bewakers. In de gevangenis komen nieuwelingen terecht in een leven van geweld, vernedering en wanhoop. In het algemeen geldt dat iemand zelden beter wordt van een gevangenisstraf, getuige de recidivecijfers. In internationale rapporten wordt België regelmatig berispt om de vervallen staat van de gevangenisstelsels, de verouderde voorzieningen en de overbevolking. Steeds belooft de overheid maatregelen te nemen. De overheid mikt vooral op de bouw van nieuwe gevangenisstelsels en de uitbreiding van de gevangenis capaciteit.

Het is een gevaarlijke illusie te denken dat moderne gevangenisstelsels automatisch 'menselijker' zijn dan de oude. Oude gevangenisstelsels met lange tradities en onwrikbare gewoonten blijken vaak een burcht van weerbarstigheden te zijn waarin zeer moeilijkzaam beginselen gedijen als het werken aan een

rechtspositie van gedetineerden, het beperken van detentieschade en het voorbereiden van de sociale re-integratie. Aan de horizon doemen moderne penitentiaire instellingen op waarin gedetineerden voorzien worden van een polsbandje waarin de door hen zelf per dag gekozen activiteiten moeten worden geprogrammeerd en geregistreerd. Het is een prangende vraag of wij nood hebben aan hyper beveiligde gevangenissen uitgerust met elektronische snufjes om deuren vanop afstand te openen, overal camerabewaking en met stalen kabels overdekte 'wandelingen'. Is dit het gevangeniswezen van de eenentwintigste eeuw?

Wij hebben nooit het geloof opgegeven dat het anders kan en dat er een mogelijkheid is om de vicieuze cirkel te doorbreken van langere detenties, meer cellen, meer recidive. Het project 'De Huizen' komt precies op de juiste tijd. Er is al geruime tijd ontworpen, berekend en getekend door allerhande wetenschappers.

De Liga heeft van meet af aan geïnvesteerd in dit innoverende project. Het gaat uit van een persoonsgerichte en geïndividualiseerde aanpak die aansluit bij het Scandinavische model en bij de Belgische Basiswet waarin over een geïndividualiseerd detentietraject wordt gesproken dat moet leiden tot een geslaagde re-integratie. In plaats van te investeren in elektronische monitoring en fouillering, dubbele stalen deuren en kabels over de binnenplaatsen wensen wij eerder te investeren in humane detentie, scholing, werk en preventie. Het alternatieve project 'De Huizen' voldoet aan de kwaliteitsnormen van de eenentwintigste eeuw. In 1860 paste Ducpétiaux zijn hervormingsplannen toe in de Leuvense modelgevangenis. De hele wereld kwam er kijken. Het project 'De Huizen' heeft een even innoverend karakter. Vele wetenschappers willen deze nieuwe detentie erg graag. Dit is het moment. 'De Huizen' geeft hoop en moet er echt komen. Hoop is niet meer zomaar een kreet, maar eerder een werkwoord.

Concept

PROJECT GEDIFFERENTIEERDE STRAFUITVOERING

Het concept van ‘De Huizen’ is een verhaal van, door, voor, met en over mensen: mensen die een tijd van hun leven in detentie moeten doorbrengen, mensen die werken in ons strafuitvoeringssysteem en mensen die beslissingen nemen over het detentietraject.

Het gemeenschappelijke doel is een constructief spoor leggen, zodat fouten in de mate van het mogelijke hersteld kunnen worden en gedetineerden na hun detentie een verantwoordelijke maatschappelijke rol kunnen opnemen. Zowel gedetineerden, werknemers in het detentiesysteem, beslissers als de maatschappij worden geacht hier hun wederzijdse verantwoordelijkheid in op te nemen.

Het architectuurplan voor de Detentiehuisen vormt tegelijk de tastbare contouren, de bouwstenen én de richtingaanwijzers van dit concept. De ruimte waarin we ons bewegen, bepaalt immers heel sterk hoe we ons gedragen, voelen en denken.

Het ‘Oplossingsplan’ werd ontworpen voor de mensen die gedetineerd worden en is het antwoord op de vraag hoe detentie na het plegen van een misdrijf ingezet kan worden als middel om naar een constructieve re-integratie in de maatschappij toe te werken.

Het personeelsplan gaat over de mensen die in de Detentiehuisen werken en is een logisch gevolg van het concept van het ‘Oplossingsplan’.

1. De visie: van nucleaire detentie naar een duurzame penitentiaire aanpak

De Belgische detentie moet worden hervormd op basis van drie principes: kleinschaligheid, differentiatie en nabijheid.

— Kleinschaligheid

De dertig tot veertig zeer grote tot grote gevangenissen worden vervangen door honderden kleine Detentiehuisen. Zij zijn georganiseerd per streek. Binnen één streek worden alle penitentiaire programma’s ontwikkeld (van gesloten tot open, van basisprogramma tot intensieve intramurale begeleiding).

Elke gedetineerde krijgt een ‘Individueel planbegeleider’ die zijn detentie- en reclasseringsplan opvolgt doorheen alle stadia.

Dit vermijdt het stigma van de stereotiepe gevangenis en laat toe flexibeler en soepeler in te spelen op individuele noden.

Want: stoute jongens, kleine klassen.

— Differentiatie

De Detentiehuisen verschillen van elkaar op het vlak van beveiliging, detentie-in-vulling en begeleiding.

Van bij de veroordeling wordt een ‘Oplossingsplan’ (detentie- en reclasseringsplan) opgemaakt. Dit tekent onder meer een parcours uit, doorheen verschillende types van Detentiehuisen. En meteen wordt ook de reclassering voorbereid.

Dit stimuleert de ontwikkeling en de verantwoordelijkheid van gedetineerden en samenleving naar zichzelf, elkaar en de slachtoffers.

De detentie sluit beter aan op het leven van de gedetineerde.

— Nabijheid

De Detentiehuisen sluiten aan op hun buurt. Zij spelen vanuit de herstelgedachte een economische, sociale of culturele rol in hun omgeving. Vanuit de normaliseringsgedachte maken ze gebruik van hulp- en dienstverlening uit de directe omgeving om de individuele plannen uit te voeren.

Dit stimuleert de wederzijdse betrokkenheid en verantwoordelijkheid van de gedetineerden én van de samenleving.

De vooraf afgebakende risicodomeinen blijven onder het toezicht van justitie.

‘Community-detentie’, waarbij detentie vervlochten is in het maatschappelijke weefsel, sluit beter aan bij de doelen die de Basiswet aan detentie geeft.

2. De Detentiehuisen

De detentie grijpt plaats in van elkaar onderscheiden, kleine Detentiehuisen. Om een idee te geven van de beoogde kleinschaligheid, wordt voorlopig uitgegaan van tien gedetineerden per huis. Zij zijn gegroepeerd per streek (voorbeeld: het Kortrijkse, Zuid-Oost-Vlaanderen, het Gentse, het Luikse, ...). Elke streek biedt alle detentievormen aan. Dus kan een volledig detentieverloop plaatsvinden in de streek waar de gedetineerde nadien zal worden gereclasseerd.

Alleen in het kader van het proefproject kunnen gedetineerden hun detentie deels in een Detentiehuis, deels in een klassieke gevangenis uitzitten. Postpenitentiaire huisvesting maakt geen deel uit van dit concept, maar behoort tot de verantwoordelijkheid van de samenleving.

Een aantal van deze Detentiehuisen zijn gesloten en goed beveiligd. Van die gesloten en goed beveiligde Detentiehuisen is er per streek één Crisisdetentiehuis, met name voor de inkomende gedetineerden. Van die gesloten, goed beveiligde Detentiehuisen zijn er een aantal die een basisregime aanreiken. Er kan gewerkt worden, er is ontspanning en hulpverlening, er is bezoek. Zij kunnen worden gebruikt voor voorarrest en voor gedetineerden die geen Individueel oplossingsplan aangingen. Een aantal andere gesloten Detentiehuisen voorziet in beroepsopleiding intra muros of herbergen gedetineerden die een ander programma uit hun Individueel oplossingsplan doorlopen.

Een aantal van deze Detentiehuisen zijn gesloten, maar niet zwaar beveiligd. Zij herbergen gedetineerden die, volgens de bepalingen van hun Individueel oplossingsplan, begeleidingen volgen buiten de muren. Het volledige basisregime wordt binnen de muren aangereikt.

Een aantal van deze Detentiehuisen zijn open. Zij bieden binnen de muren enkel woonst, bezoek en ontspanning aan. Werk, beroepsopleiding of andere programma's uit het Individueel oplossingsplan gebeuren buiten de muren.

De Detentiehuisen worden in de streek ingeplant, soms in het stedelijke weefsel, soms in semi-stedelijk weefsel, soms in het rurale gebied. Zij hebben telkens een toegevoegde waarde voor de buurt (hondenasiel, fietsenwerkplaats, sociaal restaurant, toneelzaal, kunstatelier, groentewinkel, parking, groenaanleg, ...).

Gedetineerden kunnen in de loop van één detentie verschillende Detentiehuisen doorlopen, volgens wat bepaald is in hun Individueel oplossingsplan. De achterliggende problematiek van de gedetineerde, maar ook juridische,

Type huis	Aantal gedetineerden
Crisishuis	10
Arresthuis	10
Gesloten, goed beveiligd Detentiehuis, met basisregime	10
Gesloten, goed beveiligd Detentiehuis, met beroepsopleiding	10
Gesloten, goed beveiligd Detentiehuis, met bijzonder programma	10
Gesloten Detentiehuis met basisregime	10
Gesloten Detentiehuis met beroepsopleiding	10
Gesloten Detentiehuis met bijzonder programma (2)	20
Open Detentiehuis (6)	60
Totaal aantal gedetineerden	150

sociale en penitentiaire (vluchtgevaarlijkheid) criteria zullen bepalend zijn voor dit parcours.

Na de detentie volgt de reclassering, bijvoorbeeld met elektronisch toezicht. De Individueel planbegeleider die het detentieplan opvolgde, zal ook het Individueel reclasseringsplan opvolgen, omdat dit twee onderdelen zijn van eenzelfde Oplossingsplan.

Als men bijvoorbeeld het Kortrijkse als detentiestreek bekijkt, kunnen er, voortgaand op de huidige opsluitingsratio, ongeveer 150 gedetineerden gehuisvest worden in verschillende types van Detentiehuisen.

3. Het Oplossingsplan

Het doel van elk oplossingstraject is het opbouwen van een sociaal netwerk rond de veroordeelde en het creëren van een rol voor hem binnen de samenleving. Deze twee zaken zijn immers de beste buffers tegen hervallen.

De veroordeelde krijgt een reclasseringsplan en een detentieplan dat daarop voorbereidt. Samen noemen we dat een Oplossingsplan. De arrestfase kan worden gebruikt voor de opmaak van dit plan.

Dit plan wordt opgemaakt door de gedetineerde en de Planbegeleider en wordt door de strafuitvoeringsrechter- of rechtbank goedgekeurd. Het wordt nadien voor uitvoering getekend door de directeur van de detentiestreek.

Een detentieplan gaat van bij het begin van de detentie gepaard met een reclasseringsplan. Het reclasseringsplan bepaalt op voorhand wanneer de veroordeelde het plan onder elektronisch toezicht of in voorwaardelijke invrijheidstelling verderzet, in het geval hij zelf de voorwaarden naleeft waartoe hij zich in het plan heeft verbonden.

De wettelijke minima voor de toekenning van elektronisch toezicht of voorwaardelijke invrijheidstelling dienen daarbij gerespecteerd te worden. Voor gedetineerden met een Oplossingsplan worden de uitgangsvergunningen en verloven bepaald in dit plan. Wanneer hier voldoende argumenten voor zijn, kunnen deze ook voor de wettelijke minima toegekend worden. Voor gedetineerden zonder Oplossingsplan geldt inzake uitgangsvergunningen en verloven, de regeling zoals voorzien in de wet.

De strafuitvoeringsrechtbank kan wijzigingen aanbrengen in de invulling van de detentie- en reclasseringsplannen (ander type huis, andere begeleiding of beroepsopleiding), maar niet in de tijdsbepalingen van de toekenning van de strafmodaliteiten, tenzij de gedetineerde de voorwaarden niet naleeft, waartoe hij zich in het plan heeft verbonden. Ze doet dit slechts nadat ze door de Individueel planbegeleider (middels zijn directeur) of door de veroordeelde is gevat.

Het detentieplan bepaalt de types van de huizen waarin de detentie achtereenvolgens zal plaatsvinden, met een bepaald tijdspad. Het detentieplan bepaalt de begeleidingen of beroepsopleidingen die gevolgd moeten worden tijdens de detentie.

Indien er geen akkoord is over het reclasseringsplan, is er toch een detentieplan mogelijk dat de gedetineerde in de gelegenheid stelt zijn detentie zinvol in te vullen.

Wanneer het detentieplan ontbreekt, ondergaat de gedetineerde zijn detentie in een huis dat enkel in een basisregime voorziet. De strafuitvoeringsrechter of -rechtbank bepaalt dan of dit een (goed of gewoon beveiligd) gesloten dan wel een open huis moet zijn.

4. Het personeel

Het personeelsplan is een logisch gevolg, want het is gebaseerd op de principes van het Oplossingsplan. Het personeel in 'De Huizen' staat immers in dienst van het uiteindelijke doel: zinvolle detentie organiseren. Het personeel dat tewerkgesteld wordt in 'De Huizen' moet ervoor zorgen dat het Oplossingsplan gerealiseerd kan worden.

Daarom worden de volgende functies voorzien in het personeelsplan.

- de portier
- de Huisbegeleider
- de Individueel planbegeleider
- de uit de samenleving gecontracteerde begeleider
- de directeur van de detentiestreek

De functie van portier is enkel voorzien in de gesloten en halfopen Detentiehuisen. De portiersrol is altijd ingevuld, 365 dagen, alle uren van de dag en de nacht.

De functie van Huisbegeleider is voorzien in alle types huizen. Hij waakt over de goede orde en de samenlevingsvoorwaarden. Hij is gebonden aan één huis.

De Individueel planbegeleider is een persoonsgebonden functie. Hij volgt de veroordeelde doorheen het detentie- en reclasseringstraject. Hij functioneert over de verschillende huizen heen. Hij contracteert diensten uit de samenleving en beschikt daarvoor over een budget en/of wettelijke mogelijkheden. Hij rapporteert aan de strafuitvoeringsrechtbank, maar enkel over aangelegenheden die in het Oplossingsplan zijn aangeduid.

De directeur van de detentiestreek is de hiërarchische meerdere van de drie voorgaande functies. Tevens is hij de bewaker van de wettelijk verplichte contracten met de diensten uit de samenleving, in het kader van de begeleiding en in het kader van de detentie-invulling. Hij is verantwoordelijk voor het reclasserings-overleg (met Planbegeleiders, Huisbegeleiders en gedetineerde). Afwezigheid van één van die partijen kan slechts mits schriftelijke motivatie.

De uit de samenleving gecontracteerde begeleiders (arbeidsbemiddelaars, lesgevers, psychosociale begeleiders, ...) werken volgens hun eigen deontologie en rapporteren niet aan de strafuitvoeringsrechter/rechtbank. Zij overleggen wel met de Individuele planbegeleiders, conform de afspraken die vastgelegd zijn in een samenwerkingsakkoord.

Het concept van 'De Huizen' is een realisatie van de stuurgroep, de verschillende werkgroepen van het project gedifferentieerde strafuitvoering en een groep gedetineerden die gevraagd werd mee te denken over het concept.

Het Project Gedifferentieerde Strafwitvoering

Het Project Gedifferentieerde Strafwitvoering liep van begin 2011 tot halfweg 2012 binnen de Liga voor Mensenrechten.

De hieronder vermelde personen hebben inhoudelijk een actieve rol gespeeld in het Project Gedifferentieerde Strafwitvoering. Zij namen deel aan de stuurgroep of aan één of meerdere werkgroepen (Infrastructuur, Personeel en Begeleiding, Juridische werkgroep). Hun voorstellen, suggesties, raadgevingen en kritieken hebben mee vormgegeven aan het concept. Sommige mensen werden betrokken naar aanleiding van een concreet discussiepunt. Professoren stuurden studenten aan die in hun studie een bepaald aspect onderzochten, zoals de kleinschalige detentievormen in het buitenland, de kostprijs van de detentie, de haalbaarheid van de inplanting van een Detentiehuis in een concrete buurt, ... Ook politici hebben mee nagedacht in een aparte politieke werkgroep 'Strategie'.

Valerie Arickx, jurist DG EPI

Kristel Beyens, prof. dr. VUB

Yves Bloklandt, coördinator Sociale Projecten Bond

Zonder Naam vzw

Katrien Dalle, medewerkster vzw Touché

Jos De Backer, prof. dr., hoofddocent muziektherapie
aan het Leuven University College of Arts

Inge De Baere, maatschappelijk assistent – sociaal
cultureel werk – licentiaat criminologie

Jan De Cock, voorzitter Within-Without-Walls vzw

Gerard De Coninck, ancien directeur de prison,
Maître de Conférences à l'Université de Liège

Adelheid De Hertogh, architect

Ronald De Meyer, prof. dr., architect

Eleni De Roeck, studente, lid vzw De Huizen

Bart De Temmerman, rechter, in de Rechtbank van Eerste Aanleg in Gent, lid van de Commissie van Toezicht bij de gevangenis in Gent

Olivia De Vel, rechter, in de Rechtbank van Eerste Aanleg in Gent

Valerie Deblaere, PSD-medewerker SI Oudenaarde

Frederik Declerck, dr., Vakgroep Psychiatrie en Medische psychologie Ugent

Kathleen Debruyne, Dokters van de Wereld

Sara Dehantsetters, vrijwilliger Liga voor Mensenrechten

Jos Delbroek, kunstenaar

Marie Devresse-Sophie, professeur de criminologie à l’UCL, avec le concours des étudiants de l’année préparatoire en criminologie (année 2011–2012)

Luc D’Hollander, advies veiligheid

Bart Flobert, algemeen directeur, Psycho Sociaal Revalidatiecentrum “De Dauw”

Caroline Goossens, bestuurslid Liga voor Mensenrechten

Marjan Gryson, medewerkster, vzw touché

Frederik Janssens, stafmedewerker De Rode Antraciet / lid van het Netwerk Samenleving & Detentie

Alain Joye, bestuurslid Liga voor Mensenrechten

Xaveer Laureyns, jurist DG EPI

Haike Lewyllie, studente criminologie

Annelies Maerten, attaché psycholoog, gevangenis Gent

Els Naessens, assessor bij de Strafsuitvoeringsrechtbank in Gent

Liesbeth Naessens, docent sociaal werk HUB

Lieven Nollet, fotograaf

Neil Paterson, stafmedewerker Justitieel Welzijnswerk & Detentie, Steunpunt Algemeen welzijnswerk

Pierre Piron, strafuitvoeringsrechter

Femke Quagebeur, Liga voor Mensenrechten, beleidsmedewerkster

Mathilde Steenbergen, adviseur-gevangenisdirecteur

Pieter Van Caeneghem, attaché-gevangenisdirecteur

Ruben van den Ameele, klinisch psycholoog, team-leider van Forensisch team van CGG Eclips, oplossingsgericht psychotherapeut binnen de gevangenis van Oudenaarde

Yves Van Den Berge, substituut-procureur-generaal bij het Hof van Beroep van Gent, vrijwillig medewerker bij het Instituut voor Strafrecht van de KU Leuven

Jos Van Der Velpen, voorzitter Liga voor Mensenrechten, advocaat

Leo Van Garsse, assistent, U-Gent, Vakgroep socialeagogiek

Delfien Van Hoorebeke, studente criminologie

Walter Van Steenbrugge, advocaat

Liesbeth Vandecasteele, attaché, Penitentiair Complex Brugge

Tom Vander Beken, hoogleraar vakgroep strafrecht en criminologie, Universiteit Gent

Freya Vander Laenen, director IRCP | prof. criminologie Universiteit Gent

Bart Vanhove, ingenieur

Frank Verbruggen, prof. Instituut voor Strafrecht, KU Leuven

Antoinette Verhage, dr. Onderzoeksgroep Sociale Veiligheidsanalyse, postdoc researcher Universiteit Gent

Katrien Weltjens, studente criminologie

Politiek

Sophie De Wit, volksvertegenwoordiger N-VA

Renaat Landuyt, volksvertegenwoordiger / advocaat

Sarah Smeyers, volksvertegenwoordiger N-VA

Stefaan Van Hecke, volksvertegenwoordiger Groen, lid Commissie Justitie, advocaat

Tony Van Parys, advocaat

Vincent Van Quickenborne, kamerlid, toekomstig burgemeester van Kortrijk

Studenten en assistenten van de faculteit Ingenieurswetenschappen en architectuur UGent, onder leiding van prof. dr. Ronald De Meyer

Berdien De Wilde, student

Charline Herpoel, student

Dieter Van Den Buys, student

Eveline De Wilde, student

Elke Deyaert, student

Hannes Oppeel, student

Jelle Devocht, student

Jolien Van Bever, student

Kim Carbonez, student

Konstatijn Kinoo, student

Laure Van Huffel, student

Lynn Devos, student

Michiel Meul, student

Nicolas Den Hartog, student

Niels Balcaen, student

Preben Bonte, student

Sam Van Cleemputte, student

Samuel Cuvelier, student

Simon Van Audenhove, student

Stéphanie Kint, student

Thijs Urban, student

Tim Gavel, student

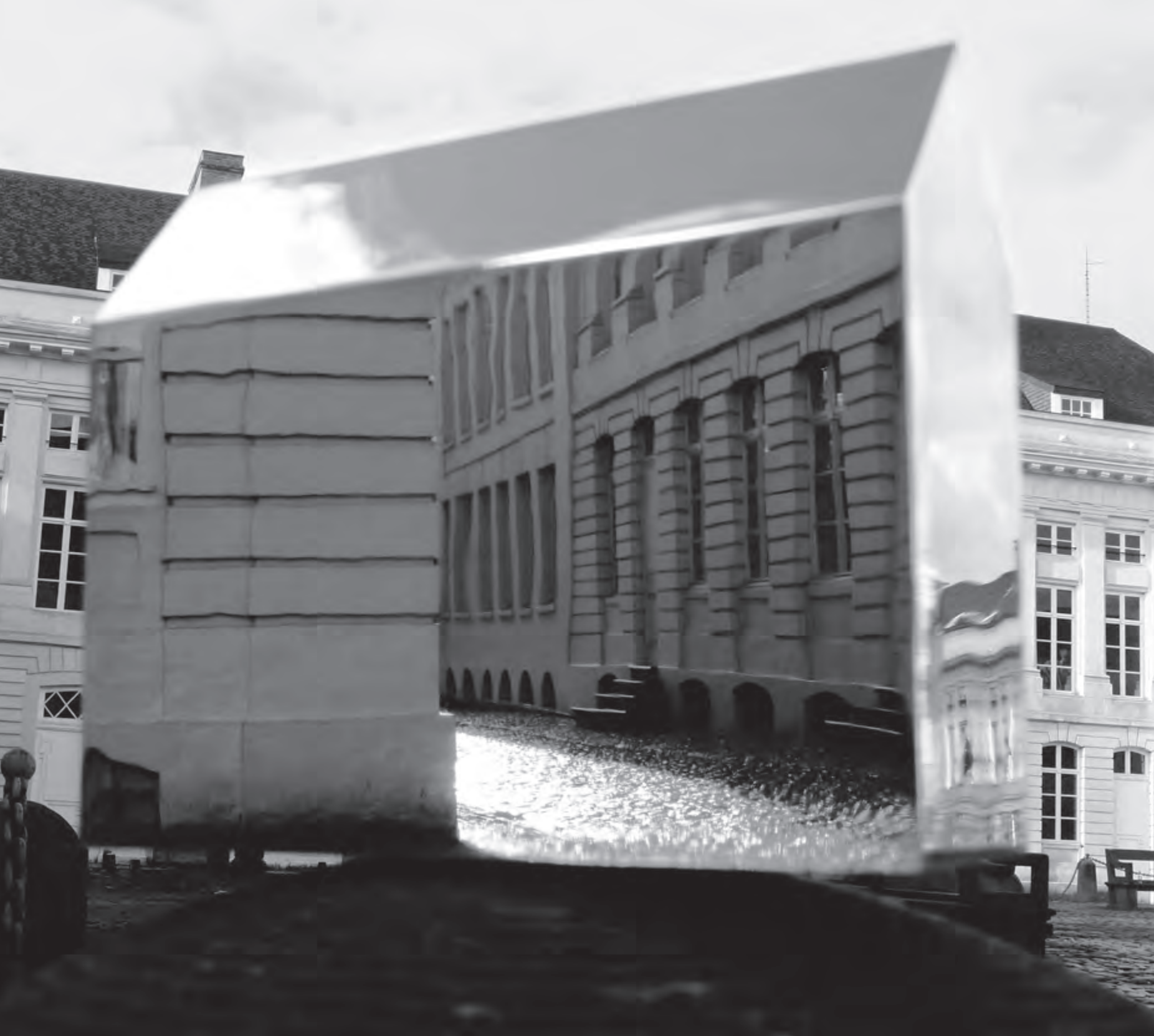
Wendy Geeraert, student

Wolf Bracke, student

Frank Van Hulle, assistent

Jeroen Beerten, assistent

Ruben Verstraeten, assistent

Architectuur en maatschappelijke verandering

RONNY DE MEYER

*Bedenk dat ge op onbekend terrein zijt*¹¹

Meer dan eens wordt binnen vzw De Huizen, als in een litanie of mantra, een uitspraak uit 1943 van Winston Churchill geciteerd: *'First we shape our buildings, then they shape us'* (of naargelang de versie: *'We shape our dwellings, and afterwards our dwellings shape us'*). Bovendien is voor deze vereniging de architectuur van de negentiende-eeuwse Belgische gevangenis, naar het model van Ducpétiaux, volkomen onbruikbaar en pathogeen voor een alternatieve visie op detentie als een kleinschalig en gedifferentieerd gebeuren.

Deze visie snijdt impliciet een oud zeer aan: het al of niet (bij)geloof in de maakbaarheid van een samenleving door architectuur.

Architectuur en maatschappij

In de architectuur sinds de achttiende eeuw tot op heden komt het thema van de relatie tussen architectuur en maatschappij zowel in publicaties als in realisaties regelmatig expliciet aan bod. Voorbeelden hiervan zijn onder meer de denkbeelden van utopische socialistten als Charles Fourier

(1772–1837), de realisaties van architect Claude Nicolas Ledoux (1736–1792) en van ondernemer André Godin (1817–1888).

Bij Fourier leidde het utopisch denken tot een vorm of model van samenleven in een besloten groep volgens een coöperatief stelsel in een perifeer gelegen gebouwd milieu waarin zowel werken als wonen beschikbaar worden in een Phalanstère. Het blijft in grote mate bij 'visualisatie' van de utopie, maar zijn denkbeelden genieten wel verspreiding en meerdere aanhangers.

De Franse architect Claude Nicolas Ledoux slaagt er wel gedeeltelijk in zijn utopie van een ideale stad te realiseren in Arc-et-Senans. In de zogenaamde zoutziederij of 'saline de Chaux' (1779), een fabriekscomplex bestaande uit elf gebouwen die in een halve cirkel van 370 meter diameter zijn opgesteld, worden woningen en werkplaatsen met een gezamenlijke keuken in een autarkische beslotenheid gerealiseerd. Rondom deze zoutziederij ontwerpt hij zijn ideale stad. Met de ziederij als vertrekpunt wordt arbeid geïntroduceerd omwille van de vermeende positieve werking ervan op de misdaadbestrijding.

Zijn ideale stad bezit geen gevangenis maar wel een 'temple d'amour' met een vrij suggestieve

plattegrond. Ondanks de vooruitstrevende utopische denkbeelden ontwerpt hij deze stad vanuit een gevangeniscel waarin hij na de Franse Revolutie terecht komt als anti-revolutionair. Enkele jaren voordien was hij wel nog zelf verantwoordelijk voor het ontwerp (1786) van de gevangenis van Aix-en-Provence. (Niet toevallig deden de tot op vandaag als monument bewaarde gebouwen van de zoutziederij tijdens de Tweede Wereldoorlog dienst als interneringskamp voor de zigeunerpopulatie.)

André Godin (1817–1888), een militant aanhanger van het utopische gedachtegoed van Fourier, industrieel en eigenaar van een gietijzerfabriek, realiseert een zogenaamd ‘Palais Social’ of ‘Familistère de Guise’ (1861) in Noord-Frankrijk. Naast de werkplaatsen bestaat deze realisatie uit woningen, een gemeenschappelijk badhuis, een kinderdagverblijf, een school en een zwembad, maar er zijn ook siertuinen en een theater. In 1858 wordt een bijhuis van de ‘Fonderie de Guise’ in Brussel gerealiseerd langs het kanaal naar Willebroek. Beide realisaties zijn gestoeld op een gelijkaardige coöperatieve opvatting van arbeid. De typologie van de woonverblijven van beide realisaties toont overeenkomsten met de gevangentypologie die in die periode door Ed. Ducpétiaux geïntroduceerd wordt in België. Individuele of familiale verblijfsruimtes worden verzameld rond een besloten binnenruimte, die zenitaal verlicht wordt vanuit een beglaasd dak, en waarop de passerelles en deuren uitgeven van de over verschillende bouwlagen gestapelde woonruimtes.

Naar typologie verschillen deze woongehelen alleen van de gevangnissen door de vorm van de binnenruimte; in gevangnissen is deze beperkt tot een circulatiezone of gang, in de ‘Familistère’ gaat het om een binnenruimte waar zich gemeenschappelijke activiteiten kunnen afspelen. Toch bestaat er een overeenkomst in het samenvallen van daglicht,

circulatie en visuele (al dan niet sociale) controle vanuit het centrum over meerdere verdiepingen.

Sociale huisvesting avant la lettre en huisvesting van gedetineerden lijken in het midden van de negentiende eeuw in België overeenkomsten te vertonen naar hun architecturale typologie; ook in de gevelornamentering van het gebouw. Het is niet verrassend dat het bouwen van ‘werkmanswoningen’ door een ‘Bureau van Weldadigheid’ in het negentiende-eeuwse België mee tot de bevoegdheid van het Ministerie van Justitie behoorde.

Zo was Ed. Ducpétiaux (1804–1868) van 1830 tot 1860 niet alleen inspecteur-generaal van de gevangnissen, maar ook van de weldadigheidsinstellingen. In historisch onderzoek wordt meestal verwezen naar zijn sympathie voor het utopisch socialisme (van onder meer Saint-Simon). Hoewel hij zelf geen architect was maar wel een jurist, is hij er toch in geslaagd een dertigtal gevangnissen te laten realiseren volgens zijn opvattingen over een cellulair strafstelsel. Die opvattingen worden niet voorafgebeeld aan de hand van utopische perspectieftekeningen zoals bij Fourier of Ledoux, maar concreet beschreven in een ‘mémoire à l’appui du projet de loi sur les prisons, présenté à la Chambre des Représentants de Belgique, dans la séance du 8 décembre 1844 – avec un appendice et trois plans de prisons cellulaires’.

Achteraan in het boek zijn plattegronden opgenomen als voorbeeld, onder meer van de gevangenis van Pentonville. Het programma ervan is gedetailleerd beschreven.

Aan deze ‘memorie van toelichting’ gaat een lijvige driedelige publicatie vooraf uit 1837: *Des progrès et de l’état actuel de la réforme pénitentiaire et des institutions préventives aux États-Unis, en France, en Suisse, en Angleterre et en Belgique*. Hierin bevindt zich niet alleen statistisch materiaal met betrekking tot Europese en Amerikaanse gevangnissen. Het resulteert uiteindelijk in hoofdstuk XXVI

‘Règles générales à observer dans l’arrangement et la construction des prisons – explications des plans’ dat gebaseerd is op voorbeelden uit Engeland aangevuld met tekeningen van Amerikaanse en Britse gevangenen. De publicatie bevat voorstellen voor kleinschalige gevangenen voor vier gedetineerden en voorstellen voor grootschalige complexen voor 200 en 500 cellen. (In zijn voorwoord erkent Ducpétiaux het belang van de publicatie van het rapport van Beaumont en Tocqueville over de Franse gevangenen uit 1832.)

Architecture ou révolution

Utopische intenties voor architectuur en de vertaling ervan in architectuur blijven niet beperkt tot de negentiende eeuw. Bij het begin van de twintigste eeuw houdt onder meer architect Le Corbusier (1887–1965) een pleidooi voor een massale introductie van de moderne architectuur in de maatschappij met het pamflettair motto uit 1922: ‘architecture ou révolution’ (in *L’Esprit nouveau* en *Vers une architecture*). Le Corbusier was overtuigd van de sociale rol of taak van de architectuur. Op het moment van grote maatschappelijke en politieke veranderingen na de Eerste Wereldoorlog beschouwde hij architectuur als een cruciaal instrument om de gebreken van de contemporaine maatschappij te remediëren. Met moderne architectuur zouden maatschappelijke onrust of revolutie kunnen bezweren. In tegenstelling tot Ledoux is Le Corbusier niet beroemd omwille van een ontwerp voor een gevangenis. Enkel in zijn boek *La maison des hommes* (1942) neemt hij een hoofdstuk op met de titel ‘Cité-prison’. De door hem ontworpen stad in India, Chandigarh beschikt wel over een gebouw voor het hooggerechtshof. In de film *L’Architecture d’aujourd’hui* (1929) wordt bij de filmstill van een passage naar het dakterras van Villa Savoye

genoteerd: “Une maison ce n’est pas une prison: l’aspect change a chaque pas” (Beatriz Colomina). Bijna honderd jaar later, op 23 november 2010, sluit PS-volksvertegenwoordiger *Franco Seminara* vooralsnog een interpellatie af in de kamercommissie justitie bij de minister van Justitie De Clerck over de gevangenis capaciteit met de volgende woorden: “On ne révolutionne pas en révolutionnant, on révolutionne en solutionnant, comme le disait *Le Corbusier*”.

De Nederlandse architect Herman Hertzberger die vooral in het tijdsegment van de jaren 60 en 70 actief was, vat het in een artikel in *Vrij Nederland* nog als volgt samen: ‘de vormgeving van de sociale ruimte, dat is mijn specialiteit’ (*Vrij Nederland* 27.06.2012).

Nadat het thema architectuur en maatschappij vanaf de jaren 70 in het architectuurmilieu verwaterde in een goed bedoelde participatiebeweging, wordt het merkwaardig genoeg in 1972 uiteindelijk aan de orde gesteld in een afstudeerwerk aan de Londense AA-school van de Nederlandse architect Rem Koolhaas. Zijn ontwerpvoorstel op schaal van een Londense stadswijk vertoont expliciet typologische verwantschap met het niemandsland langs de (dan nog aanwezige) Berlijnse Muur: *Exodus or the Voluntary Prisoners of Architecture*. Inwoners van Londen worden uitgenodigd om te gaan wonen in deze stripvormige enclave. Koolhaas bespeelt met dit voorstel de dubbelzinnigheid van de architectuur: hij gebruikt een voorbeeld van non-architectuur zoals de Berlijnse Muur, tevens een voorbeeld van maatschappelijke of politieke repressie (oost versus west), om er in Londen een utopia mee te construeren waarin burgers zich vrijwillig kunnen terugtrekken, weg van al het negatieve dat Londen als stad kenmerkt en zij die dit willen remediëren. De gekende tegenstelling opsluiting versus bevrijding wordt omgekeerd en daarmee wordt ook de inwisselbaarheid of dubbelzinnigheid

in de relatie tussen architectuur en maatschappij benadrukt.

Niet toevallig zal diezelfde Koolhaas een tiental jaar later een ontwerp voorstellen voor de verbouwing van de koepelgevangenis van Arnhem. Hij decentraliseert, of maakt letterlijk een kruis over het panopticonmodel door centraal in het koepelgebouw op de plek van de te slopen controletoren een leegte of haaks kruispunt van twee circulatiebanen in te brengen, die doorlopen tot aan de grenzen van het terrein en waarlangs facilitaire functies bereikt worden.

Zowel het concept voor Exodus als voor de Arnhemgevangenis van Koolhaas hebben met een utopisch concept als dat van Fourier voor een Phalanstère een enorm beeldende representatie gemeen die de beperking van een cerebraal concept vervangt door het detail van haast fotorealistische voorafbeeldingen. Men kan in de illustraties zowel de ruimtelijke architecturale organisatie aflezen als de maatschappelijke.

Naar de impact van deze ruimtelijke beschrijvingen in utopische geschriften is onder meer onderzoek verricht door de filosofe Sigrid Leyssen. Zij wijst op het belang van deze representaties als vormen van mentale beelden die verondersteld worden een visie krachtiger over te brengen en mogelijk te bemiddelen om tot actie aan te zetten.

Werkgroep infrastructuur

Niet geheel toevallig komt medio 2011 Hans Claus, gevangenisdirecteur van Oudenaarde, bij de vakgroep architectuur en stedenbouw van de Universiteit Gent aankloppen op zoek naar ondersteuning om zijn alternatieve (naar geldende standpunten over Belgische gevangenissen, ondanks de verankering in de dagdagelijkse reali-

teit, utopische) visie op detentie te visualiseren of te 'verbeelden' in tekeningen en maquettes.

In een ontwerpstudio wordt een twintigtal studenten van de masteropleiding tot burgerlijk ingenieur architect bereid gevonden zich met deze uitdaging te meten. Als voorbereiding op deze oefening is een 'werkgroep infrastructuur' opgestart binnen de Liga voor Mensenrechten Gent (voorloper van de actuele vzw De Huizen en samengesteld uit architecten, criminologen, psychologen) om tot een eerste omschrijving van programma, activiteiten of benodigde ruimtes te komen van een kleinschalig Detentiehuis waarin een tiental gedetineerden kan verblijven. Deze omschrijving resulteert niet in een definitie van de benodigde oppervlakte, noch in een omschrijving van de voorwaarden van inplanting of locatie. In die zin is de ontwerp-oefening door de studenten op te vatten als een haalbaarheidsstudie: welke oppervlakte is nodig en wat is op een bepaalde plek mogelijk in oppervlakte in interactie met die plek?

Naast een aantal pogingen onder de vorm van brainstormsessies om tot een omschrijving van de inhoud van een kleinschalig Detentiehuis te komen, documenteert de werkgroep infrastructuur zich door een aantal locaties en initiatieven te bezoeken die verwantschap vertonen met het opzet van een Detentiehuis: een vrouwenopvangcentrum (thuislozenzorg) en een forensische behandelingsunit voor jongeren.

De eerste locatie is een opvangcentrum voor thuislozen met of zonder kinderen dat tijdelijke opvang en begeleiding aanbiedt aan vrouwen van verschillende nationaliteit en/of culturele achtergrond en aan asielzoekenden. Met uitzondering van zware of acute psychiatrische of verslavingsproblemen biedt het centrum zorg aan voor vrouwen met relationele, sociale, psychische of financiële problemen of met een combinatie ervan. Het opvangcentrum is gevestigd in een voormalig

kleinschalig stedelijk klooster of godshuis dat dateert van 1771, maar dat zijn oorsprong vindt in een daar sinds de dertiende eeuw gelokaliseerde stichting of 'hospitalis'.

Architecturaal of typologisch komt dit neer op een twintigtal kamers die over twee bouwlagen in een L-vorm rondom een binnentuin gesitueerd zijn en die zich van de straat afkeren met de circulatie of gang die deze verbindt met de buitenpoort en gemeenschappelijke ruimtes zoals refter en kapel. Dit opvangcentrum betekent reeds de tweede transformatie van deze religieuze instelling. Daarvoor was het klooster in gebruik als bejaardentehuis. De typologie van kamers georiënteerd op een besloten binnenkoer, bereikbaar langs een gang, laat meerdere invullingen of vormen van gebruik toe en zou ook in aanmerking kunnen komen voor een Detentiehuis. Naar de straat toe manifesteert deze instelling zich vrij onopvallend. Een gevel met raamopeningen die uitgeven op de circulatie integreert zich moeiteloos in het straat- of stadsbeeld. Voor het gebruik als opvangcentrum is de beveiliging eerder beperkt tot controle van de toegangspoort, komen en gaan van cliënten is eerder vrij.

Het contrast met de beveiliging in de forensische behandelingsunit voor jongeren kan niet groter zijn. Deze zorgmodule voor acht jongeren (m/v) tussen twaalf en achttien jaar, die onderworpen zijn aan een justitiële maatregel, maakt deel uit van het grootschalig Universitair Psychiatrisch Centrum. De behandeling binnen de unit voorziet in een intensieve begeleiding van jongeren gedurende maximaal twaalf maanden om via psycho-educatie hun stoornis en risico op anti-sociaal gedrag te behandelen. Muziektherapie maakt onder meer deel uit van het therapeutisch aanbod. Het ruimtelijke kader en het behandelingskader sluiten hier strikt op elkaar aan. De zorgmodule is ruimtelijk geïsoleerd opgesteld binnen het UPC en resulteert

na verbouwing eveneens in een L-vormige opstelling van kamers en therapieruimtes, onderling verbonden met een gang en gesitueerd rondom een binnentuin die op zijn beurt omgeven is met hoog hekwerk. De elektronische controle van deuren en camerabewaking versterken het fysieke kader waarin de veiligheid van zowel jongeren als personeel centraal staat. Graduele vrijheidsopbouw primeert in de aangeboden behandeling.

Hoewel enig toeval of enige willekeur de keuze van het bezoek aan deze twee voorzieningen stuurde, kan hiermee wel de toon gezet worden voor het begrip kleinschaligheid en het verschil in beveiligingsniveau dat daarbij gehanteerd kan worden: van permanente controle tot vrij komen en gaan bij twee dezelfde architectuurtypologieën op twee verschillende locaties.

Aansluitend hierop komt de werkgroep infrastructuur tot een omschrijving van verschillende types van kleinschalige Detentiehuisen: afhankelijk van de termijn en aard van de detentie resulteert het verschil tussen strafuitboetingshuis, halfopen Detentiehuis en arresthuis in een verschillend programma en in een verschillende oppervlakte- of ruimtebehoefte. Negen van de tien studentenvoorstellen hebben een strafuitboetingshuis als onderwerp, een enkel een arresthuis. Dit laatste onderwerp werd ingegeven door de locatie en de beperkte beschikbare oppervlakte. De werkgroep infrastructuur intervenueert gedurende een semester met regelmatige deelname aan begeleidingssessies en evaluatiemomenten in het ontwerpproces van de studenten.

Architecturale typologie

Tien voorstellen werden gesitueerd in de negentiende-eeuwse stadsuitbreiding van Gent, regio Sint-Amandsberg. Aansluitend op die verschillende

quasi-arbitraire locatiekeuzes verschillen de voorstellen in hun architecturale typologie: van een autarkische eenheid te midden van het groen, over inplantingen in stedelijke bouwblokken, tot een vrijstaand gebouw omgeven door straten. Van deze voorstellen worden er hier vier gekozen voor een toelichting omwille van de relevantie van de onderlinge typologische verschillen.

- 1 Een arresthuis, vrijstaand omgeven door straten
- 2 Een negentiende-eeuwse industriële site verbouwd tot strafuitboetingshuis
- 3 Een groepering van meerdere strafuitboetingshuizen binnen een stedelijk bouwblok
- 4 Een strafuitboetingshuis als een strip doorheen een stedelijk bouwblok

Bij de toelichting van de opdrachtschrijving aan de studenten wordt naast de bestemming als Detentiehuis ook de klemtoon gelegd op een meer generische of multifunctionele benadering van het programma. Het ontwerp dient een antwoord te geven op een meer neutrale vraag naar de wijze waarop een tiental mensen gedurende langere periode kunnen samenleven in een gesloten setting bestaande uit private, collectieve en therapeutische ruimtes. Zo diende het architectuurontwerp naast detentie ook in aanmerking te komen voor andere vormen van kleinschalige zorg zoals huisvesting van bejaarden, groepswonen voor jongeren met een mentale beperking, enz.

1. Een arresthuis, vrijstaand klein perceel omgeven door straten

Het gekozen perceel bleek tijdens de ontwerpfase te klein om er een strafuitboetingshuis op te realiseren. De beperkte oppervlakte van het perceel in combinatie met de beperking van de toelaatbare

bouwhoogte vanuit het standpunt van integratie van het nieuwe volume in de omgeving, maakte dat voor het beperktere programma van een arresthuis gekozen werd. In principe is het verblijf in een arresthuis van kortere duur, waardoor de behoefte aan les- en therapieruimtes geringer is.

Door de vrijstaande opstelling, omgeven door straten, waardoor aan alle zijden visuele controle mogelijk is, kan het gebouw gepercipieerd worden als een locatie met een duidelijke identiteit. Het gebouw laat zich lezen als een doos op poten met op het gelijkvloers tussen deze kolommen transportruimte voor bevoorrading van het huis, transport en parkeerplaats voor de gebruikers (bewoners, personeel, bezoekers) en een inkomloge met controlepost. Ondanks de minimale oppervlakte is hier toch nog een caféruimte ingebouwd die in visueel contact staat met de omgeving. Dubbel gebruik moet toelaten dat deze ruimte naast bezoekersruimte of wachtruimte voor het Detentiehuis ook ingezet kan worden als buurtcafé.

Tussen het gelijkvloers en de hoger gelegen woonverblijven bevindt zich een bouwlaag met personeelsruimte en controleruimte (fouilleerruimte, scanner), bezoekersruimte en fitnesslokaal. De woonverblijven zijn gesitueerd over meerdere bouwlagen aan de twee tegenover elkaar gelegen smalle zijden van het verdiepingsvolume. Onderling zijn deze tien individuele kamers, zonder gebruik te maken van verbindingsgangen, gesitueerd rond een ruimtelijke centrale collectieve binnen- en buitenruimte en circulatiezone. Ondanks het beperkte volume beschikt ieder individueel verblijf over eigen sanitair, kitchenette en leefruimte met slaaphoek (totaal ca. 20m² groot).

2. Strafuitboetingshuis in het interieur van een negentiende-eeuwse industriële site

In dit voorstel wordt een typische negentiende-eeuwse industriële loods herbestemd tot Detentiehuis. Onder het typologisch gekende dak in de vorm van een zaagtand met daarin zenitaal noordelijk georiënteerde beglazing, worden individuele verblijfsruimtes als vrijstaande containers of bungalows ingebracht. Ieder individueel verblijf beschikt over eigen sanitair (wc, lavabo, douche), een kleine individuele kookhoek en een leef- en slaapruijnte (totaal ca. 30 m² groot).

Op het eerste gezicht lijkt de plaatsing van deze individuele verblijfsruimtes arbitrair; de inplanting houdt echter rekening met de draagstructuur van de voormalige fabriek, met een leidingentracé dat alle units bedient en gaat een relatie aan met een aantal openingen die in het volume en in het dak zijn aangebracht. Deze openingen introduceren buitenruimtes of patiotuinen tussen de individuele verblijven.

De woonverblijven zijn hier niet verbonden door een gang, maar wel door de overdekte ruimte van de voormalige fabriek, al of niet verwarmd of gekoeld, die zich als tussenruimte of verbindingsruimte tussen de individuele verblijven situeert. Is deze ruimte op zich een uitbreiding van die private verblijven, ze kan ook gebruikt worden voor collectieve activiteiten of ze zorgt juist voor voldoende afstand als bufferruimte. De beslotenheid van een gang is hier vervangen door een amorfe haast transparante ruimte. Naar buiten toe heeft het geheel een gesloten imago doordat het exterieur van de voormalige fabriek, met name een gesloten baksteengevel, weinig getransformeerd wordt.

In aansluiting op een openbare groenzone worden aan een zijde van de fabriekssite ruimtes gesitueerd zoals sport- en leslokalen die in tegenstelling tot de beslotenheid van de fabriek wel onder

de vorm van dubbel gebruik ook voor de buurt ingezet kunnen worden.

3. Drie huizen in een groot stedelijk bouwblok

Het voorstel situeert zich in een vrij groot binnengebied of bouwblok, omgeven met negentiende-eeuwse rijwoningen die er met een (al of niet volgebouwde) tuin op uitgeven. De oorspronkelijk centraal gelegen tuin, het weiland of de bedrijfsruimtes zijn haast allemaal verdwenen en vervangen door parkeerplaatsen of garages. Een evolutie die kenmerkend is voor deze zone omdat de rijwoningen onvoldoende breed zijn om er een gelijkvloerse garage in te verbouwen, waardoor de druk van het aantal auto's op de beschikbare staanplaatsen in de straten vrij hoog is.

Door de afmetingen van het binnengebied bestaat de mogelijkheid hier in de nabijheid van elkaar een drietal Detentiehuizen voor elk tien bewoners te situeren. Ondanks de beslotenheid van dit binnengebied, biedt het ontwerpvoorstel een insteek naar dubbel gebruik door de buurt. Een ondergrondse parkeergarage, die dienst doet als bouwtechnische fundering van de Detentiehuizen is bruikbaar voor personeel en bezoekers van het Detentiehuis, maar gezien de omvang ervan ook voor buurtbewoners. Centraal is er een parkruimte met verharde sportterreinen voorzien die in overleg met het regime van het Detentiehuis opgeëist kunnen worden door de buurt onder een vorm van timesharing.

Omwille van het gewicht op de ondergelegen parking is het Detentiehuis opgetrokken onder de vorm van houtbouw in een willekeurig aandoeende stapeling die naar uitzicht overeenstemt met de willekeurige aanbouswels die de achtergevels uitmaken van de omringende woningen. De wooneenheden zijn onderling verbonden, niet door

een rechtlijnige gang maar door verschillende plekken waarin ontspanningsruimtes, therapie- en werkruimtes, zit- en eetruimtes zijn opgenomen. Sommige verblijfseenheden zijn opgevat onder de vorm van een duplex over twee bouwlagen.

Een brede greppel rondom zorgt voor daglicht in de ondergrondse parking en transformeert op deze manier de omgevende manskogel tuinen tot de voor detentie conventionele perimeterbeveiliging met een muur van minimaal vijf meter hoogte (ten opzichte van het peil van de parkingvloer). Op de grens tussen de parking en de buitenruimte in de greppel wordt een fitnessruimte gesitueerd die ook dubbel kan worden ingezet.

4. Een strip doorheen een stedelijk bouwblok

Dit voorstel lijkt onbewust, ondanks het schaalverschil, te appelleren aan het Exodusontwerp van Rem Koolhaas waarnaar in het begin van deze tekst verwezen werd. Tussen twee parallelle wanden wordt een programma voor een Detentiehuis gesitueerd dat opgespannen zit tussen twee straten, dat als een strip een stedelijk bouwblok doorklieft en halfweg nog aansluiting vindt op een doodlopende steeg.

Ook hier wordt aan het parkeerprobleem van zowel de buurt als van het nieuwe programma tegemoetgekomen met een ondergrondse parkeergarage. Daarboven situeert zich een overzichtelijk gelijkvloers maaiveld dat gemeenschappelijke activiteiten van het Detentiehuis kan bevatten zoals onthaal, gemeenschappelijke keuken, eet- en zitruimte, tuinen, bezoekersruimte, fitness- en ontspanningsruimte en de foyer van de toneel- of cinemaruimte die zich momenteel al op deze locatie bevindt. Mits vernuftig deurenbeheer kunnen zowel de toneel- of cinemaruimte als de ontmoetingsruimte door de buurt en door de gebruikers

van het Detentiehuis gebruikt worden. Boven het maaiveld op de eerste en tweede verdieping situeren zich drie stroken van telkens drie à vier individuele verblijfsruimtes ingericht als duplex. Deze zijn via circulatie onderling verbonden met de collectieve gelijkvloerse ruimte, maar ook rechtstreeks met het onthaal bij de portiersloge. Enkel de toneel- of cinemazaal bezit een redelijke autonomie doordat deze vanuit de straat bereikbaar is en gescheiden is van het Detentiehuis door een binnentuin.

— Actuele zorgtypologie: onzichtbaar kleinschalig

Elk van deze studentenvoorstellen bevat een toegevoegde programmacomponent die dubbel ingezet kan worden, zowel voor het detentiehuis als voor de onmiddellijke omgeving: een hondenasiel, een sociaal restaurant, een herstelplaats voor fietsen, een toneelzaal al of niet met buurtcafé, een atelier, een binnen- of buitensportruimte.

Deze ontwerpvoorstellen komen in aanmerking voor de visie van Hans Claus waarin detentie gezien kan worden als een gedwongen vorm van 'zorg'. Ook wordt hiermee ingespeeld op een recentere trend naar kleinschaligheid en stedelijke integratie binnen de zorgsector, zoals die ondersteund wordt in de visie van de Vlaams Bouwmeester. Het team van de Vlaams bouwmeester is reeds enige tijd bezig met de zorgsector als onderwerp. Bij zijn aantreden in 2010 als Vlaams Bouwmeester maakte Peter Swinnen zich sterk dit thema tijdens zijn ambtsperiode nog aan te scherpen. In een interview legde hij de klemtoon op de noodzaak clusters of minimaatschappijen te realiseren in het stedelijk weefsel door nieuwe scholen, verzorgingstehuizen en woningen op elkaar te laten leunen. Hij vroeg bijzondere aandacht te besteden aan 'de kamer', de leefwereld voor vele inwoners in verzorgingstehuizen.

Samen met de verantwoordelijke Vlaamse minister voor Welzijn lanceerde de Vlaams Bouwmeester een oproep voor het indienen van pilootprojecten of nieuwe ruimtelijke concepten voor zorg bij initiatiefnemers in de ouderen- en thuiszorg. Het initiatief beoogt een zoektocht naar innoverende zorgconcepten en vernieuwende manieren om deze vorm te geven met een architecturale en ruimtelijke vertaling en te integreren binnen een complexe ruimtelijke context. Deze pilootprojecten dienen grensverleggend te zijn met het oog op toekomstige woonzorgmodellen. In dit betoog valt de term ‘onzichtbaar’. Inherent zorg dient ‘onzichtbaar maar prominent aanwezig te zijn in alle onderdelen van de samenleving’.

Een van de voorbeelden waarnaar daarbij verwezen wordt, is het Psychiatrisch Verzorgingstehuis Hotel Min (OPZC Rekem) in Antwerpen van architecten Mys, Bomans en RAUM: “Hotel Min functioneert vandaag als tussenschakel in een forensisch zorgcircuit dat zich uitstrekt van de gevangenis en de forensische ziekenhuisafdeling tot het beschermd wonen en de forensische thuiszorg”.

Hotel Min biedt aan 25 ‘gasten of bewoners’ een verblijf van zes tot negen maanden om “gecontroleerd alledaagse bezigheden op vlak van wonen en werken (te) hervatten. Het doel is om de patiënt te laten opklimmen naar een zelfstandig leven dat door de maatschappij niet langer als storend en gevaarlijk ervaren wordt”. Belangrijk voor deze herintegratie zijn de situering in de Antwerpse wijk Seefhoek en de koppeling met het buurtcentrum ‘De Wijk’. De naamgeving ‘hotel’ samen met een eerder onopvallende aanwezigheid in het straatbeeld maken van dit forensisch zorgcentrum een voorbeeld van de beoogde ‘zichtbare onzichtbaarheid’.

Een meer recent voorbeeld van deze visie van de Vlaams Bouwmeester op zorg is de Prijs Bouwmeester 2012 die uitgereikt werd aan de Zorginstelling De Zande in Beernem (architecten

BURO II en ARCHI+I). Deze prijs van de Vlaamse regering wil met het bekronen van publieke en semipublieke bouwheren hoogstaand beleid bij overheidsopdrachten aanmoedigen en belonen.

‘De Zande’, een gemeenschapsinstelling voor Bijzondere Jeugdbijstand, is een gesloten instelling voor delinquente meisjes. In de visie van de instelling staan het voorkomen van stigmatisering en het bevorderen van de herintegratie van de cliënten voorop. Deze visie werd in de infrastructuur vertaald, onder meer met de locatie ervan, in contact met een woonzone in plaats van in een afgelegen en afgeschermd instelling; maar ook door een sporthal en multifunctionele schuur die deel uitmaken van de instelling open te stellen voor gebruikers van buiten ‘De Zande’. Mede hierdoor lijkt de beveiliging eerder onzichtbaar te worden in plaats van repressief.

Deze keuze voor een kleinschalige vorm van zorg is op zich niet nieuw. Al van 1969 dateert een initiatief als Oikonde in Leuven dat mensen met een handicap opvangt in gemeenschapshuizen. In dezelfde periode situeert zich de opvangboerderij voor jongeren met een verslavingsproblematiek ‘het sas’ in Betekom. Waar deze initiatieven berusten op vrijwilligers en een plek vinden ‘in een of ander huis’, wordt het zoeken naar kleinschalige vormen van zorg momenteel geïnstitutionaliseerd vanuit de reeds genoemde Vlaamse overheid en de Vlaams Bouwmeester en wordt het een agendapunt binnen de denkwereld van architecten waarin een nieuw discours ontstaat. Zo kan men op de website van de Vlaams Bouwmeester een voorbeeldproject vinden van het studie bureau OSAR voor een woon- en zorgcentrum in Genk. In de begeleidende nota wordt gesteld dat hoewel het gaat om 120 woongelegenheden voor residentieel verblijf en 10 woongelegenheden voor kortverblijf:

“De ontwerpbenadering vertrekt vanuit een vernieuwd zorgconcept dat niet gebaseerd is op een

strategie van het verbeteren van gekende ruimtelijke typologieën, maar uitgaat van een tabula rasa. De nieuwe typologie die wordt voorgesteld laat zich kenmerken als een schakeling van kleinschalige ruimten. De meest opvallende ingreep is het ontbreken van gangen die in de meeste progressieve traditionele projecten nu deels ingericht worden als verblijfsruimten. Het doel is een woonomgeving te realiseren die een balans biedt tussen het aanbieden van een gewone, herkenbare huiselijkheid en het bieden van de nodige omkadering en veiligheid. Collectieve functies (dagverzorging, thuiszorg, cafetaria, buurtwinkel) worden tussen de clusters ingeplant en slaan zo een brug naar de buurt. Tegelijkertijd fungeren deze functies als oriëntatiepunten voor de bewoners”.

Medio 2009 werd door Vlaams Bouwmeester Marcel Smets al een oriënterende studienamiddag georganiseerd: ‘Bouwen aan zorg. Naar geïntegreerde woonzorgcentra in Vlaanderen’. In de meeste voorbeelden die dan behandeld worden, is een duidelijk zoeken aanwezig naar een alternatief voor de gekende typologie van het tehuis of gesticht onder de vorm van een typologie die aansluit bij een woonconcept dat in interactie staat met zijn buurt, met zijn omgeving, en dat resulteert in publieke gebouwen. Een innoverende rol wordt daarbij expliciet weggelegd voor de architectuur.

Zorg lijkt nu architectuurtypologisch te balanceren tussen het op een geïsoleerde locatie gesitueerd en duidelijk herkenbaar ‘gesticht’ en de onzichtbare thuisverpleging; dit laatste al dan niet omkaderd met vrijwilligers en mantelzorg.

— Actuele gevangentypologie: zichtbaar grootschalig

Aan de orde van de dag blijft of de analogie tussen deze twee uiterste opvattingen van zorg zonder meer gemaakt kan worden met het verschil tussen

thuisdetentie of elektronisch toezicht en nieuwere geïsoleerde gevangenissen als Brugge en Hasselt als twee typologische uitersten met daartussenin de negentiende-eeuwse in de steden gesitueerde gevangenissen naar het model van Ducpétiaux. Een zoeken naar een vernieuwende typologie inzake gevangenissen is voorlopig niet terug te vinden in de geplande inhaaloperatie voor de gevangenissen in België.

Zowel voor de gevangenis van Beveren als die van Dendermonde is voor de gekende, meer dan honderd jaar oude typologie gekozen: ‘het cellulair gedeelte, vier cellenvleugels rond een centrale toezichtskern of panopticon’. Vermits beide projecten gerealiseerd worden onder de vorm van een DBFM-formule en toegewezen werden aan hetzelfde consortium, zijn de twee ontwerpen haast niet van elkaar te onderscheiden. In Dendermonde wordt het een gevangenis met 444 plaatsen, in Beveren met 300. Hiervoor werden terreinen gezocht van minimaal 9 ha groot. In Beveren werd dit gevonden in een gebied naast de autosnelweg E17, op de grens van een landbouw- en een industriegebied. In Dendermonde werd dicht bij een woongebied aangesloten in een agrarisch gebied tussen de spoorlijn, de stadsvesten en de oude Denderbedding. Op de website van de Regie der Gebouwen heeft men het in beide gevallen over: *“Een humane gevangenis. De Regie der Gebouwen en de FOD Justitie stelden een performantiebestek op waaraan de nieuwe gevangenis dient te beantwoorden. Hierin staan mens en milieu centraal voor de ontwikkeling en de exploitatie van de gevangenis. De inrichting van het gevangenisregime, niet alleen als strafinrichting, maar ook als een menswaardig bestaan kan een positieve invloed hebben op het gedrag van de gedetineerden”.*

Beide realisaties maken deel uit van het zogenaamde *Masterplan 2008-2012-2016* waarmee de federale regering het probleem van de

overbevolking in de Belgische gevangenissen wenst op te lossen. Het plan voorziet in de realisatie van zeven nieuwe gevangenissen, de vervanging van zes verouderde instellingen en in renovatie.

Het nieuwe Gentse Forensisch Psychiatrisch Centrum baadt in dezelfde visie en architecturale typologie. Het werd door de Regie der Gebouwen gesitueerd in een Gents havengebied, gekend als Wondelmeersen, nabij de Wiedauwkaai op een terrein van 4,9 ha. Het biedt plaats aan 270 van de circa 660 psychiatrische patiënten die opgesloten zijn in gevangenissen en die daar niet thuis horen. Typologisch wijkt het, ondanks het verschil in doelgroep, niet af van de gekende gevangentypologie. *“Rond het centrum komt een dubbele beveiligde perimeter van betonnen muur en draadafsluiting. De verschillende paviljoenen zijn centraal met elkaar verbonden.”* Nochtans wordt voor de opdrachtgever: *“De architectuur van het gebouw (twee bouwlagen voor de woonpaviljoenen, drie bouwlagen voor het hoofdgebouw) harmonieus geïntegreerd in de omgeving”*.

In het Brusselse Haren Buda is een gevangenis voor 1 190 gedetineerden ontworpen, verspreid over acht entiteiten, waaronder drie mannengevangenissen, een vrouwengevangenis en een jeugdinstelling op een terrein van 18 ha. In het taalgebruik van de Regie der Gebouwen hanteert men hier ogenschijnlijk architectuurtypologische tegenstrijdige begrippen: *‘Supergevangenis en gevangenisdorp’*.

Kunnen we de positie van België met een vernieuwer als Ducpétiaux in de negentiende eeuw nog interpreteren als vooruitstrevend voor zijn tijd, zowel naar visie op detentie als naar visie op de architectuur ervan, dan lijken deze voorstellen van het masterplan in de eenentwintigste eeuw niet in concurrentie te kunnen treden met recente internationale innovatie-initiatieven als de

Oostvaarderskliniek in Almere of het detentiecentrum in Leoben Oostenrijk. Voor innovatie was er in het prestatiebestek, op enige milieubekommernis na, geen plaats ingeruimd.

— Testcase

Bij wijze van oefening werd een locatie uit het aanbod aan leegstaande gebouwen van de Regie der Gebouwen aan een evaluatie onderworpen op zijn potentiële inzetbaarheid als kleinschalig Detentiehuis. De leegstaande gebouwen maken deel uit van een groter geheel, een voormalige kazerne van de rijkswacht in het bouwblok. Het gedeelte kazerne is momenteel nog in gebruik door de politie. Het deel dat vroeger in gebruik was als woningen en studio's voor de rijkswachters is op een woning na momenteel buiten gebruik geraakt. Hoewel het vormelijk als een geheel overkomt waren kazerne en woningen opgevat als twee van elkaar gescheiden delen. Het woongedeelte bestaat uit driemaal twee aan elkaar gekoppelde rij- of gezinswoningen van twee bouwlagen en een hoekgebouw over drie bouwlagen waarin zich studio's situeerden. Het geheel is ondanks de leegstand vrij goed onderhouden en gezien de recente realisatiedatum instapklaar.

Alle toegangen tot de woningen en studio's geven uit op de drie aanpalende straten. De zes woningen staan met hun leefruimte in verbinding met een gemeenschappelijke binnenkoer die ontsloten wordt vanuit de straat en waarop zich zes garages bevinden. Zowel onder het woningencomplex als onder de kazerne bevindt zich een parkeergarage, maar zonder rechtstreekse verbinding naar de woningen of de binnenkoer. De woningen en de binnenkoer geven uit op een zijgevel van de kazerne waarin zich enkele raamopeningen bevinden.

De keuze voor de inplanting van een Detentiehuis op deze locatie is niet vanzelfsprekend en eerder ambivalent. Kan de nabijheid van

een politiekazerne voor de buurt een veiligheidsdimensie met zich brengen, dan is enige vorm van stigmatisering niet onvermijdelijk.

In overleg met beveiligingsspecialisten werd vrij snel duidelijk dat de transformatie van deze gebouwen tot een strafuitboetingshuis geen evidentie was. De perimeterbeveiliging zou aanzienlijke ingrepen en investeringen met zich meebrengen in elektrische beveiliging van de daken, metalen beplating van alle buitenwanden en versteviging van alle glaspartijen. Op basis hiervan werd ervoor geopteerd het complex te evalueren naar inzetbaarheid als halfopen of medium security Detentiehuis.

Op het eerste gezicht biedt deze site een overvloed aan bruikbare oppervlakte. De beschikbare woon- en slaapkamers in vier van de zes woningen lenen zich tot een eenvoudige transformatie in gegroepeerde individuele verblijven annex therapie-, les- en gemeenschappelijke zit- of eetruimtes rondom de centrale binnenkoer. Typologisch zorgt de oriëntatie van de toegangen tot de woningen naar de straatzijde voor enig bezwaar. De verticale circulatie die hierop aansluit keert zich hierdoor af van de binnenkoer. Daar tegenover vormt de rechtstreekse toegang tot de binnenkoer voor lichte bestelwagens een meerwaarde voor bevoorrading van keukens en atelier- of leslokalen. De vier woningen zijn evenwel niet intern met elkaar verbonden waardoor alle circulatie in buitenklimaat over de binnenkoer dient te verlopen. Ook de circulatie vanuit de zes woningen naar het gebouw op de hoek dient via de buitenkoer te gebeuren. Dit hoekgebouw met zijn individuele studio's over drie bouwlagen kan moeiteloos ingericht worden met bezoekersruimte, dokterskabinet, fitnessruimte, personeelsruimte en portiersloge.

De twee rijwoningen op de hoek vormen een surplus voor het Detentiehuis. Er kan voor geopteerd worden om deze woningen ervan los te koppelen en naar de buurt te richten door er een aanbod als

tijdelijk opvangverblijf in te richten dat door een andere organisatie beheerd wordt. In dat geval is er geen band tussen het Detentiehuis en de aanpalende buurt.

Naar analogie met bijvoorbeeld de forensische behandelingsunit wordt gesuggereerd hierin een muziektherapiecentrum te organiseren dat zowel door het Detentiehuis als door de buurtbewoners of studenten van de nabije muziekacademie gebruikt kan worden. Deze keuze voor verschillende toegevoegde programma's kan bijdragen tot een eigen identiteit van elk Detentiehuis.

Bij deze eerste verkenningsronde werd duidelijk dat de communicatie van de keuze om op deze locatie een Detentiehuis te lokaliseren naar de buurt toe geen evidentie zal uitmaken. De not-in-my-backyard-reactie is een reactie die te voorzien en te verwachten is. Voorzichtig informeren hiernaar bij de betrokken stedelijke overheidsdiensten leerde reeds dat een transformatie van een openbaar gebouw zoals een kazerne naar een Detentiehuis op zich wettelijk geen buurtraadpleging zou vereisen, maar dat dit als een vorm van goed bestuur toch noodzakelijk wordt geacht.

Men kan niet ontkennen dat deze locatie het uiterlijk van zijn postmoderne architectuur tegen zich heeft. Symmetrie en referenties aan neoclassicistische beeldtaal vertonen overeenkomsten met de negentiende-eeuwse kasteeltypologie van de gevangenis naar Ducpétiaux' model. In die mate is een Detentiehuis in dat gebouw op die locatie geen onzichtbaar zorgcentrum. De symmetrische opbouw van het geheel samen met de hekwerktoegang naar de binnenkoer roept voor de hand liggende associaties op met het beeld van een 'gated community', die zich wil beveiligen tegen een als onveilig beschouwde stedelijke buitenwereld; zij het nu met een geplande inverse bestemming.

De vraag moet worden gesteld of onzichtbaarheid of onzichtbaar opgaan in een buurt in

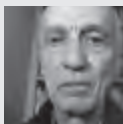
overeenstemming te brengen is met een maatschappelijke keuze voor verantwoordelijkheid die de buurt of maatschappij voor een bestemming als deze kan opnemen in plaats van ze uit te besteden aan penitentiare ambtenaren in een verafgelegen onzichtbaar buitenstedelijk bastion.

*Wie, wat, hoe, waar, wanneer en waarom?*¹²

Noten

- 11 Cornelis Bastiaan Vaandrager, beknopte opsporingsleer, in lsd|25, den haag, 1967.
- 12 Cornelis Bastiaan Vaandrager, beknopte opsporingsleer, in lsd|25, den haag, 1967.

MET DE RUG TEGEN DE MUUR, VAN DETENTIE NAAR HOPELOOSHEID

JULIAAN VAN ACKER

Met de rug tegen de muur: van detentie naar hopeloosheid

Mijn visie over gedifferentieerde strafuitvoering wil ik verduidelijken aan de hand van een voorbeeld uit mijn praktijk. Mohammed is nu 24 jaar oud en is al anderhalf jaar bij mijn project in behandeling. Vanaf zijn dertiende heeft hij het langste strafblad opgebouwd van alle jongeren in de gemeente. Gewapende overvallen, geweld tegen personen, diefstal, helen en dealen staan op zijn actief. Zijn vader heeft hij nooit gekend en zijn moeder is onlangs overleden. De lange perioden die hij in detentie heeft doorgebracht, hebben zijn situatie alleen maar verergerd. Van school is niets terecht gekomen, de schulden stapelden zich op en door de weinig gepersonaliseerde aanpak heeft hij het vertrouwen in anderen totaal verloren. Bij de aanmelding was hij nergens voor te motiveren. Deze jonge man haatte de hele wereld. Het duurde zes maanden vooraleer wij zijn vertrouwen konden winnen.

We zijn er nu al anderhalf jaar in geslaagd recidive te stoppen, maar toch zijn we machteloos. Mohammed wilde met een schone lei beginnen, zocht en vond voor het eerst in zijn leven werk, we vonden woonruimte voor hem, we leerden hem koken om zuiniger te kunnen leven en we hadden wekelijks minstens vijf uur contact met hem. Waarom voelen we ons dan machteloos? Hij heeft een schuld, onder andere van niet betaalde boetes, van 11 000 euro. Mohammed vertelde heel trots dat hij werk had gevonden, maar toen zijn eerste salaris betaald zou worden, werd er meteen beslag op gelegd. Schuldbeheer werd georganiseerd. Mohammed heeft nu 50 euro leefgeld per week. Maar hij verdient te weinig, zodat te weinig afbetaald wordt. Na anderhalf jaar is de schuld door de hoge rente opgelopen tot 13 000 euro, ondanks het feit dat hij al een jaar aan het afbetalen is! Verder is het zonder bewijs van goed gedrag heel moeilijk

om via een uitzendbureau werk te vinden. Ten slotte wordt zijn re-integratie in de samenleving belemmerd doordat de enige vrienden die hij heeft criminelen zijn die hij in de gevangenis heeft leren kennen.

Jongens als Mohammed, die op een gegeven moment kiezen voor het goede pad, kunnen slechts geholpen worden door intensieve, langdurige en een heel praktische begeleiding. Indien deze jongen destijds in een kleinschalig Detentiehuis in zijn eigen buurt zijn straffen had kunnen uitzitten, dan zou de hopeloze situatie van nu voorkomen zijn.

Oplossingsplan

MARJAN GRYSON

Achtergrond

Iemand pleegt een strafbaar feit. Hierop kan men op verschillende manieren reageren. Men kan op zoek gaan naar de oorzaken en deze proberen te begrijpen. Men kan reageren vanuit de emoties die dit oproept (angst, kwaadheid, wraak, schuldgevoel, ...). Men kan de situatie negeren. Men kan op zoek gaan naar vergelding voor het aangedane leed of herstel van de schade ... Men kan echter ook op zoek gaan naar mogelijke oplossingen voor het probleem. Het concept van het 'Oplossingsplan' is op dit laatste gebaseerd.

Dit lijkt logisch, maar de huidige realiteit is pijnlijk anders. Eén strafbaar feit is vaak niet alleen een resultante van een probleemsituatie, maar tegelijk ook de aanleiding voor een multiprobleemsituatie die resulteert in een vicieuze cirkel van criminaliteit, juridische problemen, armoede, sociale en relationele moeilijkheden, uitsluiting, ... Het huidige maatschappelijke antwoord op criminaliteit doet daarmee net wat het niet wil: nog meer maatschappelijke problemen creëren, criminaliteit voeden, nog meer daders en slachtoffers maken, nog meer schade toebrengen, ... Ex-gedetineerden hebben geen marge meer om fouten te maken, moeten bewijzen dat ze perfect kunnen functioneren, terwijl net zij al bij de start minder kansen hadden en

die weinige kansen worden tijdens een detentie nog veel kleiner gemaakt.

Boeken worden vol geschreven over criminaliteit en alle mogelijke oorzaken ervan. Forensische experts buigen zich met meerdere tegelijk over de criminogenese en over de relatie tussen een persoonlijkheidsstructuur en een misdrijf. Vele studies tonen aan dat de huidige detentie vooral pathogeen is voor alle betrokkenen. Onderzoek leert al jaren welke risicofactoren een rol spelen in herval en dat worden er steeds meer. Literatuur over oplossingen voor criminaliteit is echter schaars.

Zelden wordt bij al het denk-, onderzoeks- en zelfs begeleidingswerk rekening gehouden met wat de mensen over wie het gaat hierover te vertellen hebben, welke problemen en welke oplossingen zij zien, ... Het Oplossingsplan gaat ervan uit dat in de eerste plaats de gedetineerde zelf inhoud moet geven aan zijn detentie- en reclasseringstraject, een actieve rol moet krijgen in het uitstippelen ervan en hierbij evenwaardig is aan en evenveel verantwoordelijkheid draagt als zijn begeleiders.

Het Oplossingsplan zorgt ervoor dat de basiswet betreffende het gevangeniswezen en de rechtspositie van de gedetineerden, die tot op heden slechts gedeeltelijk in uitvoering is, gerealiseerd kan worden. De volgende Artikelen van de basiswet

dienden ter inspiratie voor de uitwerking van het Oplossingsplan.

- De vrijheidsstraf of de vrijheidsbenemende maatregel wordt ten uitvoer gelegd in psychosociale, fysieke en materiële omstandigheden die de waardigheid van de mens eerbiedigen, die het behoud of de groei van het zelfrespect van de gedetineerde mogelijk maken en die hem aanspreken op zijn individuele en sociale verantwoordelijkheid. (Art. 5, § 1)
- De gedetineerde wordt aan geen andere beperkingen van zijn politieke, burgerlijke, sociale, economische of culturele rechten onderworpen dan deze die uit de strafrechtelijke veroordeling of uit de vrijheidsbenemende maatregel voortvloeien, deze die onlosmakelijk met de vrijheidsbeneming verbonden zijn en deze die door of krachtens de wet worden bepaald. (Art. 6, § 1)
- Bij de uitvoering van de vrijheidsstraf of de vrijheidsbenemende maatregel dient vermijdbare detentieschade voorkomen te worden. (Art. 6, § 2)
- Het strafkarakter van de vrijheidsstraf bestaat uitsluitend in het geheel of gedeeltelijk verlies van de vrijheid van komen en gaan en de daarmee onlosmakelijk verbonden vrijheidsbeperkingen. (Art. 9, § 1)
- De tenuitvoerlegging van de vrijheidsstraf wordt gericht op het herstel van het door het misdrijf aan de slachtoffers aangedane onrecht, op de rehabilitatie van de veroordeelde en op de geïndividualiseerde voorbereiding van zijn re-integratie in de vrije samenleving. (Art. 9, § 2)
- De veroordeelde wordt in de gelegenheid gesteld constructief mee te werken aan de realisering van het individueel detentieplan, dat wordt opgesteld met het oog op een schadebeperkende, op herstel en op re-integratie gerichte en veilige uitvoering van de vrijheidsstraf. (Art. 9, § 3)

Naar analogie met de maatschappelijke zoektocht naar oplossingen voor andere uitingsvormen van persoonlijke, relationele, contextuele en/of maatschappelijke problemen zoals depressie, suïcide, spijbelen, ... is het Oplossingsplan een constructief antwoord op criminaliteit.

Een oplossingsgerichte benadering van criminaliteit focust op veiligheid, verandering, toekomst, keuzemogelijkheden, individuele verschillen, sociale context, oplossingen, duidelijke doelen en verwachtingen, wederzijds respect en verantwoordelijkheid.

Het Oplossingsplan is een concrete vertaling van de basisprincipes (kleinschaligheid, differentiatie en nabijheid) van het concept van de huizen. Het plan is vooral gericht op het sociale netwerk en de maatschappelijke rol of functie van de gedetineerde, omdat deze factoren cruciaal zijn in het voorkomen van herval.

Gedetineerden aan wie het concept van de huizen werd voorgelegd, bevestigden dit.

- *“In een groot systeem ben je geen persoon meer, verlies je alle individualiteit en dus ook menselijkheid.”*
- *“Een gevangenis zoals die nu is, is een jungle. De overgang naar een gewoon gezinsleven in de maatschappij is veel te groot.”*
- *“Als we in huizen zouden leven, blijven we meer deel van de maatschappij en is er minder verschil tussen ‘ons’ en ‘hen’.”*
- *“Contact houden met de maatschappij houdt de hoop wakker om terug te willen.”*
- *“De gevangenis zorgt er nu voor dat je wereldvreemd wordt, zowel van de maatschappij als van je eigen gezin.”*
- *“Het feit dat je binnen zit, betekent dat je problemen hebt met functioneren in de maatschappij. Maar hoe kan je nu beter leren functioneren in de maatschappij als je er net helemaal buiten geplaatst wordt?”*

- *“Het samenleven in een kleine groep stimuleert het opnemen van verantwoordelijkheid.”*
- *“Er wordt van alles gezegd over problemen van gedetineerden en risico's, maar niemand doet iets actiefs om ze aan te pakken of op te lossen.”*
- *“Als gedetineerde word je niet beschouwd als mens, maar alleen als gedetineerde, terwijl het toch de bedoeling is dat we als mens buitenkomen?”*
- *“Iemand die kanker heeft, laat je toch ook geen tien jaar wachten op zijn behandeling in een ongezonde omgeving?”*
- *“Er wordt onderschat hoeveel gedetineerden geholpen willen worden, maar ze weten niet hoe ze hulp moeten vragen, of ze denken dat er toch niets is.”*
- *“De gevangenis zou een plaats moeten worden om te leren, in plaats van een plek waar je bijvoorbeeld je zelfstandigheid afleert.”*
- *“Een PSD-verslag nu is puur criminogenese en risicotaxatie. Er zou veel vroeger een verslag gemaakt moeten worden op basis van een vaststelling van de stand van zaken in verschillende levensdomeinen (werk, opleiding, familie, psychosociaal functioneren) en dat dient als basis en ter ondersteuning van het parcours (in plaats van als beperking op een mogelijke vrijlating). Kansen, positieve evoluties, mogelijkheden en doelen zouden centraal moeten staan. Nu krijg je alleen maar negatieve aandacht, bijvoorbeeld in de vorm van tuchten bij problemen.”*
- *“Er moet werk gemaakt worden van actieve resocialisatie, die al opstart op dag 1 van de detentie. Nu wordt die term gebruikt om mensen binnen te houden, eerder dan om ze weer buiten te laten functioneren.”*

Het Oplossingsplan creëert van bij de aanvang duidelijkheid over zowel inhoudelijke als tijdsvoorwaarden voor de detentie en de reclassering. Zowel tijdens de detentie als de reclassering wordt maximaal ingezet op een actieve maatschappelijke rol en sociale relaties. Zo wordt de keuze van de

detentiestreek in de eerste plaats bepaald door de woonplaats van de bezoekers van de gedetineerde.

Het Oplossingsplan geeft het gepersonaliseerde traject van een gedetineerde weer doorheen de detentie en de reclassering. Concreter geeft het een beschrijving van een parcours doorheen verschillende types van Detentiehuisen, begeleiding, opleiding, tewerkstelling, ... met een bepaald tijdsplan. Alle fasen van dit traject dienen doorlopen te worden in eenzelfde detentiestreek, zodat het principe van nabijheid waargemaakt kan worden en het sociale netwerk van de persoon niet onder druk komt te staan, maar integendeel optimaal betrokken, ingezet en ondersteund kan worden.

De gedetineerde en zijn Individueel planbegeleider maken een Oplossingsplan dat ze samen opvolgen en indien gewenst aanpassen doorheen alle stadia van de strafuitvoering. Dit laat toe om tegelijk continuïteit in de begeleiding te bieden en flexibel en soepel in te spelen op individuele noden en ontwikkelingen. Het plan wordt goedgekeurd door de strafuitvoeringsrechtbank en ter uitvoering ondertekend door de directeur van de detentiestreek.

Hieronder volgt het resultaat van de besprekingen in de werkgroep begeleiding.

Inhoud van een Oplossingsplan

Het plan geeft eerst een beknopte omschrijving van de huidige situatie van de persoon, waarin alleen die informatie vermeld wordt die relevant is voor de invulling van de detentie en de reclassering.

Een weergave van de juridische situatie, vonnissen en feiten dient als basis voor het op voorhand te bepalen en te volgen tijdsplan voor het toekennen van uitgaansvergunningen, verloven, elektronisch toezicht of beperkte detentie, voorwaardelijke invrijheidstelling en strafeinde.

Daarna worden de reeds aanwezige oplossingen en noden gedetecteerd op het vlak van huisvesting, inkomen, sociaal netwerk en rol in de samenleving. Op basis daarvan wordt eerst vormgegeven aan een detentieplan en daarna een reclasseringsplan. Dit alles wordt uiteindelijk samen weergegeven in een overzichtelijk tijdspad.

De tijdsbepalingen worden bij de aanvang van de detentie vastgelegd, worden gebaseerd op de wettelijke minima of vroeger toegekend wanneer hier voldoende argumenten voor zijn. Ze kunnen alleen gewijzigd worden wanneer de gedetineerde de voorwaarden niet naleeft waartoe hij zich in het plan heeft verbonden. De mogelijkheid om uitgaansvergunningen en penitentiair verlof toe te kennen voor de wettelijke datum ligt in de lijn van de fundamente van het project: niet meer wachten met werken aan de toekomst tot de detentie achter de rug is, maar starten vanaf dag één. Het is een aanmoediging voor de gedetineerde om een Oplossingsplan te maken. En op die manier wordt vermeden dat er op de dag van de tijdsvoorwaarden voor beperkte detentie, elektronisch toezicht of voorwaardelijke invrijheidstelling geen uitgetest plan is, waardoor de detentie dan weer langer duurt en er extra overbevolking gecreëerd wordt.

De strafuitvoeringsrechtbank kan dus alleen wijzigingen aanbrengen in de invulling van het detentie- en reclasseringsplan (ander type van Detentiehuis, andere begeleiding of beroepsopleiding). Ze doet dit slechts nadat ze door de Individueel planbegeleider (middels zijn directeur) of door de veroordeelde is gevat.

Indien er geen akkoord is over het reclasseringsplan, is er toch een detentieplan mogelijk dat de gedetineerde in de gelegenheid stelt zijn detentie zinvol in te vullen. Wanneer het detentieplan ontbreekt, ondergaat de gedetineerde zijn detentie in een Detentiehuis dat enkel in een basisregime voor-

ziet. De strafuitvoeringsrechter bepaalt dan of dit open, gesloten, goed of minder beveiligd moet zijn.

Voorbeeld van een Oplossingsplan

Oplossingsplan

Hicham E.B.

1 Persoonlijke gegevens

Naam: Hicham E.B.

Geboortedatum: 01.01.1984

Geboorteplaats: R.

Nationaliteit: Belg

Adres: Kerkstraat 3 in K.

2 Juridische situatie, vonnissen en feiten

Hicham heeft een straftotaal van vijf jaar. Hij zit momenteel twee gevangenisstraffen uit waarvan een herroepen probatiemaatregel.

Op 01.02.2010 werd hij door de CR te O. veroordeeld tot twee jaar gevangenisstraf met probatie-uitstel gedurende vijf jaar voor een aantal inbraken en diefstallen in woningen en andere winkels. De probatie werd herroepen op 10.01.2012.

Verder liep Hicham op 02.02.2012 een nieuwe veroordeling op: drie jaar gevangenisstraf wegens een diefstal met geweld – slagen en verwondingen. Voor deze feiten zat hij in voorhechtenis sinds 01.11.2011.

Op het strafregister van Hicham E.B. staan, naast de veroordelingen die hij momenteel uitzit, een veroordeling van de politierechtbank te O. (01.02.2008) wegens intoxicatie achter het stuur en het rijden zonder verzekering.

Ook werd Hicham als minderjarige al eens onder toezicht geplaatst door de jeugdrechter wegens het

dealen van drugs. Hij zat toen twee maanden in een gesloten inrichting voor minderjarigen (van 02.01.2000 tot 02.03.2000).

3 Huidige situatie en te ondernemen stappen

3.1. Woonst

Hicham kan terug naar de gezinswoning waar zijn vrouw en zoon wonen.

Er dienen geen stappen gezet te worden op het vlak van woonst.

3.2. Inkomen

Tot aan zijn detentie ontving Hicham een werkloosheidsuitkering van 320 euro per maand. Na zijn detentie wil Hicham aan het werk.

Hicham heeft in totaal voor ongeveer 25 000 euro aan schulden (boetes, gerechtskosten, burgerlijke partij). Hij wil een volledig en concreet beeld krijgen van zijn schulden en indien mogelijk al tijdens de detentie zijn burgerlijke partijen beginnen afbetalen.

Er wordt een financiële begeleiding opgestart met het CAW om de schulden in kaart te brengen en te starten met een afbetalingsplan.

Er wordt contact opgenomen met de RVA om de papieren in verband met de werkloosheidsuitkering in orde te brengen.

Er wordt contact gelegd met de herstelbemiddeling om de afbetaling van de burgerlijke partijen te bespreken.

3.3. Sociaal netwerk

Hicham is gehuwd met Sadia B. en heeft een zoon van 1 jaar oud, Bilal E.B. Na zijn detentie gaat hij opnieuw bij hen wonen.

Hicham wordt gesteund door zijn ouders, zijn drie broers en zijn twee zussen, die allen op bezoek komen.

Deze relaties zijn van belang voor Hicham, onder andere ter ondersteuning van zijn reclassering en het voorkomen van herval.

De detentie moet uitgevoerd worden in de regio van zijn familie, zodat maximaal bezoek van zijn vrouw, zoon, ouders, broers en zussen mogelijk is.

3.4. Rol in de samenleving

Hicham stopte zijn opleiding toen hij 18 was. Hij had toen drie jaar automechanica gevolgd, en was twee keer gestart met het vierde jaar bouw, maar hij maakte dit niet af. Hij heeft dus geen diploma middelbaar onderwijs en geen getuigschrift van een beroepsopleiding. Hij wil graag zijn diploma middelbaar onderwijs behalen en een opleiding automechanica volgen om zijn kansen op de arbeidsmarkt te verhogen.

Hicham heeft werkervaring via interims als verkoper voor verschillende gsm-operatoren, in het autobedrijf van zijn oom en in de horeca.

Hicham is bereid om aan een aantal probleemgebieden te werken die hem in het verleden in moeilijkheden brachten: druggebruik en verkoop van drugs, financiële moeilijkheden, een mogelijke ADHD-problematiek, agressie en een gebrek aan opleiding en werkervaring.

In september 2012 wordt de eerste cyclus van de opleiding automechanica opgestart.

Zowel in verband met druggebruik als agressie en een mogelijke ADHD-problematiek worden er oriënterende en diagnostische stappen gezet. Hiervoor worden er individuele gesprekssessies opgestart bij de Horizon en er wordt contact opgenomen met een diagnostisch centrum voor ADHD.

4 Detentieplan

De detentie start met een verblijf in **huis A** met medium beveiliging in de Vlaamse Ardennen (omwille van de familiale banden). Hier ligt de nadruk op de opleiding automechanica, die start in september 2012, en op het stimuleren van een beroepsattitude in de keukenploeg.

Tijdens het verblijf in huis A wordt er gestart met oriënterende gesprekken met het CAW, de dienst herstelbemiddeling en De Horizon. Deze gesprekken gaan in de eerste periode door in het huis. Vanaf november 2012 kunnen deze gesprekken ook deels ambulant doorgaan. Dit wordt gradueel opgebouwd tot februari 2013; in november 2012 kan er één ambulant gesprek doorgaan, in december twee, in januari drie en in februari vier.

Indien gewenst kunnen er eventueel groepssessies rond verslaving mee gevolgd worden in huis B en kan er een beroep gedaan worden op een coach van Velcro (als er uit het werk in de keukenploeg werkpunten op het vlak van arbeidsattitude zichtbaar zouden worden).

In deze eerste fase moeten de papieren met de RVA in orde gebracht worden en wordt er gezocht naar een diagnostisch centrum dat Hicham kan testen op ADHD.

Maximaal bezoek van zijn familie moet mogelijk gemaakt worden.

Eind februari 2013 volgt de overstap naar **huis B** voor de tweede cyclus van de opleiding automechanica. Vanaf maart 2013 start deze cyclus en kunnen er praktijkdagen gevolgd worden bij een autogarage in de regio. De frequentie hiervan wordt gradueel opgebouwd van wekelijks naar meermaals per week, tot de stage start in mei 2013.

De gesprekken met de begeleidende diensten (CAW, herstelbemiddeling en de Horizon) kunnen vanaf dan ambulant verdergezet worden. Indien gewenst kunnen de groepssessies rond verslaving

in het huis verder gevolgd worden en kan er in deze fase ook een begeleiding rond ADHD en/of agressie opgestart worden.

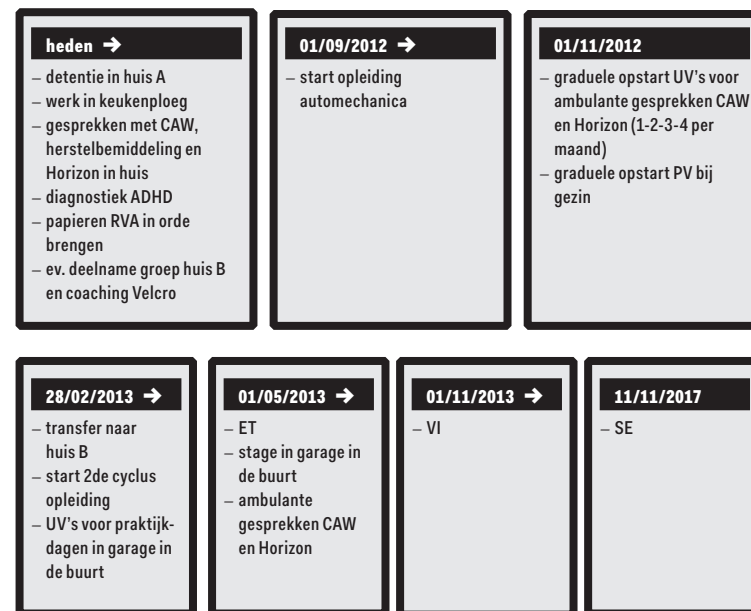
Vanaf 01.11.2012 wordt er gestart met penitenti-air verlof bij het gezin.

5 Sociaal reclasseringsplan

Vanaf **mei 2013** gaat de opleiding automechanica gepaard met een stage. Die kan uitgevoerd worden binnen de modaliteit **elektronisch toezicht**. Vanaf dan kan Hicham terug bij zijn gezin wonen.

Na het beëindigen van de opleiding wil Hicham zo snel mogelijk aan het werk, al dan niet op de stageplaats. Op dit moment wordt de financiële begeleiding door het CAW geïntensifieerd om de afbetaling van zijn schulden te herbekijken en te herberekenen. Ook de begeleiding bij De Horizon wordt dan mogelijk tijdelijk geïntensifieerd, om de overgangsfase mee te begeleiden.

6 Tijdsplan

Voorbeeld van een ‘probleemplan’

Ter illustratie geven we hierbij ook het traject weer dat Hicham in de huidige strafuitvoeringsrealiteit zou doorlopen. Het maakt duidelijk dat hierbij eerder sprake is van een probleem- dan van een Oplossingsplan.

Hicham start zijn detentie in Oudenaarde, maar wordt al snel naar Tilburg getransfereerd, want hij komt in aanmerking voor de criteria van een detentie in Tilburg, onder andere omdat hij nauwelijks tuchtrapporten oploopt.

Zijn familie kan niet op bezoek komen in Tilburg (omwille van de afstand en de kosten voor het vervoer). In het begin legt Hicham zich neer bij de beslissing, maar hij mist zijn vrouw en zoontje. Bovendien geraakt hij zo steeds meer vervreemd van zijn motivatie om het anders aan te pakken in zijn leven, want die motivatie is voor hem sterk gelinkt aan zijn familie en de beloftes die hij aan hen doet. Hij geraakt gefrustreerd en het samenleven in een cel met zeven anderen valt hem steeds moeilijker.

In een conflict tussen zijn celgenoten probeert hij in eerste instantie te bemiddelen, maar wanneer dat niet lukt, frustreert dit hem nog meer. Op een dag wordt het hem te veel en hij geraakt betrokken bij een vechtpartij. Hierdoor wordt hij opnieuw op transfer gezet naar Wortel. Hier belandt hij op cel met vier anderen met wie hij niet kan praten, omdat ze allemaal een andere taal spreken.

Om de frustratie niet te laten escaleren, begint Hicham opnieuw drugs te gebruiken, omdat dit hem kalmeert en helpt om niet voortdurend de pijn van het gemis te voelen.

Zijn eerste aanvragen voor uitgaansvergunning en penitentiair verlof worden geweigerd, vooral omwille van zijn negatieve detentiehouding.

Op een gegeven moment krijgt hij toch een uitgaansvergunning. Tijdens die dag moet hij op gesprek bij twee diensten en werk gaan zoeken. Hij krijgt 10 uur om alles te regelen, maar hij moet hiervoor naar Oudenaarde. Het lukt hem niet om op tijd terug te geraken, door gedoe met het openbaar vervoer.

Die dag zag hij zijn vrouw en merkte hij dat er iets aan de hand was, maar hij kon het niet meteen plaatsen. Een paar dagen later ontvangt hij een brief van haar advocaat met de mededeling dat ze wil scheiden. Ze kon de situatie niet meer aan en gelooft niet meer in hem, aangezien hij nu toch opnieuw is gaan gebruiken.

Dit is een zware klap voor Hicham. Bovendien betekent dit dat hij niet op penitentiair verlof kan gaan en dat hij op zoek moet naar een nieuwe woonst. Hij probeert zich in te schrijven in een sociaal verhuurkantoor, maar kan niet toegelaten worden omdat zijn domicilie niet in de juiste gemeente staat.

Intussen komt de datum van zijn strafeinde dichterbij en hij beslist om zijn straf uit te zitten, aangezien hij toch nauwelijks aan de voorwaarden voor elektronisch toezicht of vervroegde invrijheidstelling kan voldoen. Wanneer hij vrijkomt, is hij opnieuw helemaal verslaafd, heeft geen inkomen en geen woonst. De enige persoon die hem nog wil helpen is een medege-detineerde bij wie hij intrekt. Om aan geld te komen, beginnen ze al snel samen nieuwe feiten te plegen.

EEN GEDETINEERDE SCHREEF

EEN GEDETINEERDE

Mijn mening als gedetineerde over de plannen om huizen te bouwen waar gedetineerden hun straf moeten uitzitten: ik vind dit een briljant idee.

Als er bijvoorbeeld een bepaald aantal gedetineerden bij elkaar zitten die ongeveer dezelfde straf hebben, dan kunnen ze daar worden begeleid door professionele mensen in plaats van door beambten. Die mensen kunnen ons leren hoe we moeten leven in de maatschappij waarin we toch ooit terugkomen. Die mensen zouden ons moeten blijven begeleiden tot we de draad terug hebben opgepakt.

Als je hebt leren werken en studeren, wassen, koken en zo van die dingen die in het dagelijks leven noodzakelijk zijn, dan zie je als gedetineerde dat het leven andere wegen heeft dan crimineel te zijn.

Nu zit iedereen bij anderen opeengepakt zonder begeleiding, zonder leerstof om in de maatschappij te aarden. Je komt buiten vol frustraties omdat je niets hebt geleerd buiten dat je een stuk van je leven of heel je leven hebt binnen gezeten zonder nog maar te leren hoe je niet hervalt.

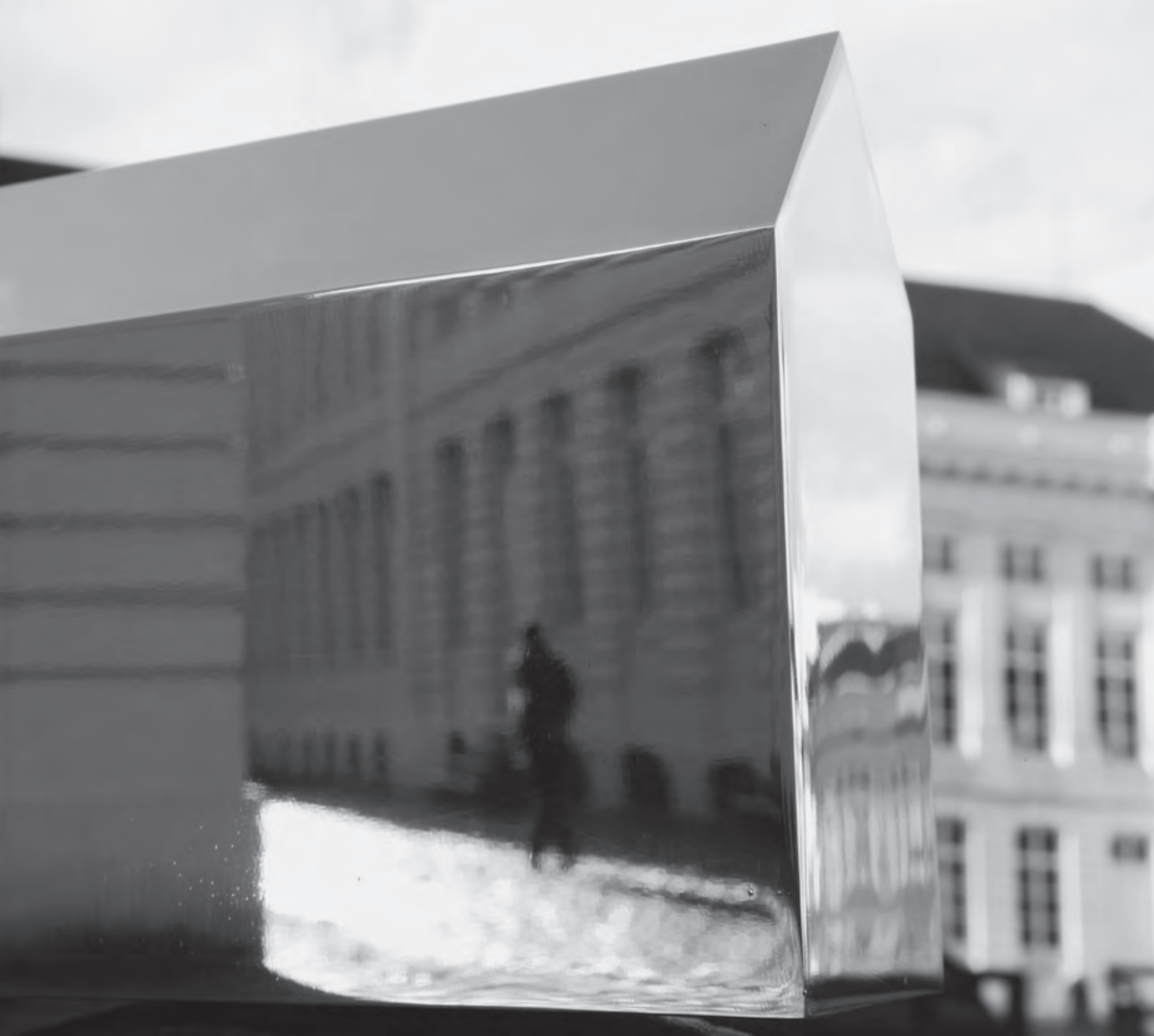
Huizen bouwen is de toekomst. 2012, alle gevangensen zitten overvol, de huidige aanpak is schrijnend.

Als gedetineerde hoop ik om nooit meer vast te zitten, maar ik maak me zorgen, omdat iedereen wel terugkomt. De reden hiervoor is: er is geen hulp voor die handicap. Iemand die tien jaar in de gevangenis heeft geleefd, kan niet van de ene op de andere dag naar de maatschappij van nu terug.

Ik dank je om naar mijn mening te willen luisteren en ik dank je voor je tijd.

Met vriendelijke groeten

M.

Personeel

LIESBETH NAESSENS

Inleiding

Werken in detentie is niet altijd evident. Dat zal niemand tegenspreken. Het vraagt heel wat (mensen) kennis, vaardigheden en doorzettingsvermogen om elke dag opnieuw binnen een weinig flexibel kader te werken met mensen die een kluwen van problemen met zich meeslepen waardoor de spanning snel kan oplopen.

Anderzijds hebben gedetineerden net nood aan (en recht op!) deskundige begeleiding en opvolging door mensen die zich niet laten afschrikken door een verleden, kwalijke feiten, harde woorden, ... Ze hebben recht op professionals die blijven geloven in mensen en die oog hebben voor de noodzaak aan structurele veranderingen.

In het concept van de huizen wordt principieel gekozen om oplossingsgericht te werken met mensen.

De werkgroep personeel boog zich over een aantal vragen over het personeel voor Detentiehuizen: wat is hun profiel, hun takenpakket, hoe worden ze aangestuurd, hoe worden ze opgeleid? De onderstaande tekst geeft de antwoorden op deze vragen weer vanuit de werkgroep personeel.

Het moet anders!

Aandacht voor personeelsbeleid is uitermate belangrijk. De personeelsvisie moet aansluiten bij de principes van kleinschaligheid, differentiatie en nabijheid. Dit project kan pas slagen met een aangepaste personeelsstructuur om de juiste mensen aan boord te halen, hen verder op te leiden en hun ontwikkelingskansen te bieden, ... waardoor het werken in een detentiecontext haalbaar en zinvol is. Het personeelsbeleid moet gericht zijn op een oplossingsgerichte detentie, waarin zowel zorg als veiligheid van alle betrokkenen gelijke aandacht verdient. Zorg en veiligheid moeten structureel verankerd zijn in het organogram, de overlegstructuur en de functieprofielen.

De Detentiehuizen moeten maximaal aansluiten bij de diensten die in de samenleving aanwezig zijn. Gedetineerden moeten zo veel mogelijk de diensten, organisaties en instellingen gebruiken waarop elke vrije burger ook een beroep doet. Dit moet het uitgangspunt zijn. Pas als het organisatorisch onmogelijk blijkt om aan te sluiten op het gewone circuit, kan worden bekeken om parallelle diensten intern aan te bieden. De bestaande diensten uit de samenleving worden binnen dit concept dus maximaal geresponsabiliseerd.

De werkgroep pleit voor een transparante organisatiestructuur met duidelijk omschreven functieprofielen. De structuur die de werkgroep

creëerde geeft de mogelijkheid aan het personeel om elk vanuit zijn specifieke functie tot een gepersonaliseerde begeleiding op maat te komen. Het personeelsplan vertrekt van de noden van de gedetineerde, zonder daarbij het organisatorische geheel uit het oog te verliezen.

Functies binnen de huizen

Het concept van de huizen omvat verschillende functies: portier, Huisbegeleider, Individueel planbegeleider en directeur van de detentiestreek.

Belangrijk is dat al het personeel een basishouding heeft waarin de volgende elementen essentieel zijn: een positief mensbeeld, respect voor mensenrechten, bereidheid tot zelfreflectie en intervisie.

Hieronder volgt een schematisch overzicht van welk personeel in welk huis wordt ingezet. In een korte toelichting worden vervolgens de onderscheiden functies belicht.

De portier is enkel voorzien in de gesloten en half-open Detentiehuizen. De portiersfunctie is altijd ingevuld: 365 dagen, alle uren van de dag en de nacht. Zijn hoofdopdracht is toezicht houden op het in- en uitgaand verkeer van mensen en goederen.

De Huisbegeleider is voorzien in alle types huizen. Hij waakt over de goede orde en de samenlevingsvoorwaarden. Hij is gebonden aan één huis.

De Individueel planbegeleider is een persoonsgebonden functie. Dit betekent dat hij de gedetineerde doorheen de verschillende Detentiehuizen en tijdens de reclassering opvolgt. Tevens contracteert de Individueel planbegeleider diensten uit de samenleving om een aanbod te bieden aan de gedetineerde. De Individueel planbegeleider beschikt daarvoor over een budget en/of wettelijke mogelijkheden. Hij rapporteert aan de strafuitvoeringsrechtbank, maar enkel over aangelegenheden die in het Oplossingsplan zijn aangeduid.

		Cluster van drie Detentiehuisen			Medium security huis	Reclasseringshuis	Open detentiehuis
		Crisishuis	Arresthuis	Gesloten Detentiehuis			
Portier	Gebonden aan het huis	Dag en nacht een portier				Geen portier	
Huisbegeleider	Gebonden aan het huis	Een 's nacht, twee overdag (12 uren)				Een 's nachts, twee overdag (8 uren)	
Individueel planbegeleider	Gebonden aan de per- soon van de gedetineerde	Elke gedetineerde krijgt een Individueel planbegeleider: caseload van vijftien dossiers per Planbegeleider					

De uit de samenleving gecontracteerde begeleider (arbeidsbemiddelaar, onderwijzend personeel, psychosociale begeleider, hulpverlener, sportmonitor ...) werkt volgens zijn eigen deontologie en rapporteert niet aan de strafuitvoeringsrechtbank. Afhankelijk van zijn specifieke noden stapt de gedetineerde in op het bestaande aanbod van diensten uit de samenleving en hij doet dit zo veel mogelijk buiten de huizen. Slechts indien dit laatste niet mogelijk is, komen de diensten binnen in de huizen. De uit de samenleving gecontracteerde begeleiders kunnen beperkte informatie doorgeven aan de Individueel planbegeleiders. Hiervoor is er nood aan een samenwerkingsakkoord conform de wet op het beroepsgeheim.

De directeur van de detentiestreek is de hiërarchische meerdere van de portier, de Huisbegeleider en de Individueel planbegeleider. Hij waakt erover dat de samenwerkingsafspraken nageleefd worden, dat de gecontracteerde diensten uit de samenleving hun verantwoordelijkheid opnemen, zowel op het vlak van de begeleidingsaspecten als op het vlak van de detentie-invulling (bv. vrijetijdsbesteding, ontspanning, sport, ...). De directeur van de detentiestreek is tevens verantwoordelijk voor de organisatie van het reclasseringsoverleg.

Ter verduidelijking

Doordat de Individueel planbegeleider de gedetineerde opvolgt van bij de start van zijn detentie, doorheen het volledige detentietraject én tijdens zijn reclassering, wordt vermeden dat een gedetineerde steeds opnieuw zijn verhaal moet vertellen en dat er steeds opnieuw een hulpverleningsrelatie moet worden opgebouwd. Het is een kans voor de Individueel planbegeleider om een duurzame, professionele relatie uit te bouwen met de gedetineerde.

Aangezien de Individueel planbegeleider de gedetineerde blijft opvolgen (ook na de detentie) legt men samen een traject af met succeservaringen en met teleurstellingen. Hierdoor worden beiden aangesproken om verantwoordelijkheid op te nemen in het traject.

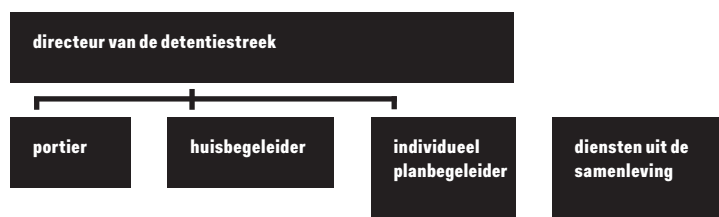
De Individueel planbegeleider rapporteert aan de strafuitvoeringsrechtbank, maar enkel over de voorwaarden die opgenomen worden in het Oplossingsplan.

De Huisbegeleider staat voortdurend in het huis waardoor hij de eerste persoon is die aangesproken wordt door de gedetineerden. Hij bewerkstelligt een aangename leefomgeving voor iedereen door middel van een leefgroepbenadering. Door de kleinschaligheid is er een nauwe interactie tussen de Huisbegeleider en de gedetineerden.

De begeleiders van de diensten uit de samenleving kunnen worden ingeschakeld afhankelijk van de nood van de gedetineerde en de expertise van de dienst of organisatie. Zij rapporteren niet aan de strafuitvoeringsrechtbank omwille van het belang van het beroepsgeheim voor het opbouwen van een vertrouwelijke professionele relatie. Het kan echter in het belang van de gedetineerde of zelfs een vraag van de gedetineerde zijn om informatie uit te wisselen. Vanuit die optiek moet er een kader gecreëerd worden waarin dit (beperkt) mogelijk wordt. Zowel naar de omvang als naar de inhoud van de informatie-uitwisseling moeten er vooraf duidelijke afspraken gemaakt worden waarvan alle partijen op de hoogte zijn. Reeds bestaande praktijkvoorbeelden van samenwerking tussen diensten uit verschillende sectoren kunnen hier inspirerend zijn, net zoals bijvoorbeeld het 'samenwerkingsakkoord tussen de federale staat en de Vlaamse gemeenschap inzake de begeleiding en behandeling van daders van seksueel misbruik'. Hierin wordt namelijk concreet aangegeven hoe een dergelijke informatie-uitwisseling kan gebeuren.

Organogram

Het organogram laat de huidige bevoegdheidsverdeling (federale en gemeenschapsmaterie) buiten beschouwing. Wat de werkgroep betreft, is deze opsplitsing niet langer constructief. In de tussenfase voorzien we dat de regiodirecteurs een gemengde equipe zijn. Dit betekent dat de regiodirecteurs betaald worden door de gemeenschappen en de federale overheid.

Functieprofielen

— Individueel planbegeleider

Vereiste opleiding

Bachelor diploma sociaal werk

Extra vereisten

Mobiel zijn

Open staan voor vorming en opleiding

Functiebeschrijving

Actief aanspreken van voorzieningen in de omgeving en samenwerkingsverbanden ontwikkelen
Sociaal netwerk contacteren/ontwikkelen in functie van de noden en mogelijkheden van de gedetineerde
Gedetineerde ondersteunen in de opmaak van zijn Oplossingsplan
Aanwezig zijn bij de zitting van de strafuitvoeringsrechtbank op vraag van de gedetineerde of de

strafuitvoeringsrechtbank ter ondersteuning van de gedetineerde

De gedetineerde coachen tijdens de uitvoering van het Oplossingsplan

De voorzieningen uit het Oplossingsplan contracteren en de gemaakte afspraken actief opvolgen

Een aanspreekpunt blijven gedurende een jaar na afronding van het Oplossingsplan

Rapporteren aan de strafuitvoeringsrechtbank over het Oplossingsplan

Competentieprofiel

Kennis

Talenkennis

Kennis van de strafrechtelijke keten

Kennis van risicofactoren

Kennis van de doelgroep en zijn problematiek

Kennis van het competentiegericht werken

Kennis van de sociale kaart

Vaardigheden

Competentiegericht kunnen werken met de gedetineerden

Een vertrouwensrelatie kunnen opbouwen

Kunnen netwerken en samenwerkingsverbanden kunnen aangaan

Communicatief sterk staan

Zelfstandig en in team kunnen werken

Coachingsvaardigheden bezitten: luistertechnieken, gesprekstechnieken, motiverend werken, grenzen kunnen stellen

Kunnen omgaan met budgetten en aanbestedingen

Risicofactoren kunnen detecteren

Kunnen omgaan met diversiteit

Vaardigheid hebben in conflicthantering

Persoonlijkheidseigenschappen en -attitudes

Open staan voor diversiteit

Interesse voor de doelgroep

Creatief kunnen omgaan met probleemsituaties
Doorzettingsvermogen
Een positief mensbeeld

— Huisbegeleider

Vereiste opleiding

Bachelor menswetenschappen

Functiebeschrijving

Begeleiding en coaching van het groepsgebeuren in huis in functie van het bevorderen van het welzijn van de bewoners, het ontwikkelen van hun persoonlijkheid en het bevorderen van hun re-integratie

Begeleiden en bevorderen van groepsprocessen
Aangaan van persoonlijke contacten met de bewoners

Organisatie, aansturing en evaluatie van huishoudelijke taken uitgevoerd door de bewoners

Organisatie en begeleiding van vrijetijdsactiviteiten (cultuur, ontspanning, sport, ...)

Samenwerken en overleggen

Rapportage en verslaggeving in functie van verschillende overlegvormen

Aandacht hebben voor zelfzorg en voor zorg voor collega's

Volgen van vorming en opleiding

Stagebegeleiding

Competentieprofiel

Kennis

Kennis van groepsprocessen

Kennis van de doelgroep en zijn problematiek

Basiskennis van de strafrechtsketen

Naast Nederlandstalig, ook kennis van Frans en Engels

Vaardigheden

Communicatieve en relationele vaardigheden; gebruik kunnen maken van motiverende gesprekstechnieken

Conflicthanteringsvaardigheden; kunnen omgaan met agressie

Reflectieve vaardigheden

Impact van eigen gedrag kunnen inschatten

Zichzelf in vraag kunnen stellen

Groep kunnen aansturen en op een constructieve manier grenzen stellen

Organisatorische vaardigheden

Mondelinge en schriftelijke verslaggeving

EHBO

Leidinggevende capaciteiten

Persoonlijkheidseigenschappen

Integer, betrouwbaar, correct

Stressbestendig

Empathisch

Assertief

Besluitvaardig

Flexibel

Attitudes

Niet veroordelend

Respectvol

Rechtvaardig

Emancipatorisch; stimuleren van keuzevrijheid en verantwoordelijkheid

Gericht op luisteren en communicatie

Positief mensbeeld

— Directeur van de detentiestreek

Vereiste opleiding

Masterdiploma

Functiebeschrijving

Verantwoordelijk voor het optimaal functioneren van de verschillende huizen
Superviseert de operationele organisatie en uitvoering van de Oplossingsplannen
Waakt over de toepassing van het EVRM
Werft, selecteert en ontslaat het personeel

Competentieprofiel

Kennis

Heeft kennis van de detentieregelateerde wetgeving

Vaardigheden

Coachende vaardigheden
Communicatief sterk
Organisatietalent

Persoonlijkheidseigenschappen en attitudes

Leiderschap
Verantwoordelijkheid
Echtheid
Humor
Positief mensbeeld

Rekrutering en selectie van het personeel

Bij de rekrutering en selectie van het personeel voor de huizen is het van belang om de vereiste competenties en vaardigheden af te toetsen, maar ook om na te gaan of de kandidaten zich kunnen vinden in de basisprincipes van het concept en in staat zijn om hun werk volgens deze principes uit te voeren. Visie, persoonlijkheidskenmerken en attitudes zijn hierbij van belang.

Zowel voor de Individueel planbegeleider als voor de Huisbegeleider is een basisdiploma bachelor menswetenschappen een vereiste. De werkgroep kiest hier expliciet voor omdat er in dergelijke

praktijkgerichte opleidingen heel wat aandacht wordt besteed aan het ontwikkelen van reflectieve vaardigheden. Voor de Individueel planbegeleider is het diploma sociaal werk een vereiste. Voor de directiefuncties is een masterdiploma een vereiste bij aanwerving.

Vorming training en opleiding van het personeel

Alle personeelsleden moeten bereid zijn om een voortgezette opleiding te volgen. Ten slotte voorziet het concept een centrum voor begeleide intervisie en supervisie waarbij het personeel intervisie en supervisie kan volgen en ervaringen kan uitwisselen met personeelsleden uit verschillende huizen en detentiestreken. Het personeel moet dit gedurende de hele carrière blijven doen. Belangrijk hierbij is dat de lesgevers o.a. begeleiders uit de praktijk zijn.

Overlegstructuur

Er worden twee soorten overleg georganiseerd.

Reclasseringsgericht overleg

— Doelstelling:

Reclasseringsgerichte aangelegenheden afstemmen in functie van het Oplossingsplan

— Aanwezigen

Huisbegeleiders
Individueel planbegeleiders
Gedetineerde zelf

— **Frequentie: maandelijks**

Huisgebonden teamoverleg

— **Doelstelling**

Huisgebonden aangelegenheden afstemmen
Groepsfunctioneren in het huis evalueren in
functie van het ontwikkelen van een begelei-
dingsmethodiek op maat
Bespreken en optimaliseren van veiligheids-
aspecten in het huis

— **Aanwezigen**

Huisbegeleiders
Portier

— **Frequentie: wekelijks**

Tot slot

Dit personeelsplan is vernieuwend. Tot op heden kennen we een andere structuur, zijn er andere functies en andere verwachtingen van het personeel. Het is verleidelijk om binnen de bestaande referentiekaders te blijven nadenken, om vast te houden aan wat we kennen, aan onze eigen overtuiging.

Uitdagender is het om dat alles los te laten en te durven dromen en stelling te nemen. Dit concept doet dit, wetende dat het water soms diep is. Maar evengoed vanuit de overtuiging dat de samenleving moet investeren in de begeleiding van gedetineerden. Dat iedereen er baat bij heeft dat gedetineerden degelijk begeleid en opgevolgd worden. Dit kan volgens ons op bovenstaande manier!

IMPRESSIE PROJECT 'GEDIFFERENTIEERDE STRAFUITVOERING'

XAVEER LAUREYNS

Toen mij de vraag werd gesteld om deel te nemen aan het project, was ik in eerste instantie geneigd om beleefd te weigeren. Gewend als ik ben (en betaald als ik word) om *within the box* te denken over de toepassing van de duizend en één regeltjes die het strafuitvoeringsrecht rijk is, achtte ik me niet meteen in staat om een bij uitstek *out of the box* idee (de huizen) zinvol te voeden met mijn bijziende bijdragen. Dat zinvol voeden is – achteraf gezien – misschien ook niet het geval geweest. En toch ben ik zeer blij aan het project te hebben deelgenomen. Ten eerste verschaftte het me het plezier om door invallende of reeds ingevallen duisternis door lieflijk hartje Gent te fietsen (we vergaderden eerst in het Vredeshuis en later in het Huis van de Mens aan de Sint-Antoniuskaai). Maar, veel belangrijker, het bood me de gelegenheid om, wars van enig protocol, samen met vertegenwoordigers van de andere actoren van de strafuitvoering (advocaatuur, parket, ...) vanuit de gedeelde 'juridische reflex' na te denken over het (op dat moment reeds behoorlijk gekristalliseerde) concept van de huizen. Inderdaad, het concept was op andere vlakken en in andere werkgroepen al behoorlijk gerijpt, vooraleer de juridische werkgroep erop werd losgelaten. De juridische werkgroep had als voornaamste taak de wetswijzigingen te inventariseren die nodig zouden zijn om 'De Huizen' werkelijkheid te laten worden, in een eerste fase als proefproject (in één of twee regio's) en vervolgens wereldwijd (in België). Na een eerste, wellicht onvermijdelijke fase van bedenkingen op kruideniersniveau (*maar, maar, en hoe zal dan bijvoorbeeld beroep worden aangetekend vanuit de gevangenis?*) volgde al snel een meer doelgerichte fase waarbij de werkgroep zich wist te ontworstelen aan de verlokkelijke schaduw van het bestaande. Resultaat: een eerste ontwerp van tekst tot aanpassing van de wet externe rechtspositie. Ik kan alleen maar hopen dat hiermee een bijdrage is geleverd aan de realisatie van wat mij eerst slechts een goed idee leek, maar wat mij ondertussen voorkomt als de evident uit te gane richting.

Juridisch perspectief

JURIDISCHE WERKGROEP

Introductie

De Belgische strafuitvoering kent vandaag twee belangrijke wetten, waarbinnen de gedifferentieerde visie op de strafuitvoering van ‘De Huizen’ ingepast moet worden.

De **interne rechtspositie** wordt geregeld door de Basiswet van 12 januari 2005 betreffende het gevangeniswezen en de rechtspositie van de gedetineerden (verder ‘Basiswet’). Deze wet regelt alle interne aangelegenheden tijdens het gevangenisverblijf en ze kent rechten toe aan gedetineerden met betrekking tot het detentieregime waaraan ze worden onderworpen. In de Basiswet wordt ook gemeld *waar* de gevangenisstraffen moeten worden uitgevoerd en *wie* belast worden met de uitvoering van de vrijheidsberoving. Het is belangrijk dat een verwijzing naar een Detentiehuis en naar de directeur van de detentiestreek hierin wordt opgenomen.

De Basiswet verwijst ook naar een ‘individueel detentieplan’, dat het traject tijdens de detentie uittekent. Het bevat verwijzingen naar activiteiten die op herstel gericht zijn, eventuele adviezen over overplaatsingen die in het vooruitzicht worden gesteld, voorstellen van activiteiten waaraan de gedetineerde kan deelnemen met betrekking tot arbeid, onderwijs, vorming of andere activiteiten die op re-integratie gericht zijn, psychosociale

begeleidingsprogramma’s of medische of psychologische behandelprogramma’s. Deze aspecten maken ook deel uit van het Oplossingsplan, dat zal worden opgenomen in de Wet op de Externe Rechtspositie.

De overige bepalingen van de Basiswet zijn verenigbaar met het project en vereisen enkel een praktische invulling, aangepast aan de context van een Detentiehuis.

De **externe rechtspositie** wordt geregeld door de Wet betreffende de externe rechtspositie van de veroordeelden tot een vrijheidsstraf en de aan het slachtoffer toegekende rechten in het raam van de strafuitvoeringsmodaliteiten van 17 mei 2006 (verder ‘Wet Externe Rechtspositie’). Hier wordt het volledige traject dat de gedetineerde aflegt in het kader van de overgang van de gevangenis naar de samenleving wettelijk geregeld. Het Oplossingsplan moet ook hier een plaats kunnen krijgen.

De juridische werkgroep heeft nagegaan in hoeverre deze wetten verenigbaar zijn met het concept van de huizen, of in hoeverre ze moeten worden aangepast. De volgende punten werden weerhouden.

Het Detentiehuis

De Basiswet omschrijft de gevangenis in Artikel 2, 15° als *‘een door de Koning aangewezen inrichting bestemd voor de tenuitvoerlegging van veroordelingen tot een vrijheidsstraf en van vrijheidsbenemende maatregelen’*.

In de Artikelen 14 en 15 bepaalt de Basiswet verder dat de Koning de gevangenen indeelt volgens hun *bestemming* of volgens *andere criteria*.

De Basiswet voorziet dus de mogelijkheid voor de uitvoerende macht om middels een Koninklijk Besluit concreet vorm en invulling te geven aan een gedifferentieerde strafuitvoering: een Detentiehuis kan aangewezen worden als gevangenis met een specifieke bestemming en zo wettelijk verankerd worden via een verwijzing in de Basiswet.

De directeur van een detentiestreek

De *‘directeur’* wordt door de Basiswet in Artikel 1, 13° omschreven als *‘een ambtenaar die belast is met het lokaal bestuur van een gevangenis of een afdeling ervan’*.

Bij de invoering van ‘De Huizen’ zal deze directeur een territoriale bevoegdheid hebben over verschillende Detentiehuizen en directeur zijn van een ‘detentiestreek’. Deze taak kan ook waargenomen worden door het ‘Inrichtingshoofd’, dat in Artikel 1, 14° van de Basiswet wordt vermeld en die vandaag reeds belast kan worden met het bestuur van verschillende gevangenen.

Plaatsing van gedetineerden

Artikel 18 van de Basiswet bepaalt dat de penitentiaire administratie de beslissingsbevoegdheid heeft over de plaatsing en de overplaatsing van gedetineerden in een gevangenis. Een Koninklijk Besluit

dient hiervoor concrete regels vast te leggen. In het concept van de huizen worden deze elementen uitgetekend in het Oplossingsplan.

Met het oog op een gedifferentieerde strafuitvoering in Detentiehuizen zal als basisregel de penitentiaire administratie hierbij uitvoering moeten geven aan het ‘Oplossingsplan’, zoals omschreven in de Wet Externe Rechtspositie.

Het Oplossingsplan

Artikel 38 van de Basiswet bepaalt vandaag de vorm en de inhoud van het ‘individueel detentieplan’. Wanneer een Oplossingsplan wordt opgesteld conform de Wet Externe Rechtspositie zal dit minimaal dit individueel detentieplan inhouden. De Wet Externe Rechtspositie verwijst in Artikel 48 naar een ‘sociaal reclasseringsplan’, waaruit de perspectieven op sociale reclassering van de veroordeelde moeten blijken.

Het Oplossingsplan zoals uitgetekend voor de huizen bevat elementen die vandaag zowel in het individueel detentieplan als in het sociaal reclasseringsplan voorkomen. De juridische werkgroep stelt daarom voor om inzake het Oplossingsplan in de Wet Externe Rechtspositie nog een bijkomende titel toe voegen, voor de huidige *Titel V. De door de strafuitvoeringsrechter en de strafuitvoeringsrechtbank toe te kennen strafuitvoeringsmodaliteiten*.

Het zou met name gaan om het volgende.

“Titel IVbis: Het Oplossingsplan (detentie- en sociaal reclasseringsplan)

— Hoofdstuk I. Definities en doelstellingen

Art. Het Oplossingsplan bestaat uit een detentieplan en een sociaal reclasseringsplan en dient ertoe om de veroordeelde een traject en begeleiding aan te bieden die

hem ertoe in staat stellen om zowel tijdens de detentie als tijdens het verloop van de strafuitvoeringsmodaliteiten tegemoet te komen aan de basisbeginselen voorzien in Artikel 9 van de Basiswet.

Het detentieplan wordt gedefinieerd overeenkomstig Artikel 35 e.v. van de Basiswet van 12 januari 2005 betreffende het gevangeniswezen en rechtspositie van gedetineerden. Het sociaal reclasseringsplan wordt gedefinieerd overeenkomstig Artikel 48 van de Wet betreffende de externe rechtspositie van de veroordeelden tot een vrijheidsstraf en de aan het slachtoffer toegekende rechten in het raam van de strafuitvoeringsmodaliteiten.

De koning bepaalt de inhoud van het Oplossingsplan dat minstens een tijdspad omvat.

— Hoofdstuk II. Procedure en beslissing

Art. Voorafgaand aan de procedures tot toekenning van de strafuitvoeringsmodaliteiten voorzien in Titel V van de Wet betreffende de externe rechtspositie van de veroordeelden tot een vrijheidsstraf en de aan het slachtoffer toegekende rechten in het raam van de strafuitvoeringsmodaliteiten, kan de veroordeelde de strafuitvoeringsrechtbank vatten om kennis te nemen van het door hem voorgestelde Oplossingsplan. Een afschrift van het Oplossingsplan wordt overgemaakt aan het O.M.

Binnen de drie maanden na de indiening van dit plan, vindt een zitting plaats van de strafuitvoeringsrechtbank waarbij tijdens een tegensprekelijk debat het plan wordt besproken en desgevallend gewijzigd. De veroordeelde, het O.M. en de Planbegeleider worden gehoord. De strafuitvoeringsrechtbank bekrachtigt het plan waarover overeenstemming is bereikt.

Art. Er vindt jaarlijks of op verzoek van de veroordeelde of de Planbegeleider een nieuwe zitting plaats waarbij het Oplossingsplan wordt geëvalueerd en desgevallend wordt gewijzigd.

Art. In de beslissing met betrekking tot het Oplossingsplan kan de strafuitvoeringsrechtbank ook bepalen dat de veroordeelde recht heeft op de strafuitvoeringsmodaliteiten van uitgaansvergunning en penitentiair verlof zoals voorzien in Titel IV van de Wet betreffende de externe rechtspositie van de veroordeelden tot een vrijheidsstraf en de aan het slachtoffer toegekende rechten in het raam van de strafuitvoeringsmodaliteiten. De minister van Justitie staat in voor de uitvoering van deze beslissing.”

In geval van overtreding van de voorwaarden van de toekenning van deze modaliteiten, kan de strafuitvoeringsrechtbank de intrekking ervan bevelen.

REACTIES VAN GEDETINEERDEN OP 'DE HUIZEN'

MARJAN GRYSON

Wie is beter geplaatst dan gedetineerden om mee te denken over een nieuw concept voor strafuitvoering en detentie, zo vonden de mensen die het concept uitwerkten. Daarom gingen we op verschillende momenten te rade bij een aantal gedetineerden. Dat gebeurde zowel in individuele gesprekken, als in vergaderingen met mensen uit de werkgroepen als op papier.

Zowel hun ervaringen met het huidige systeem als hun ideeën over alternatieven én hun feedback op het concept van de huizen bleken nuttig discussiemateriaal, stof tot nadenken, voeding voor nieuwe elementen in het concept en ondersteuning voor de principes van de huizen te bevatten.

1. Het concept en de basisprincipes van de huizen

Over het concept en de principes van de huizen gaven de gedetineerden de volgende reacties.

Kleine huizen zijn beter dan grote gevangenissen, vooral omwille van de negatieve bagage die bij grote gevangenissen hoort en die je als bewoner mee moet dragen: stress, agressie, discussies, conflicten, mensen niet kunnen ontwijken, geduld dat constant op de proef gesteld wordt, onzekerheid, onduidelijkheid, tijdverlies, absurde en onnodige regels en anonimiteit.

“In een groot systeem ben je geen persoon meer, verlies je alle individualiteit en dus ook menselijkheid.”

“Een gevangenis zoals die nu is, is een jungle. De overgang naar een gewoon gezinsleven in de maatschappij is veel te groot.”

“Als we in huizen zouden leven, blijven we meer deel van de maatschappij en is er minder verschil tussen ‘ons’ en ‘hen’.”

“Contact houden met de maatschappij houdt de hoop wakker om terug te willen.”

“De gevangenis zorgt er nu voor dat je wereldvreemd wordt, zowel van de maatschappij als van je eigen gezin.”

“Het feit dat je binnen zit, betekent dat je problemen hebt met functioneren in de maatschappij. Maar hoe kan je nu beter leren functioneren in de maatschappij als je er net helemaal buiten geplaatst wordt?”

“Het samenleven in een kleine groep stimuleert het opnemen van verantwoordelijkheid.”

Differentiatie, begeleiding en actieve resocialisatie is belangrijk, menselijker, maakt behandeling op maat mogelijk, ...

“Er wordt van alles gezegd over problemen van gedetineerden en risico's, maar niemand doet iets actiefs om ze aan te pakken of op te lossen.”

“Als gedetineerde word je niet beschouwd als mens, maar alleen als gedetineerde, terwijl het toch de bedoeling is dat we als mens buitenkomen?”

“Iemand die kanker heeft, laat je toch ook geen 10 jaar wachten op zijn behandeling in een ongezonde omgeving?”

“Er wordt onderschat hoeveel gedetineerden geholpen willen worden, maar ze weten niet hoe ze hulp moeten vragen, of ze denken dat er toch niets is.”

“Je zou de kamer waarin je zo lang moet leven zelf moeten kunnen inrichten en aanpassen aan wat je nodig hebt, zoals bijvoorbeeld een studieplek.”

“Je zou toch de keuze moeten hebben om je eigen leven uit te bouwen volgens je individuele situatie, behoeften, kunnen, vaardigheden, ... in plaats van je te moeten invoegen in een voor iedereen geldend stramien. Alleen zo blijf je mens.”

Nabijheid of contact met de buitenwereld is belangrijk tijdens de detentie, *“want uiteindelijk is het*

toch de bedoeling dat we er weer deel van kunnen uitmaken?”. Zowel contact met de maatschappij als een leven kunnen leiden dat op zijn minst gelijkenissen toont met het leven buiten zijn hierin belangrijk.

Er moet zo veel mogelijk gezocht worden naar een systeem waarin mensen kunnen leven, leren, werken, zorg opnemen voor en ontvangen van anderen, eigen talenten inzetten en gebruik kunnen maken van de talenten van anderen, ... zoals buiten in de maatschappij.

Het deel uitmaken van de maatschappij mag eigenlijk nooit helemaal wegvallen en moet geleidelijk aan weer uitgebreid worden vanuit de detentie, bijvoorbeeld door geleidelijk aan meer uitgangen of begeleide uitstappen op verschillende plaatsen en in verschillende situaties te organiseren.

Daarnaast is contact met familie van onschatbaar belang. Er is een grote nood aan meer flexibiliteit en vrijheid in het contact met familie. Hieronder volgt een aantal concrete voorstellen hierrond.

- Detentie in de buurt van de familie
- Meer soepele en uitgebreide bezoekmogelijkheden
- Keuzemogelijkheden in hoe en wanneer je omgaat met je familie
- Mogelijkheden om intieme relaties op te bouwen en te onderhouden
- Technologie om contact met de buitenwereld mogelijk te maken in twee richtingen (waardoor kinderen bijvoorbeeld zelf hun vader in detentie zouden kunnen opbellen)
- Mogelijkheden om als gedetineerde je rol en verantwoordelijkheid in de familie op te nemen (bijvoorbeeld om je kinderen op te vangen)

2. Een aantal concrete voorstellen voor de realisatie van de huizen

In verband met het samenleven in huizen is het goed om rekening te houden met een aantal zaken.

- Het samen opnemen van de huiselijke taken en hier zelf afspraken rond moeten maken, bevordert het opnemen van verantwoordelijkheid en eerlijkheid.
- Er moet voor een goede ‘apart-samen’-verdeling gezorgd worden, bijvoorbeeld door keuzemogelijkheden te creëren in activiteiten in gezamenlijke ruimtes en de eigen ruimte.
- Gedetineerden en geïnterneerden moeten niet samenleven, dat is voor niemand goed.
- In grote lijnen moeten dezelfde regels en afspraken gelden voor iedereen, maar binnen die grenzen moet er flexibiliteit zijn om rekening te kunnen houden met de verschillen tussen mensen.
- Een goede groep met duidelijke afspraken is belangrijk. Dit kan bijvoorbeeld door samen afspraken te maken, die op papier te zetten en te ondertekenen.
- Bij het samenstellen van de groepen mensen die samenwonen in een huis, is het goed om rekening te houden met gelijkenissen in problemen, feiten, strafmaat en de fase in de strafuitvoering. Andere factoren zoals cultuur, leeftijd, ... zijn minder belangrijk.
- Het is goed om voor een mix te zorgen van nieuwkomers en mensen die al een tijd in een huis wonen, die kunnen zorgen voor een model en steun.

In het dagelijks leven en de activiteiten moet er een evenwicht gezocht worden tussen structuur en keuzemogelijkheden (en dus flexibiliteit) in wat je wil doen, en in hoe en wanneer je dingen doet. Een aantal zaken moet mogelijk, maar niet verplicht zijn, zoals activiteiten in de buitenlucht, eigen kleren en gerief

gebruiken, sportmogelijkheden. Er moeten veel meer mogelijkheden komen om opleidingen te volgen, diploma's te halen, ... Samen verantwoordelijk zijn voor het reilen en zeilen in het huis zou wel verplicht moeten zijn. Een aantal dingen, zoals werken, kunnen misschien wel buiten het huis. En we zouden meer van elkaar moeten kunnen leren en elkaar kunnen opleiden in wat we kunnen.

“Alle voorzieningen van het dagelijks leven zelf moeten doen (koken, wassen, ...) bevordert het opnemen van eigen verantwoordelijkheid en zorgt ervoor dat je het zelfstandig zijn niet verleert.”

“De gevangenis zou een plaats moeten worden om te leren, in plaats van een plek waar je bijvoorbeeld je zelfstandigheid afleert.”

Qua **personeel** is het vooral belangrijk dat het getraind is in het omgaan met mensen. De personeelsleden moeten mensenkennis hebben, mensen kunnen begeleiden en kalmeren als dat nodig is. De functie en focus van het personeel zou moeten zijn: begeleiding, communicatie, ondersteuning en zorgen dat gedetineerden beter buiten komen (in plaats van bewaking en beveiliging). Qua functieprofiel zou het moeten gaan om mensen die meer lijken op opvoeders dan cipiers, die op basis van rechtvaardigheid functioneren en reageren, die menselijk zijn in hun basishouding, die echt luisteren (zonder dat dit ook meteen consequenties heeft) en persoonlijk contact met je hebben. In het huidige systeem speelt macht een te grote rol.

“Zij zijn mensen en ik ben een mens, en als ik ze straks buiten tegenkom kunnen ze geen tuchtprocedures inroepen of me in het cachot steken, dus dan is het toch beter dat we hier ook op een deftige en gelijkwaardige manier met elkaar leren omgaan.”

“Beter opvoeders dan chefs. Een opvoeder kan me leren leren van mijn fouten, kan me helpen om het

anders te doen, kan me ondersteunen, kan me helpen zoeken naar wat ik nodig heb. Een chef sluit me op en gaat weg, leert me niets.”

Over mogelijke functies of rollen in het personeelsplan werd het volgende gezegd.

- Een begeleider of vertrouwensfiguur met beroepsgeheim
- Een begeleider die ook contact heeft met je familie, werk, ...
- Iemand die de taken in het huis verdeelt
- Een soort centrum met een aantal functies, dat eventueel werkt voor de verschillende huizen
- Een verantwoordelijke voor jou, die jij kan aanspreken, die jou kent als mens (en niet als nummer) en die je dossier constant blijft volgen

Er is gespecialiseerde, geïndividualiseerde en actieve **begeleiding** nodig. Dat kan gaan over relaties, ouderschap, agressie, geld, ...

“Alle gedetineerden hebben wel ergens een probleem mee, anders zaten ze niet binnen; maar iedereen is wel verschillend in persoonlijkheid, noden, problemen, ...”

“Mijn privé moet mijn privé blijven. Het is toch niet omdat ik een fout maakte, dat ik geen recht meer heb op privacy.”

“Vertrouwen kunnen hebben in een begeleider is cruciaal.”

“Een tucht krijgen leert je niet hoe je je anders moet gaan gedragen.”

Veiligheid is ook belangrijk, bijvoorbeeld in verband met gewelddadigheid, wapens, ... Er moet dus controle zijn op het materiaal in de huizen, en elektronische bewaking. Er is ook een systeem nodig om medische noodsituaties te melden, waarbij er heel snel tussengekomen kan worden. Anderzijds zijn

er nu veel onnodige controles en absurde regeltjes in de gevangenissen, die bovendien vaak niet werken. Het belangrijkste als het gaat over veiligheid is het opbouwen van vertrouwen. Er zou bijvoorbeeld gewerkt kunnen worden met een soort contract met beloning. Een individuele aanpak zorgt sowieso voor meer veiligheid, en als het personeel getraind is in het omgaan met mensen, heb je minder veiligheids- en tuchtprocedures nodig.

Actieve resocialisatie vanaf dag één van de detentie.

Re-integratie moet van bij het begin van de detentie het meest centrale doel zijn. Daarom zou er van bij de start vastgesteld moeten worden wat er nodig is om mensen te helpen om beter te functioneren (en niet of niet alleen om schuld of risico te bepalen). Er zou zekerheid en duidelijkheid moeten zijn over wanneer je vrijkomt, op basis van duidelijke en objectieve criteria, en in de tijd ervoor moet je stap voor stap en actief begeleid worden om terug in de maatschappij te functioneren. Ook over andere zaken is er meer duidelijkheid nodig, zoals over wie je begeleidt en zal blijven begeleiden, wie waarover beslist, hoe het gaat met je familie, ... Een geleidelijke opbouw, continuïteit, positieve bekrachtiging, mensen zelf verantwoordelijkheid geven en opvolging zijn belangrijk.

“Hoop om buiten te komen en vertrouwen dat het je ook kan lukken om te functioneren in de maatschappij zijn noodzakelijk om te kunnen overleven. Als je dat niet hebt, ga je jezelf verdoven met drugs en medicatie.”

“Ex-gedetineerden hebben geen marge meer om fouten te mogen maken, moeten bewijzen dat ze perfect kunnen functioneren, terwijl net zij al bij de start minder kansen hadden en die weinige kansen worden tijdens een detentie nog veel kleiner gemaakt.”

“Als je geen kans hebt op vrijheid, ontstaat er alleen maar frustratie en heb je bovendien niets meer te verliezen. Kans op vrijheid is dus ook belangrijk voor de veiligheid binnen de detentie en voor de maatschappij.”

“Nu wordt de term resocialisatie eerder gebruikt om mensen binnen te houden dan om ze weer buiten te laten functioneren.”

“Detentie nu is overleven, terwijl wij net moeten leren om normaal te leven.”

“Nu is VI bijna een illusie. Dan schiet het zijn doel toch helemaal voorbij?”

“Rapportering door de begeleiding is alleen nodig bij herval of als er duidelijke afspraken geschonden worden; niet over het hele leven of je privé. Als je weet dat alles gerapporteerd wordt en een invloed kan hebben op je vrijheid, heb je schrik om dingen te vertellen.”

“Er moet ook gekeken worden naar positieve evoluties, wat we wel kunnen en goed doen. Nu gaat het constant alleen maar over risico's, problemen, tuchten, ... en wordt er precies alleen maar daarop gereageerd. Zo verlies je de moed.”

De weerstanden weerlegd

HANS CLAUS

De opsluiting in de klassiek geworden gevangenissen duurt nu al meer dan twee eeuwen.

Het spreekt vanzelf dat verandering hierin weerstand oproept.

De kostprijs

In een wereld waarin het economisch denken zo dominant is, klinkt het voorstel om kleinschalig te gaan werken bijna als een aanzet tot verspilling. Maar is detentie volgens de principes van de huizen wel duurder? Verschillende argumenten doen ons aannemen van niet.

De kost van detentie valt uiteen in een overheidskost, een private kost en een externe kost. Samen noemen we dat de sociale kost van de detentie.

De overheidskost is wat de verschillende overheden rechtstreeks of via subsidies aan organisaties uitgeven aan detentie. Eigenlijk weet niemand exact wat de precieze overheidskost is van detentie in België. Zo vallen de talloze interventies van de politiediensten bij stakingen niet af te lezen uit de rekeningen van Justitie, noch wat de kost is van het op dat ogenblik niet inzetten van de politie op hun kerntaken. Vrijwilligers ontvangen geen loon, maar

de vrijwilligersorganisaties worden door andere overheden gesubsidieerd ter ondersteuning van het vrijwilligerswerk. Enzovoort, de lijst is lang.

De private kost is wat detentie kost aan de gedetineerde en zijn omgeving. Een bezoek naar een verafgelegen gevangenis is een zware kost voor zo'n gezin. En zo zijn er vele verborgen kosten die voortvloeien uit een detentie. Ook deze private kost is relatief onbekend.

De externe kosten zijn uitgaven verbonden met de gevolgen van detentie, bijvoorbeeld uitgaven wegens productiviteitsverlies of uitgaven wegens absenteïsme op het werk.

Bij opsluiting vallen gedetineerden thuis weg als kostwinner en vallen de achterblijvers dikwijls terug op steun.

Ook wat detentie aan nieuwe criminaliteit veroorzaakt, de kosten van de recidive dus, zijn externe kosten. Die zijn niet onaanzienlijk. Nieuwe criminaliteit genereert zowel voor de slachtoffers als voor de overheid enorme uitgaven. Opnieuw politie, magistratuur, advocatuur, verzekering en opnieuw detentie, met een nieuwe overheidskost en een nieuwe private kost.

Samengevat

Overheidsuitgaven	Private uitgaven	Externe uitgaven	Sociale kost
Rechtstreeks karakter van uitgaven door de overheid; de beleidsacties zijn expliciet gericht op de detentie	Uitgaven van individuen of private organisaties	Uitgaven verbonden met de gevolgen van detentie	De totale uitgaven voor detentie ten laste van de samenleving
Bv. investeringen, personeelskosten, werkmiddelen die betrekking hebben op detentie	Bv. uitgaven van gedetineerden Bv. uitgaven van private organisaties zonder subsidie van de overheid	Bv. uitgaven wegens productiviteitsverlies Bv. uitgaven wegens absentisme op het werk	

Dat is punt één: **de sociale (of totale) kost van de huidige detentie is niet gekend**. Het valt dus moeilijk te beargumenteren dat opsluiting in Detentiehuizen duurder zal zijn dan opsluiting in gevangenis.

“Een sociale kost studie is ten slotte een essentieel onderdeel van een kosten-effectiviteitsonderzoek en van een kosten-batenanalyse (Postma, 2004). Die laatste analyse kan aantonen welke investeringen noodzakelijk zijn en wat die investering uiteindelijk kan opleveren, de zogenaamde ‘return on investment’ (Lievens & Caulkins, 2010). In de huidige economische context zal dit type studies zeer waarschijnlijk aan belang winnen.”

(Vander Laenen, F. (2012). Belgische overheids-uitgaven voor drugs. Preventie van misbruik en afhankelijkheid van alcohol als kind van de rekening. *Tijdschrift verslaving*, 8(3), 14-29.)

Rekening houdend met punt één, is de kost **dus geen argument om kwaliteitsverbetering af te wijzen**. Schaalvoordelen in de productie van detentiedagen kunnen de kwaliteit van detentie erg afzwakken. In een materie die zo gevoelig is als die van de criminaliteitsbestrijding kan kwaliteitsverlaging serieuze gevolgen hebben! Daarvan getuigt de huidige malaise in het gevangeniswezen ten overvloede.

Men kan een detentietraject als een project beschouwen, dat verder loopt en resultaten binnenhaalt in de reclasseringsfase. Het is in dat opzicht logisch dat men genoeg investeert in een goede voorbereiding van die reclassering tijdens de detentie. Anders dreigt de projectduur uit te lopen en, meer nog, dreigen resultaten uit te blijven. Dat is een algemeen aanvaarde wijsheid vanuit het projectmanagement: in de opstartfase van een project mag men niet krenterig zijn.

Een kleinschalige, gedifferentieerde detentie die hechte banden smeedt met de omkadering tijdens de reclassering, is dus kostenbesparend op iets langere termijn.

Los van de kosten zijn er natuurlijk **ook de baten**. Die liggen niet alleen in goede resultaten en het vermijden van nieuwe en langere trajecten.

Een Detentiehuis kan dienstig worden aan de buurt en dagdagelijkse baten opleveren. Het huis kan een hondenasiel runnen, of een sociaal restaurant, enzovoort – zie de voorbeelden die elders in dit boek zijn beschreven. Zo moet de detentie niet alleen een kost zijn voor de samenleving, maar kan ze ook een baat worden.

Op dit ogenblik komt de gevangenisarbeid vooral ten goede aan private aannemers en aan de gevangenis zelf. Maar dat kan anders als de detentie nabijer is en meer vervlochten met het maatschappelijke weefsel.

Die sociaaleconomische inbedding van detentie is bovendien een concrete manier om de detentie herstelgericht te maken. Een nabij Detentiehuis geeft aan de groep gedetineerden ook een positief gelaat. De mythische dimensies verkleinen en de reclassering wordt vergemakkelijkt. Onbekend is immers onbemand.

In verband met dat kostenplaatje volgt hieronder nog een aantal argumenten.

- Uiteindelijk zal België hoe dan ook moeten investeren, zowel op het vlak van capaciteit als van detentie-inhoud. De huidige gebouwen zijn verouderd en de invulling van de detentie-inhoud staat nog in zijn kinderschoenen. Dat de Artikelen over het individueel detentieplan in de Basiswet nog niet in uitvoering zijn, getuigt daarvan. Europees is er druk op België om aan de kwaliteit van de detentie te werken.
- Door zoveel gedetineerden in één instituut – de gevangenis – samen onder te brengen, doet men allesbehalve risicospreiding, wat dan ook regelmatig tot muiterij en vernielingen leidt en dus tot dure interventies en herstellingen.
- In de plaats van de massale – en dure – beveiliging waarin de klassieke gevangenissen standaard voor elke gedetineerde, in elke fase van zijn of haar detentie voorzien, kan oordeelkundig in beveiliging geïnvesteerd worden. Met het concept van de Detentiehuis kan men eindelijk differentiëren in de beveiliging en ook de moderne elektronische mogelijkheden integreren.
- Gezien een pak gedetineerden volgens de bepalingen van hun Oplossingsplan delen van hun detentie buiten de muren kunnen doorbrengen, zullen bestaande voorzieningen van de vrije samenleving (sport, opleiding, ...) aangewend worden en hoeft niet telkens in een – zeer dure – gevangenisvariant geïnvesteerd te worden.
- De gedifferentieerde infrastructuur, die verschillende mengvormen van beveiliging en begeleiding mogelijk maakt, is in principe niet louter voor strafuitvoering bruikbaar, maar kan voor andere doeleinden (jeugdbescherming, bejaardenzorg, psychiatrie, ...) aangewend worden, naargelang welke nood het hoogst is in de samenleving van de toekomst. Multifunctionele Detentiehuisen bouwen is dus slimmer dan unifunctionele gevangenissen bouwen die duur zijn in onderhoud en beveiliging.
- Nog een voordeel van kleine Detentiehuisen is dat de investering over de tijd gespreid kan worden. Zo kunnen we later veel soepeler met de detentiecapaciteit omspringen dan nu. Detentiehuisen zijn ook op dat vlak een instrument van een rationeel beleid.
- Nieuwe Detentiehuisen kunnen voorzien in infrastructuur (sport, medische verzorging, ...) die niet alleen door de gedetineerden benut kunnen worden, maar ook door de omgeving waarin ze worden ingeplant. Dat is een element dat de kostprijs positief beïnvloedt. De Zande (Ruisselede) toonde aan hoe de veiligheidsperimeter op een slimme manier kan verschuiven om dit dubbel gebruik toe te laten.
- Detentiehuisen bouwen in een buurt gaat samen met een opwaardering van de buurt.
- Detentiehuisen zorgen voor stagemogelijkheden in de buurt.
- Interventieploegen van lokale politiezones zijn veel beter uitgerust voor een interventie op de schaal van een Detentiehuis dan voor een interventie in de huidige gevangenissen. De beheersbaarheid is sowieso gebaat bij schaalverkleining.
- Het brandgevaar verkleint en gewone blusmiddelen volstaan.

De publieke opinie

Het is bon ton om te zeggen dat de publieke opinie erg repressief is. Detentiehuisen lijken minder afschrikwekkend. Maar het is vooral de eeuwenlange associatie tussen straf en gevangenis die de behoudsgezinde reflex oproept.

Een goede communicatie is dus nodig. Het is geen grote opgave om een groep mensen te laten inzien dat alle gedetineerden samen opsluiten in zulke grote gevangenissen eigenlijk niet zo'n goed idee is. Mensen nemen vlug aan dat een gedetineerde met een drugproblematiek niet samen op cel moet met een zedendelinquent. Zij vinden ook dat een jonge delinquent een andere aanpak nodig heeft dan een multirecidivist. Niemand wil zijn drugverslaafde zoon die op het verkeerde pad is geraakt in de gevangenis terecht zien komen waar ook Dutroux zit.

Het principe van de differentiatie wordt met andere woorden redelijk gedragen.

Om te kunnen differentiëren zonder grote groepen gedetineerden tegen de reclasseringsnoden in naar de andere kant van het land of zelfs naar Tilburg te sturen, is het nodig kleinschaliger te werken. Dat ziet ieder mens in die een kleine berekening maakt.

Blijft dus die associatie en het loslaten van het bekende en de idee dat 'huizen' 'nóg luxueuzer' zijn dan gevangenissen. Daar is geen ander antwoord op dan de strategie van de geleidelijkheid.

Daarom zijn er eerst proefprojecten nodig. Ervaring opdoen en vertrouwd worden met kleinschalige detentievormen zijn essentieel.

Not in my backyard?

Detentiehuisen bouwen in een buurt gaat samen met een opwaardering van die buurt. Nieuwe Detentiehuisen kunnen voorzien in infrastructuur (sport, medische verzorging, ...) die niet alleen door de gedetineerden benut kan worden, maar ook door de omgeving waarin ze wordt ingeplant.

Bij de uitvoering van het project (de bouw van de huizen) is een vroege en doordachte inspraak – en samenwerkingsstrategie van de buurt, de lokale overheden en de sociale voorzieningen een must. Het is niet slecht dat de lokale overheden 'aandeelhouder' zijn van het Detentiehuis.

In een buurt die met overlast en huisjesmelkers te maken heeft kan de komst van een Detentiehuis een belangrijk element van stabiliteit zijn. Uiteindelijk is een Detentiehuis een 'geregeld iets' en zorgt het voor een aanspreekbare overheid in geval van klachten.

Opportunities

Een 'slimme' recidivemonitor (die de impact op de leefdomeinen meet en niet enkel nieuwe criminaliteit) kan aan het project verbonden worden en het embryo vormen van een degelijk landelijk meetinstrument voor de strafuitvoering, wat nu niet bestaat. De omslag van gevangenissen naar Detentiehuisen kan als nulmeting gehanteerd worden.

Een wetenschappelijke begeleiding van de detentie-invulling en -begeleiding is een must. Wetenschap en praktijk zijn in het domein van de criminologie thans te zeer gescheiden werelden, die de handen beter in elkaar zouden slaan, zonder dat dit onafhankelijk onderzoek onmogelijk moet maken.

Aandachtspunten bij de start en mogelijke kinderziekten

De strategische werkgroep boog zich over het vraagstuk hoe dit project een plaats kan krijgen in onze huidige maatschappelijke en politieke realiteit. Al deze strategische stappen moeten in eerste instantie de realisatie van het proefproject mogelijk maken. Daarom is een voorstel van een proefproject uitgewerkt.

Het is in elk geval zo dat het verdwijnen van gevangenen en de vervanging ervan door detentie in 'huizen', enkel een geleidelijk verloop kan kennen, gespreid over enkele tientallen jaren. Expertise dient immers opgebouwd. Het gevangenispark is overigens ook niet van de ene op de andere dag tot stand gekomen.

Het samen bestaan en functioneren van gevangenen en Detentiehuizen zal neveneffecten hebben die niet bedoeld zijn en die zullen wegebben naargelang het aantal Detentiehuizen toeneemt en het aantal gevangenen afneemt.

In de opstartfase zal één van de neveneffecten zeker zijn dat Detentiehuizen een capaciteitsuitbreiding zullen inhouden en dus een net-wideningseffect zullen hebben. Men zal geneigd zijn om klassieke bajesklanten naar de gevangenis te blijven oriënteren en de Detentiehuizen te gebruiken om mensen op te sluiten die men nu niet naar de gevangenis stuurt. Zeker in het huidige

Belgische klimaat zal men geneigd zijn om de niet uitgevoerde korte straffen via de Detentiehuizen toch in uitvoering te brengen.

Een ander neveneffect van het proefproject kan zijn dat de gevangenen met de moeilijkste klanten opgezadeld blijven en dat men de Detentiehuizen niet met overbevolking wil confronteren, waardoor men hen een 'voorkeursbehandeling' zal aanwrijven (creaming off effect).

Conclusie

Men zal aan deze kritieken en neveneffecten het hoofd moeten bieden en ze niet verwarren met effecten van de opsluiting in Detentiehuizen op zich. Het zijn effecten van het naast elkaar bestaan van gevangenen en Detentiehuizen enerzijds en van de uitdagingen waar elk proefproject voor staat anderzijds.

Tijdens het project 'gedifferentieerde strafuitvoering' van de Liga voor Mensenrechten waarvan de vzw De Huizen en dit boek de erfgenamen zijn, is het concept aan vele groepen van mensen voorgesteld. Dit waren de weerstanden die we hebben opgetekend: kosten, publieke opinie en perverse effecten.

Het is tekenend dat deze weerstanden eigenlijk niet inhoudelijk van aard zijn. Een opsluiting in Detentiehuizen wordt algemeen gezien als een kwaliteitsverbetering van de detentie.

Slot

HANS CLAUS

De ambitie van de vzw De Huizen en de Liga voor Mensenrechten is niet bescheiden.

Het **uiteindelijke doel** is de hervorming van de volledige strafuitvoering en detentie in België naar een kleinschalig, gedifferentieerd en nabij systeem. Onze huidige gevangenen moeten vervangen worden door kleine Detentiehuizen in georganiseerde detentiestreken. Al onze gedetineerden moeten een geïndividualiseerd oplossingstraject kunnen doorlopen. Onze straffen moeten van in het begin de reclassering voorbereiden. Het detentiepersoneel moet geselecteerd en opgeleid worden om dit mogelijk te maken. Detentie moet uit de marge van onze samenleving gehaald en net in nauwe samenwerking met de maatschappij vormgegeven worden. Dit vraagt niet alleen architecturale aan-

passingen, maar houdt ook verandering in op verschillende vlakken en niveaus.

Dit kan stap voor stap gerealiseerd worden, maar de fundamenteën én het uiteindelijke doel moeten scherp voor ogen gehouden worden en mogen niet verloochend worden.

Er moet daarom tijdig overgestapt worden van proefproject naar besluitvorming en veralgemening.

Het risico van de net-widening wordt groter naargelang de Detentiehuizen langer tegelijk met de huidige gevangenen bestaan.

Naast een plan tot veralgemening van het gebruik van Detentiehuizen, moet dus ook tijdig een sluitingsplan van oude gevangenen in uitvoering komen.

De resolutietekst

BIJLAGE 1

Belgische Kamer van Volksvertegenwoordigers

10 oktober 2012

Voorstel van resolutie voor een proefproject van gedifferentieerde strafuitvoering

(ingediend door mevrouw Sarah Smeyers c.s.)

—

N-VA: Nieuw-Vlaamse Alliantie

PS: Parti Socialiste

MR: Mouvement Réformateur

CD&V: Christen-Democratisch en Vlaams

sp.a: socialistische partij anders

Ecolo-Groen: Ecologistes Confédérés pour
l'organisation de luttes originales – Groen

Open Vld: Open Vlaamse liberalen en democraten

VB: Vlaams Belang

cdH: centre démocrate Humaniste

FDF: Fédéralistes Démocrates Francophones

LDD: Lijst Dedecker

MLD: Mouvement pour la Liberté et la Démocratie

Afkortingen bij de nummering van de publicaties:

DOC 53 0000/000: Parlementair document van de
53e zittingsperiode + basisnummer en volgnummer

QRVA: Schriftelijke Vragen en Antwoorden

CRIV: Voorlopige versie van het Integraal Verslag
(groene kaft)

ORABV: Beknopt Verslag (blauwe kaft)

CRIV: Integraal Verslag, met links het definitieve inte-
graal verslag en rechts het vertaald beknopt verslag
van de toezeggingen (met de bijlagen) (PLEN: witte kaft;

COM: zalmkleurige kaft)

PLEN: Plenum

COM: Commissievergadering

MOT: Moties tot besluit van interpellaties (beige-
kleurig papier)

Officiële publicaties, uitgegeven door de Kamer van volksvertegenwoordigers

Bestellingen:

Natieplein 2

1008 Brussel

Tel.: 02 549 81 60

Fax: 02 549 82 74

www.dekamer.be

e-mail: publicaties@dekamer.be

TOELICHTING

Dames en Heren,

1. Inleiding

De straf bestaat op de dag van vandaag uit detentie. Een zinvolle strafuitvoering veronderstelt vaak (in meerdere of in mindere mate) een vorm van beveiliging, maar zou eigenlijk niet mogen samenvallen met die beveiliging. Verschillende vormen van begeleiding zijn noodzakelijk om een echt antwoord te bieden op problemen als agressie, seksuele en relationele moeilijkheden, verslaving en sociale achterstelling. Onze grote inrichtingen maken een gedifferentieerde aanpak echter moeilijk. Bovendien zijn ze opgevat om aan iedereen dezelfde straf op te leggen, enkel de duur ervan verschilt. Wanneer een rechter een mate van beveiliging vooropstelt, kan hij niet anders dan die standaard kiezen.

Die uniforme veiligheid weegt op elke poging om de straf zinvol te maken. Gevangenen hebben daardoor een gevangencultuur die haaks staat op begeleiding. Ze zijn te groot om te kunnen differentiëren. De bekommernis voor een gelijke behandeling en de nadruk op gecontroleerde orde overklassen de noodzakelijke begeleiding. Als gevolg daarvan wordt die begeleiding uitgesteld tot na de vrijstelling.

Overvolle gevangenen hebben geleid tot een massaal bijbouwprogramma. Dit brengt echter moeilijkheden en uitdagingen met zich mee op vlak van budget, ruimtelijke ordening en aanwerving van goed geschoold personeel en het vereist middelen die binnen justitie niet voorhanden zijn waardoor het volledige overheidsbeleid wordt bezwaard. Zelfs na de uitvoering van het door de federale regering vooropgestelde masterplan blijven de penitentiaire inrichtingen in België nog steeds gevangenen die geen soelaas bieden voor de noden die hierboven

zijn beschreven. Bovendien zal de vereiste capaciteit onvoldoende worden gedekt.

Om de druk op de gevangenis capaciteit te doen afnemen op een efficiënte manier, dient gezocht naar alternatieve methoden voor een succesvolle strafuitvoering die gericht is op re-integratie in de maatschappij. Een dergelijke methode kan bestaan in de ontwikkeling van kleinschalige infrastructuur die ruimtelijk is geïntegreerd in de samenleving, met een betere spreiding over de tijd en met een aanbod van begeleiding op maat van de gedetineerden. Deze methode zou in eerste instantie complementair zijn aan de bestaande gevangenisinfrastructuur. Na gunstige evaluatie kan ze die in de loop der jaren geleidelijk vervangen.

Deze resolutie wil de federale regering, in het bijzonder de minister van Justitie en de staatssecretaris verantwoordelijk voor de Regie der gebouwen, oproepen om deze alternatieve methode, die werd ontwikkeld door de Liga voor Mensenrechten, nader te bestuderen door middel van het proefproject “De Huizen”. Aangezien begeleiding en reclassering van gedetineerden behoren tot de bevoegdheden van de gemeenschappen, wil deze resolutie de federale regering eveneens oproepen tot een nauwe samenwerking met de gemeenschappen voor de uitwerking van dit project.

Teneinde op korte termijn een breed gedragen en praktisch haalbare uitbouw mogelijk te maken van dit proefproject richten de indieners van deze resolutie zich op de hierna volgende kernelementen.

2. Nood aan gedifferentieerde begeleiding binnen een gedifferentieerde en integrale strafuitvoeringsorganisatie

De huidige aanpak van de strafuitvoeringsorganisatie is versnipperd:

1 het gros van het personeelsbestand wordt ingezet om toezicht uit te oefenen. Pogingen om die beambten ook te betrekken bij de begeleiding van gedetineerden hebben steeds gefaald, omwille van de druk die uitgaat van de zorg om orde op iedereen die werkt in de gevangenis;

2 de psychosociale dienst (PSD) beperkt zijn tussenkomst tot het leveren van een rapport over de persoon van de gedetineerde. De directie Detentiebeheer van de FOD Justitie en de strafuitvoeringsrechtbanken gebruiken dit verslag bij stappen tot invrijheidsstelling;

3 de gemeenschappen en de afzonderlijke vzw's bekijken de detentie en de reclassering vanuit de behoeften die de gedetineerde zelf aanreikt, doch deze instellingen bereiken niet alle gedetineerden. Bij (gedeeltelijke) invrijheidstelling volgen de justitieassistenten de ex-gedetineerde op. Bijgevolg krijgt de ex-gedetineerde begeleiding van mensen waarmee hij niet vertrouwd is;

4 de diensten voor bemiddeling staan enkel open voor gedetineerden die hierom vragen, waarna deze dienst onderzoekt of bemiddeling met het slachtoffer mogelijk is en hij de zaak verder opvolgt in alle stadia van de strafuitvoering en zelfs daarna. Die versplinterde aanpak verhindert dat samenleving en gedetineerde elkaar bereiken. De begeleiding van gedetineerden zou het voorbeeld moeten volgen van de bemiddeling, met dit verschil dat begeleiding door de strafuitvoeringsrechter is goedgekeurd en door de strafuitvoeringsrechter moet worden opgevolgd. Begeleiders zouden dus niet mogen gebonden zijn aan een bepaalde strafinrichting, maar wel voor de gestrafte dezelfde blijven, tot het ogenblik van de definitieve invrijheidstelling. Naast begeleiding blijft er uiteraard ook nood aan bewaking en socioculturele werkers. Zij zouden wel gebonden blijven aan de strafinrichtingen, met dien verstande dat zij wekelijks overleggen met de begeleiders. Gedifferentieerde begeleiding – individueel en/of in groep – zou moeten

bestaan in toeleiding tot de arbeidsmarkt en tot de sociale zekerheid, agressiebegeleiding, verslavingszorg, relationele- en gezinstherapie, en eventuele andere vormen van begeleiding die de re-integratie kunnen ondersteunen.

3. Nood aan een gedifferentieerd en integratief strafuitvoeringstraject

Vandaag komt het aanbod inzake de invulling van de straftijd tot stand door een samenspel van individuele initiatieven van de gevangenisdirectie en de actoren van de gemeenschappen. De gedetineerden schrijven zich vrij in voor wat hen interesseert en wat voorhanden is. Later in de detentie schrijft de PSD een rapport over de persoon van de gestrafte. Op basis van dat rapport wordt de nood aan begeleiding vastgesteld. De strafuitvoeringsrechtbank zorgt voor concrete strafuitvoeringsmaatregelen in functie van de beschikbare begeleiding. Dan gaat de begeleiding buiten de muren van start. Aanbod en noden aan begeleiding zijn dus niet op elkaar afgestemd en worden niet of laattijdig bepaald. Om tegemoet te komen aan deze gebreken stellen wij een gedifferentieerd en integratief strafuitvoeringstraject voor. In dit traject moet de strafuitvoeringsrechter bij het begin van de detentie beschikken over een rapport over de persoon van de gestrafte. Op basis van de nood aan begeleiding en beveiliging duidt de rechter aan in welk type van instelling de gestrafte zal verblijven en welk programma hij of zij moet volgen. De strafuitvoeringsrechtbank volgt de uitvoering daarvan op en stelt het programma bij – op aangeven van de begeleiders – en bepaalt de voorwaarden die moeten worden aangevaard om in een volgende stap (beperkte detentie, elektronisch toezicht, voorwaardelijke invrijheidstelling) het huis te mogen verlaten.

4. Nood aan gedifferentieerde strafuitvoering – proefproject “De huizen”

Met het proefproject “De Huizen” zouden enkele kleinschalige gesloten detentiehuizen worden opgericht, waarbij per huis maximaal tien veroordeelde personen en twee begeleiders een huis zouden bewonen. Dit project moet een gedifferentieerde detentieinvulling kunnen aanbieden op vlak van tewerkstelling, begeleiding, onderwijs, sport en ontspanning, cultuur. Samenwerkingsverbanden met de lokale gemeenschap waar het huis wordt ingepland, kunnen op dit vlak worden onderzocht, voor zover veiligheid en andere maatschappelijke factoren dit mogelijk maken. Bezoek moet steeds, na controle van de bezoeker, kunnen plaatsvinden binnen de huizen, eveneens op gedifferentieerde wijze, met name in de individuele verblijfsruimte, in de gemeenschappelijke ontspanningsruimte, in een afzonderlijke bezoekeruimte met toezicht, in een beveiligde bezoekeruimte of in een afzonderlijke bezoekeruimte zonder toezicht.

5. Nood aan evaluatie en beleidsondersteunend onderzoek

Met het oog op evaluatie en een mogelijk toekomstig beleid, zou dit proefproject nauwgezet moeten worden opgevolgd door beleidsondersteunend onderzoek via een samenwerking tussen de universiteiten van de Vlaamse en de Franstalige Gemeenschappen.

Sarah SMEYERS (N-VA)
Renaat LANDUYT (sp.a)
Sophie DE WIT (N-VA)
Stefaan VAN HECKE (Ecolo-Groen)

VOORSTEL VAN RESOLUTIE DE KAMER VAN VOLKS- VERTEGENWOORDIGERS

A gelet op de bijzondere wet van 8 augustus 1980 tot hervorming der instellingen, inzonderheid op artikel 5, § 1, II, 2° en 7°, gewijzigd bij de wet van 8 augustus 1988, en artikel 92bis, § 1, ingevoegd bij de wet van 8 augustus 1988 en gewijzigd bij de bijzondere wet van 16 juli 1993;

B gelet de basiswet van 12 januari 2005 betreffende het gevangeniswezen en de rechtspositie van de gedetineerden;

C de wet van 17 mei 2006 betreffende de externe rechtspositie van de veroordeelden tot een vrijheidsstraf en de aan het slachtoffer toegekende rechten in het raam van de strafuitvoeringsmodaliteiten;

D het samenwerkingsakkoord van 8 oktober 1998 tussen de federale Staat en de Vlaamse Gemeenschap inzake de begeleiding en behandeling van daders van seksueel misbruik;

E het samenwerkingsprotocol van 25 maart 1999 tussen de minister van Justitie en de leden van het Verenigd College van de Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie bevoegd inzake bijstand aan personen inzake hulpverlening aan gedetineerden en aan personen die het voorwerp uitmaken van een maatregel of straf uitgevoerd in de Gemeenschap;

F het samenwerkingsakkoord van 4 mei 1999 tussen de Federale Staat en het Waalse Gewest inzake de begeleiding en behandeling van daders van seksueel misbruik;

G overwegende dat begeleiding op maat van veroordeelde personen een essentieel onderdeel is van een zinvolle strafuitvoering en dat begeleiders van de gedetineerden niet zouden mogen gebonden zijn aan een bepaalde strafinrichting, maar wel voor de gestrafte dezelfde blijven, tot het ogenblik van de definitieve invrijheidstelling;

H overwegende dat onze huidige strafinrichtingen onvoldoende een gedifferentieerde aanpak mogelijk maken, in het bijzonder wegens hun grootte en de blijvende structurele overbevolking van de gevangenissen;

I overwegende dat alternatieve methoden voor een succesvolle strafuitvoering, gericht op re-integratie van veroordeelden in de maatschappij, de druk op de gevangenis capaciteit kunnen verlichten en dat deze dienen te worden onderzocht;

J overwegende dat het project “gedifferentieerde strafuitvoering”, uitgewerkt op aanzet van de Liga voor Mensenrechten, een waardevolle alternatieve methode kan zijn, die, rekening houdend met de budgettaire omstandigheden, verder zou moeten worden uitgewerkt;

K overwegende dat dit project de nood bepleit aan een gedifferentieerde begeleiding van veroordeelde personen binnen een gedifferentieerde en integratieve strafuitvoeringsorganisatie;

L overwegende dat dit project de nood bepleit aan een gedifferentieerd en integratief strafuitvoeringstraject;

M overwegende dat binnen het kader van dit project een proefproject “De Huizen” wordt voorgesteld waarbij enkele kleinschalige gesloten detentiehuisen worden opgericht met begeleiding op maat en

gedifferentieerde detentie-invulling, met in het bijzonder uitgebreide mogelijkheden voor familiebezoek;

N overwegende dat dit project vooropstelt dat het voor gedetineerden belangrijk is om samen te wonen met lotgenoten, met name personen die eenzelfde aanpak vereisen;

O overwegende dat dit proefproject zich zou kunnen richten op meerderjarige personen die nog geen gevangenisstraf uitzaten en bij voorkeur op één of meer van volgende doelgroepen:

- personen veroordeeld tot een gevangenisstraf van drie jaar of minder die zich niet in staat bevinden van herhaling;
- personen die de projecten “Proefzorg” of “Drugsbehandelingskamer” in het gerechtelijk arrondissement Gent niet met succes konden beëindigen;
- veroordeelden wiens elektronisch toezicht wordt herroepen;
- veroordeelden die hun werkstraf niet met succes hebben beëindigd en tegen wie het parket de vervangende gevangenisstraf vordert;
- personen veroordeeld tot een gevangenisstraf van meer dan drie jaren, in de fase van hun detentie die het elektronisch toezicht of de voorwaardelijke invrijheidstelling voorafgaat.

VRAAGT DE FEDERALE REGERING

1 naar het voorbeeld van het voorgestelde project “De Huizen” en in het licht van de aangehaalde doelgroepen een proefproject op te starten met enkele gesloten detentiehuisen, voor een beperkte en afgebakende groep van personen die een gelijkaardige aanpak vereisen, telkens met voldoende waarborgen van veiligheid, begeleiding intra muros en detentie-invulling intra muros;

2 het proefproject uit te werken in nauw overleg met alle betrokken actoren, in het bijzonder de gemeenschappen, de Regie der gebouwen, het college van procureurs-generaal en de betrokken parketten, strafuitvoeringsrechtbanken, justitiehuizen en openbare centra voor maatschappelijk welzijn;

3 gelijktijdig het overleg en de samenwerking met de gemeenschappen vast te leggen in een protocolakkoord;

4 binnen een termijn van 12 maanden een begroting en een draaiboek uit te werken voor de wetgevende, bouwkundige en organisatorische uitvoering;

5 bij de uitwerking en uitvoering de bevolking in de omgeving van het proefproject regelmatig te informeren;

6 36 maanden na het opstarten van het proefproject een evaluatierapport op te stellen, in samenwerking met verschillende universiteiten van de Vlaamse en Franstalige Gemeenschappen;

7 de Kamer van volksvertegenwoordigers op regelmatige wijze te informeren over het proefproject.

1 oktober 2012

Sarah SMEYERS (N-VA)

Renaat LANDUYT (sp.a)

Sophie DE WIT (N-VA)

Stefaan VAN HECKE (Ecolo-Groen)

Biografieën auteurs

Hans Claus is secretaris van vzw De Huizen, gevangenisdirecteur sinds 1986, mensenrechtenactivist en kunstenaar (www.hansclaus.be).

Marjan Gryson is mede-oprichtster en medewerker van vzw touché (www.vzwtouche.be), klinisch psycholoog en oplosingsgerichte systeemtherapeut.

Kristel Beyens is professor penologie aan de vakgroep criminologie van de Vrije Universiteit Brussel. Haar onderzoek focust zich op het rechtspreken en de uitvoering van de gevangenisstraf en de gemeenschapsgerichte straffen (elektronisch toezicht, werkstraf, voorwaardelijke invrijheidstelling).

Jos Delbroek is ingenieur en kunstenaar (www.josdelbroek.be)

Ronny De Meyer is architect en als docent architectuurontwerp verbonden aan de UGent en de UHasselt. Architectuur & Maatschappij is het thema van zijn doctoraatsproefschrift (KULeuven 1993).

Liesbeth Naessens is master sociaal werk en verbonden als lector aan de Hogeschool Universiteit Brussel binnen de opleiding sociaal werk.

Lieven Nollet is voorzitter vzw De Huizen en fotograaf (www.lievennollet.be).

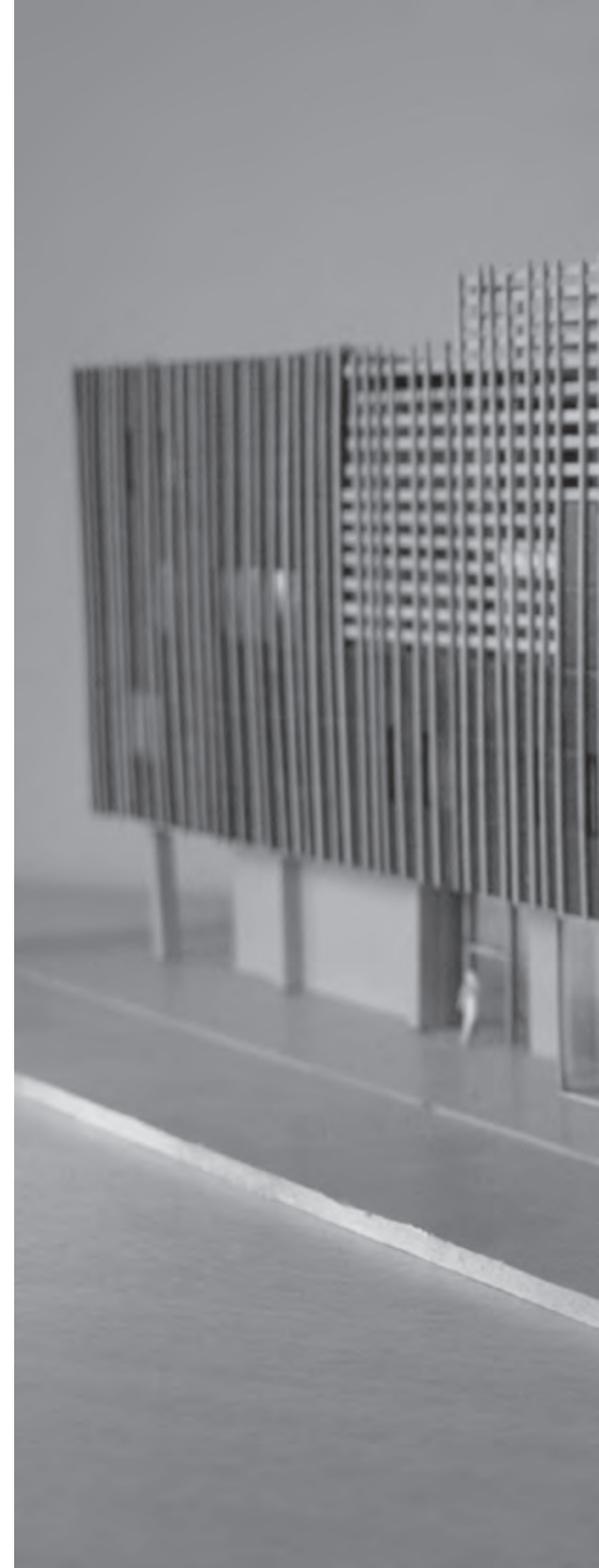
Xaveer Laureyns is attaché-jurist bij de centrale administratie van het directoraat-generaal penitentiaire inrichtingen.

Jos Van der Velpen is advocaat en voorzitter Liga voor Mensenrechten.

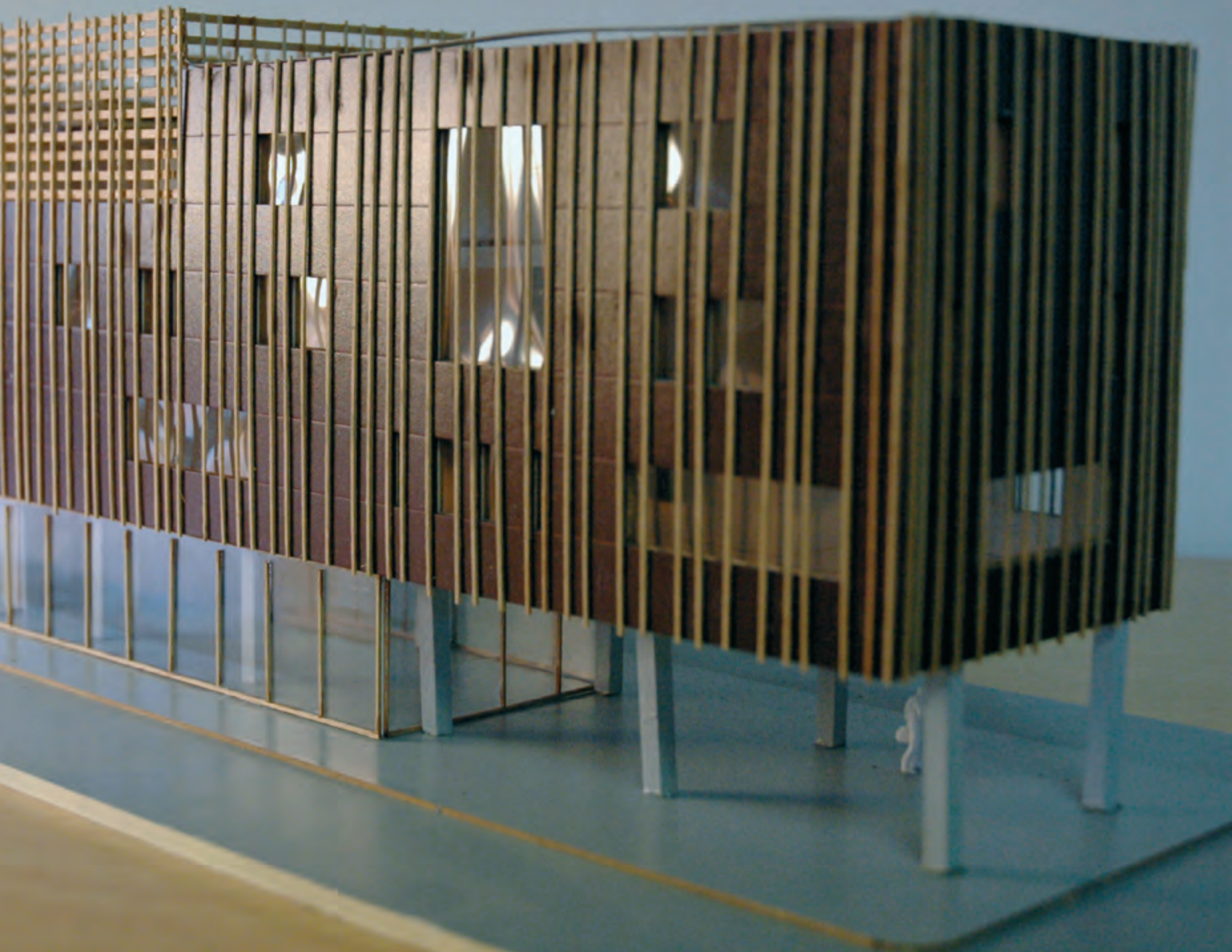
Juliaan Van Acker is emeritus hoogleraar orthopedagogiek en projectleider van een project voor recidiverende jonge criminelen (www.ministrando.org).

Enkele ontwerpen van Detentiehuizen

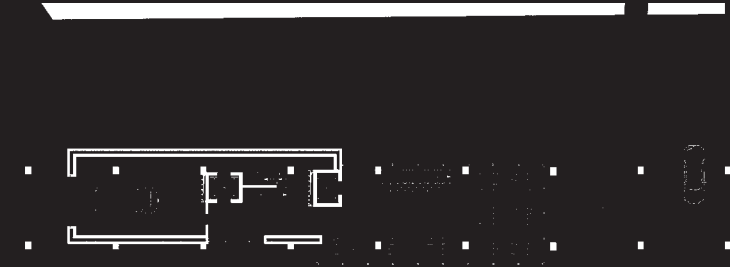
BIJLAGE 2

**Een arresthuis
omgeven door straten**

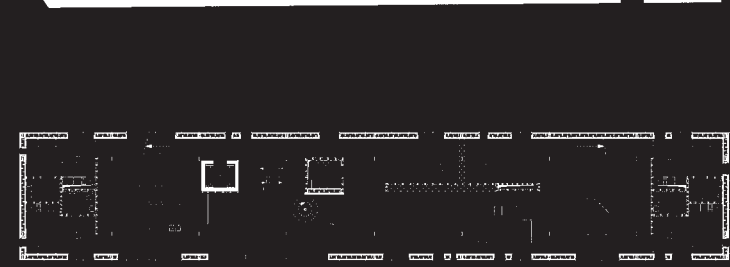

Plattegrond kelder

Plattegrond gelijkvloers

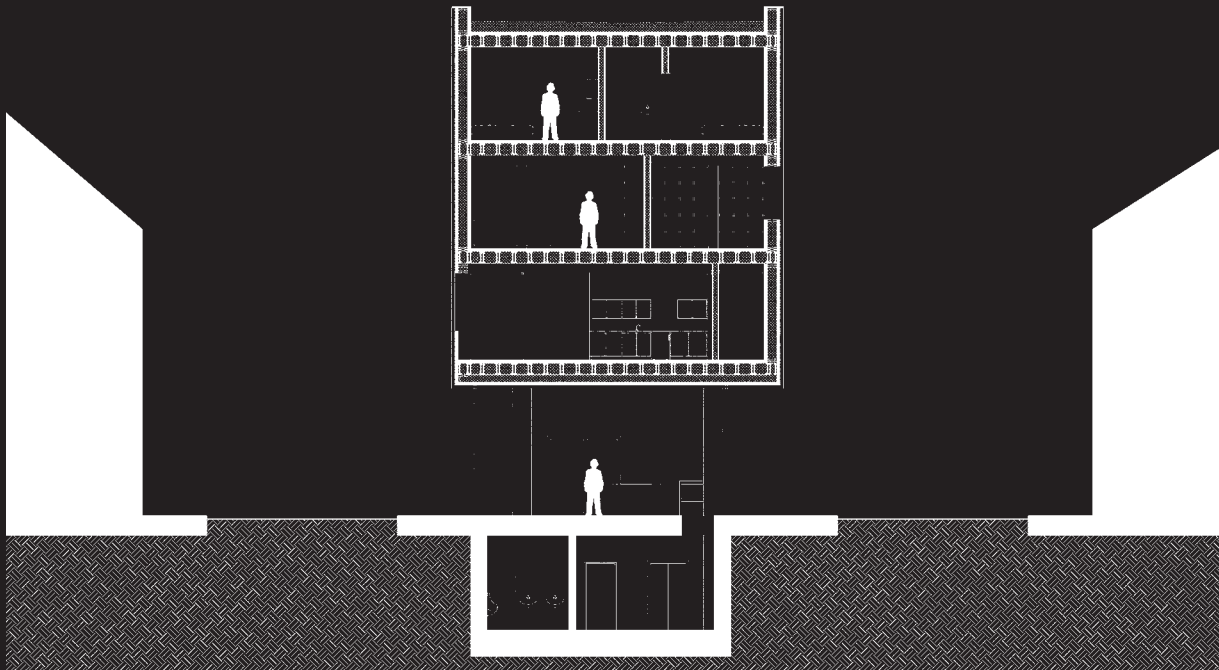
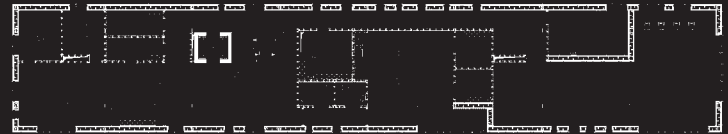
Plattegrond 2de verdieping

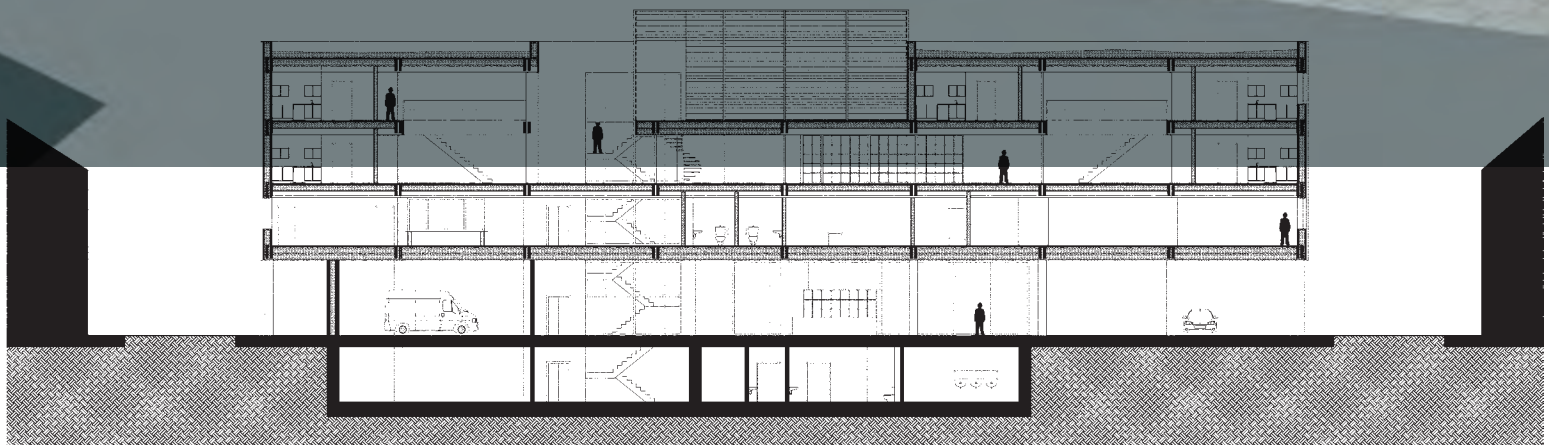
Plattegrond 3de verdieping

Plattegrond 1ste verdieping

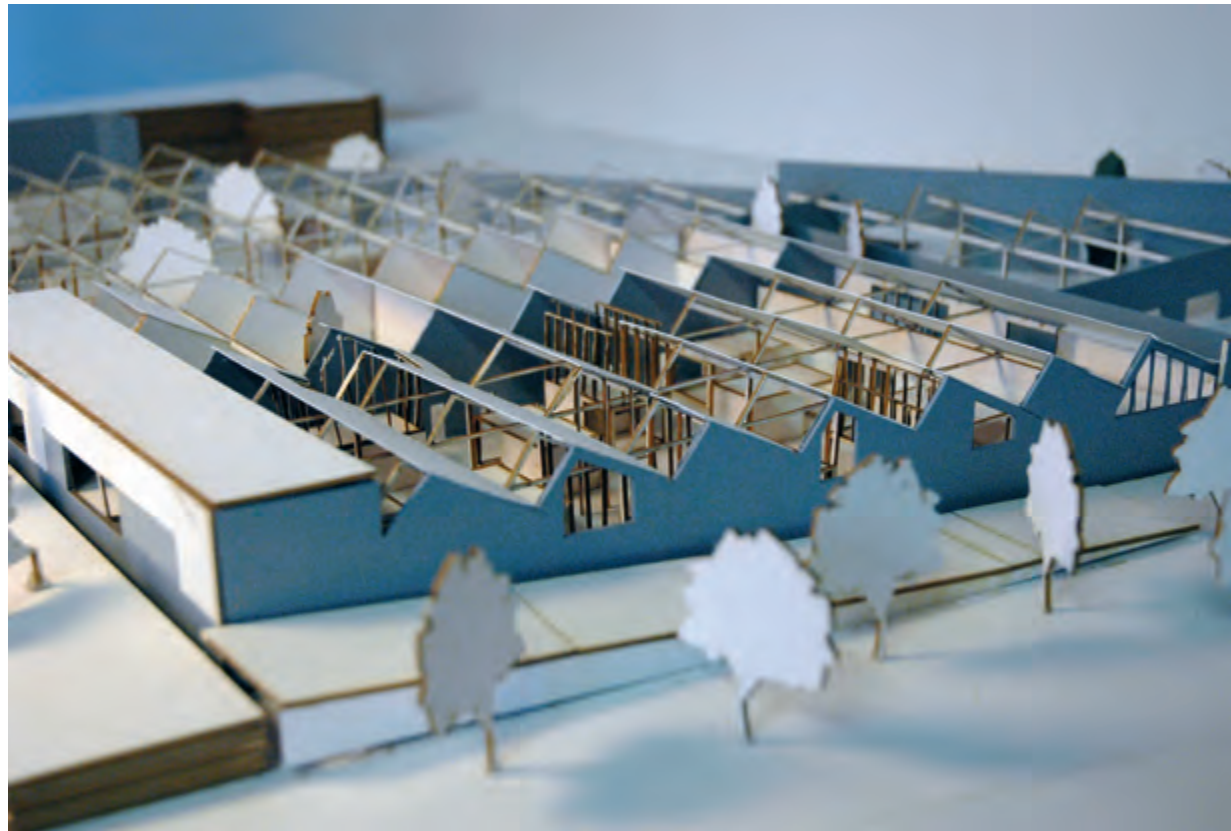

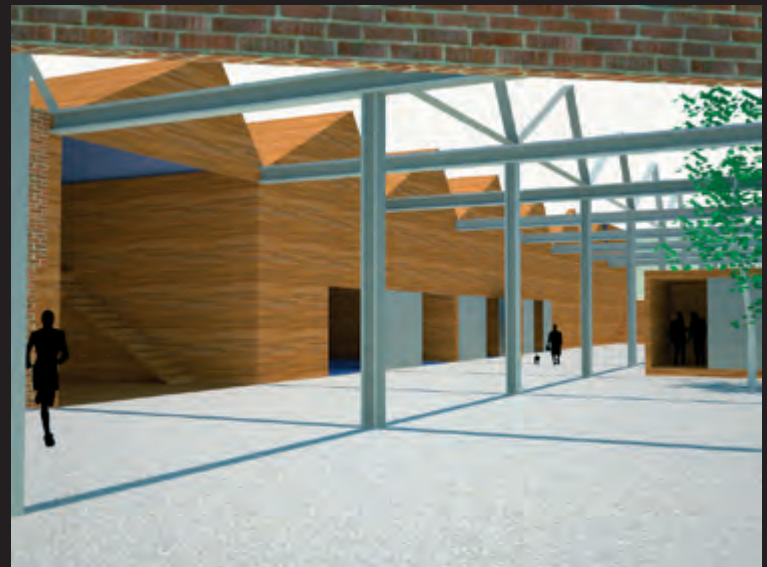
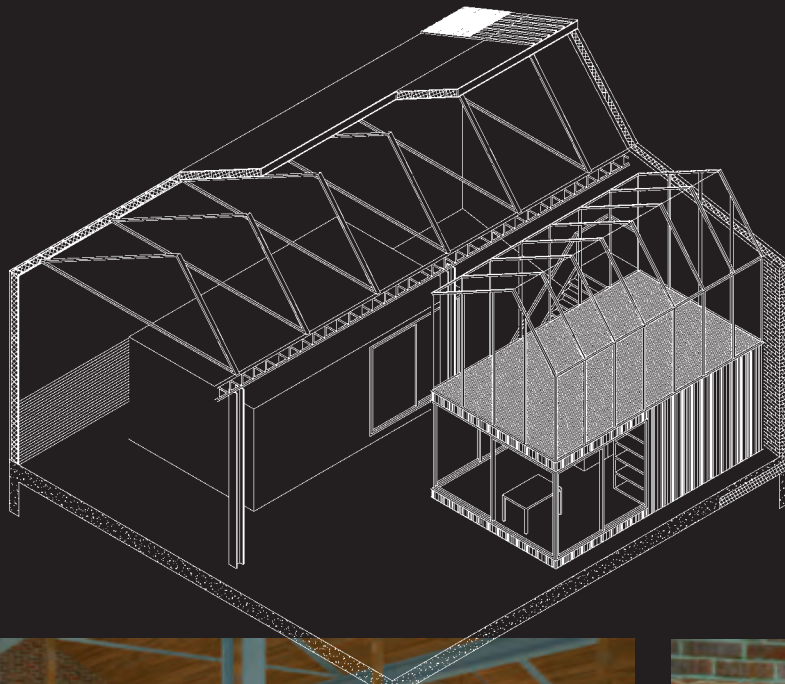
Dwarse snede

Links: langse snede en perspectiefzicht

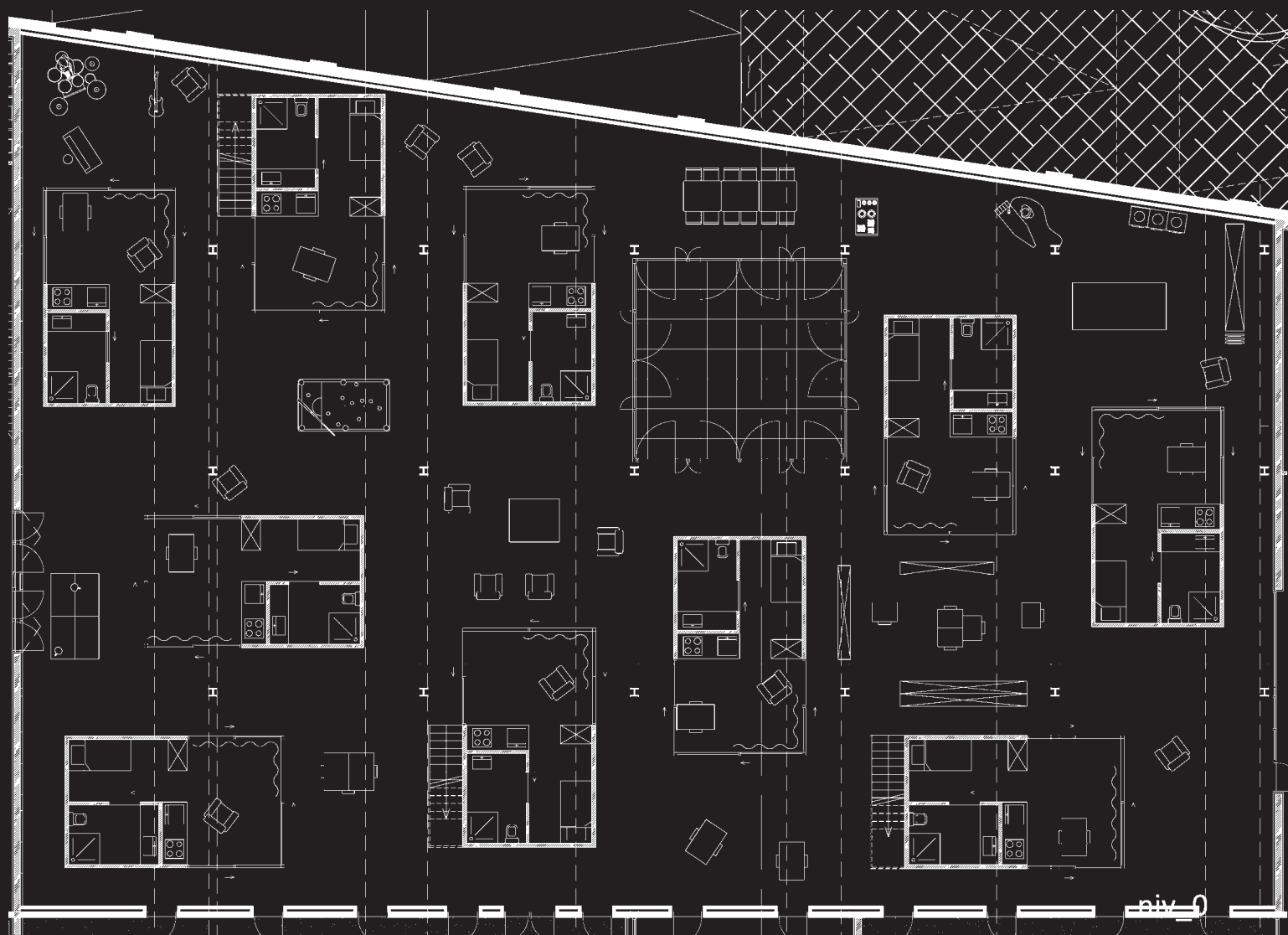
Een Strafruitboetingshuis in het interieur van een 19de-eeuwse industriële site

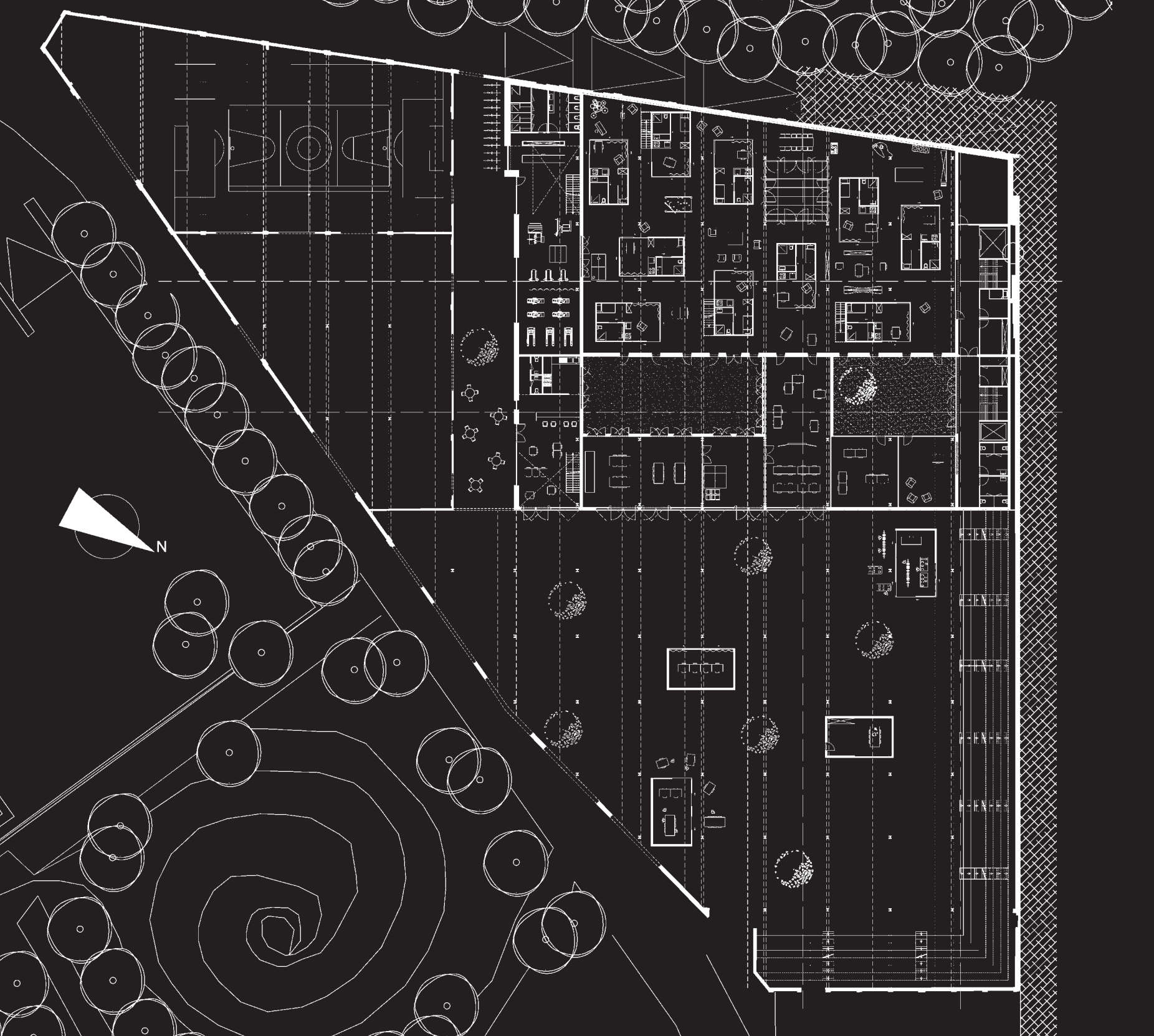

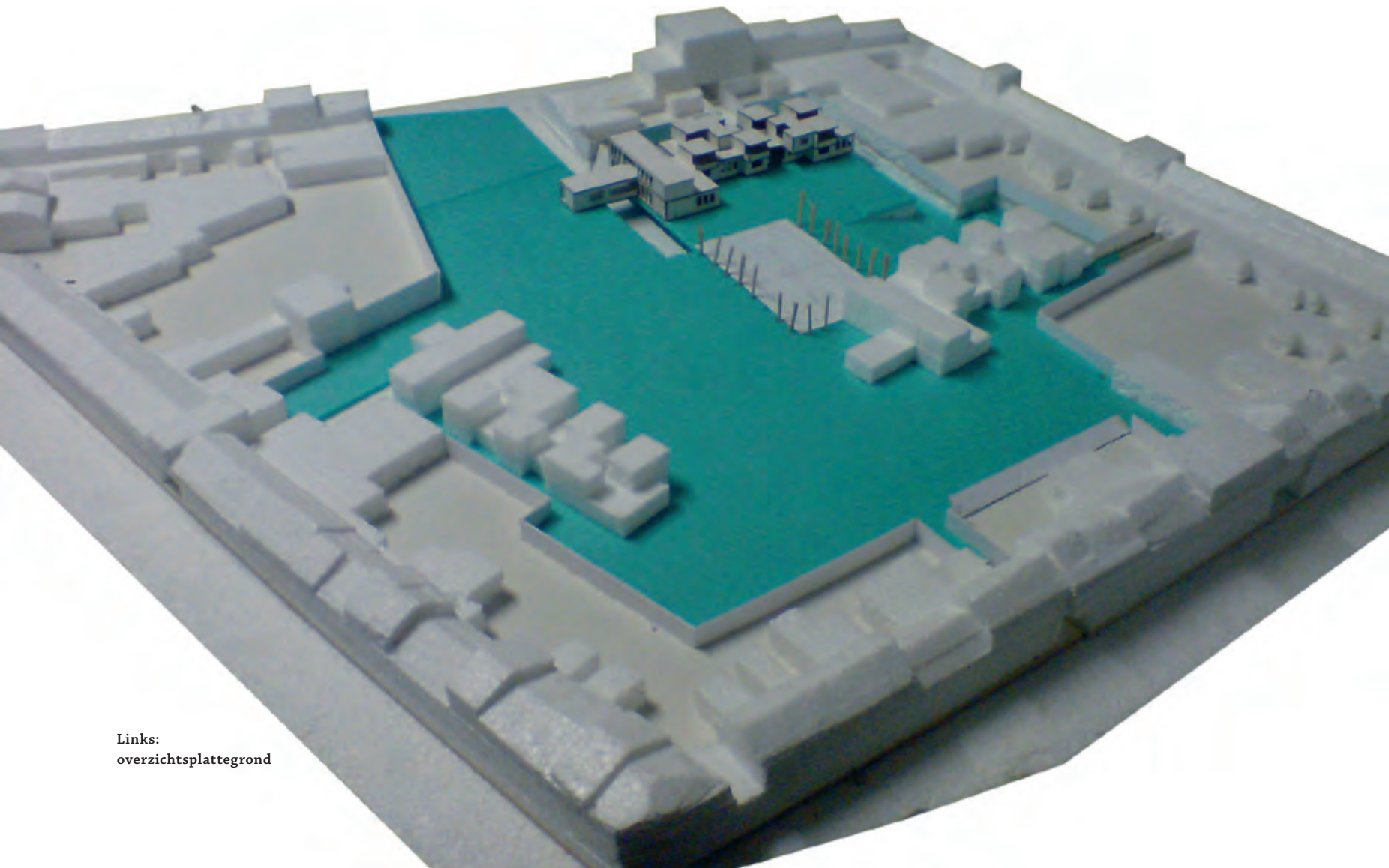
Het Detentiehuis is opgebouwd uit individuele verblijfsruimtes die vrij opgesteld staan binnen een industriële loods, omgeven door collectieve ruimte (eet- en zitruimte, ontspanning, enz.). In het centrum van de loods is een tuinpatio uitgespaard. Sommige individuele verblijfsruimtes beschikken over een serre bovenop het volume.

Plattegrond van de individuele
verblijfsruimtes in de loods

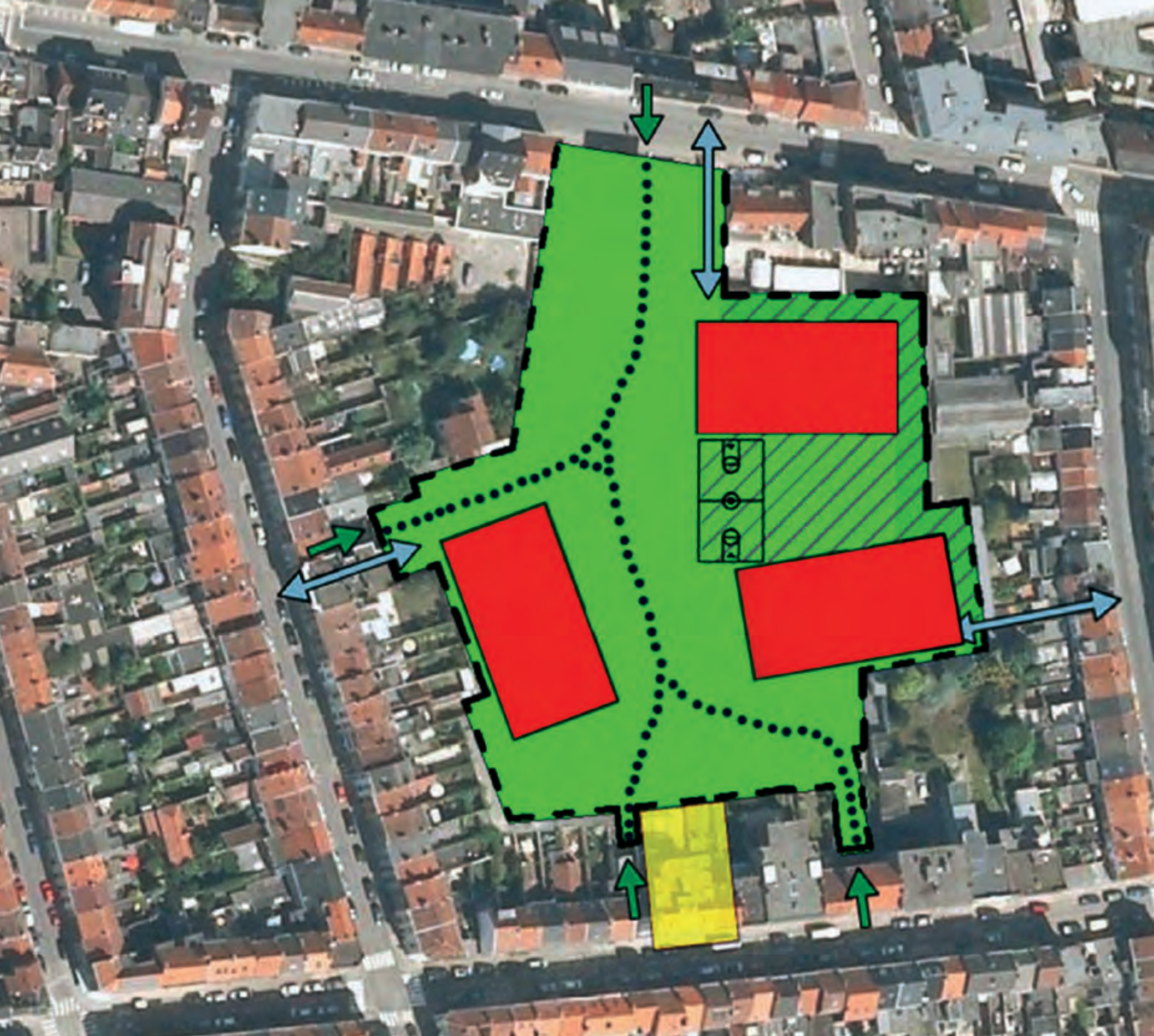

**Drie huizen in een
groot stedelijk
bouwblok**

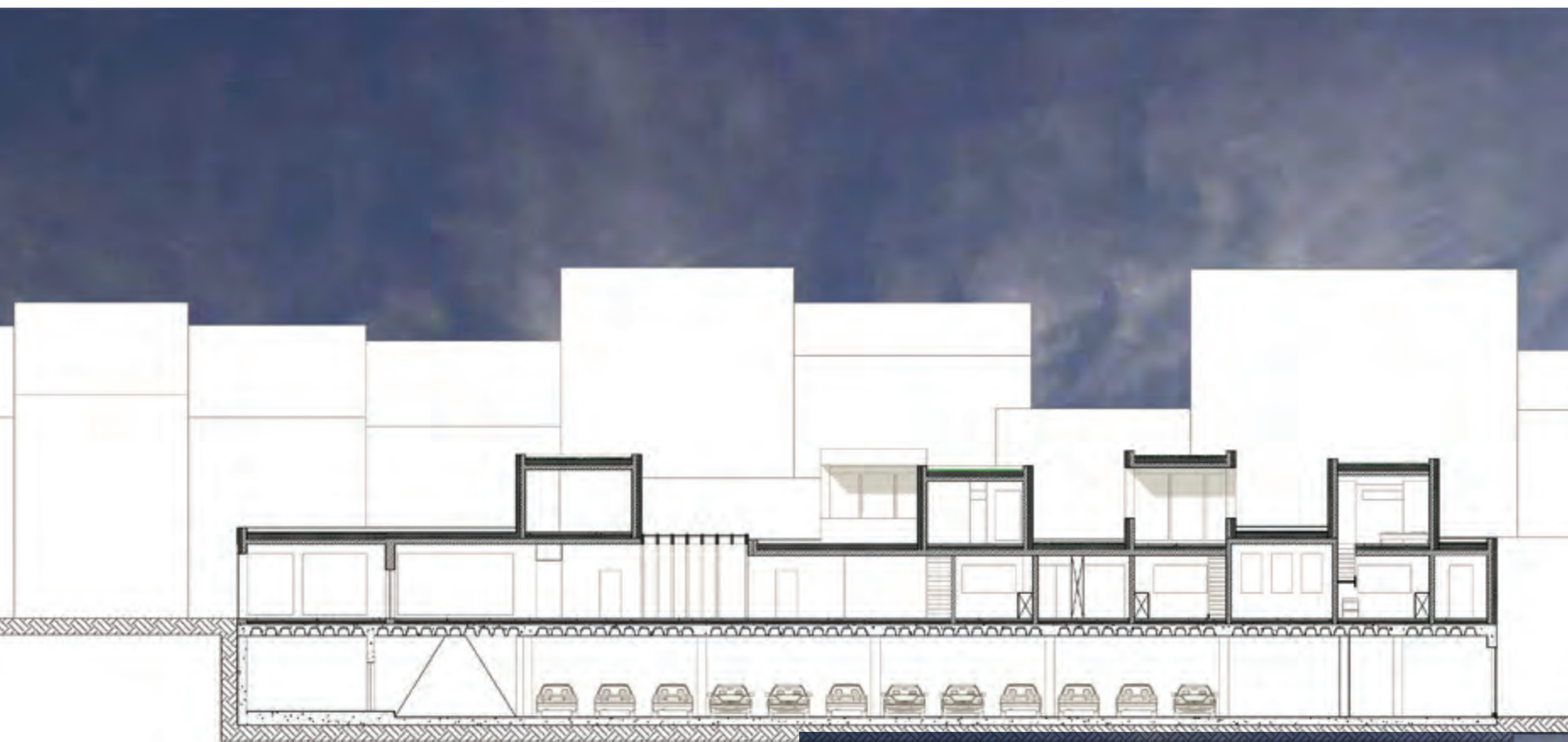
Links:
overzichtsplattegrond

Links: inplantingsplan van drie Detentiehuizen
binnen een stedelijk bouwblok

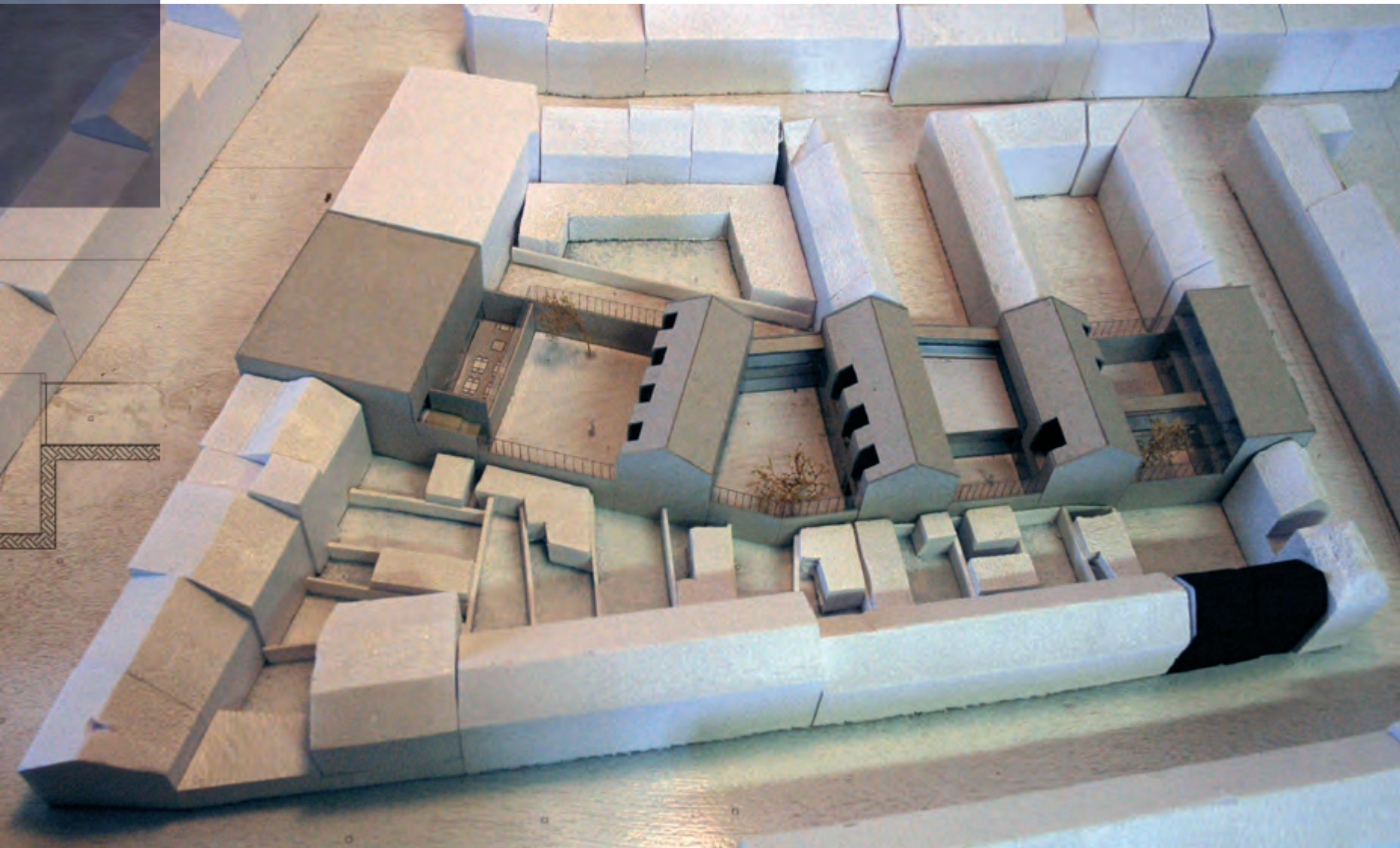
Boven: plattegrond gelijkvloers (onthaal, gemeenschappelijke
ruimtes, individuele kamers). Onder: plattegrond verdieping
(personeelsruimte, duplex van individuele kamers)

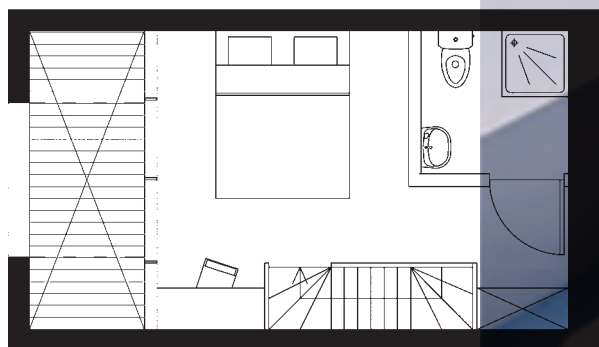
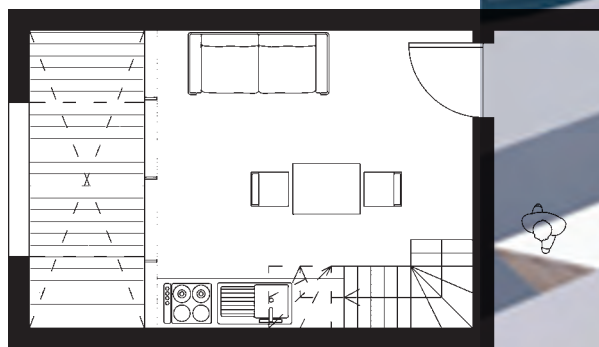
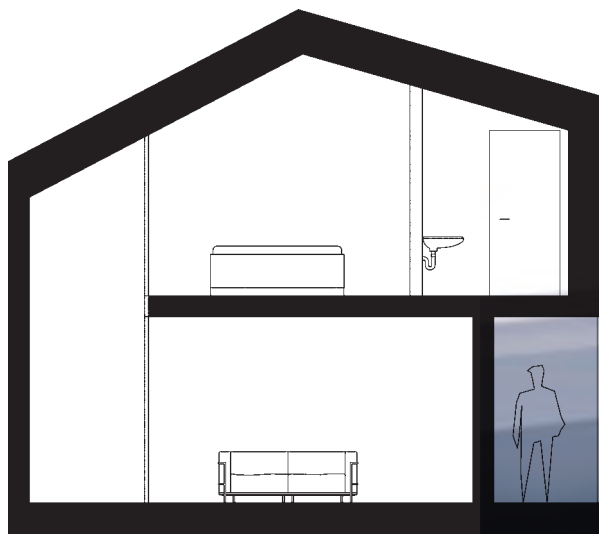

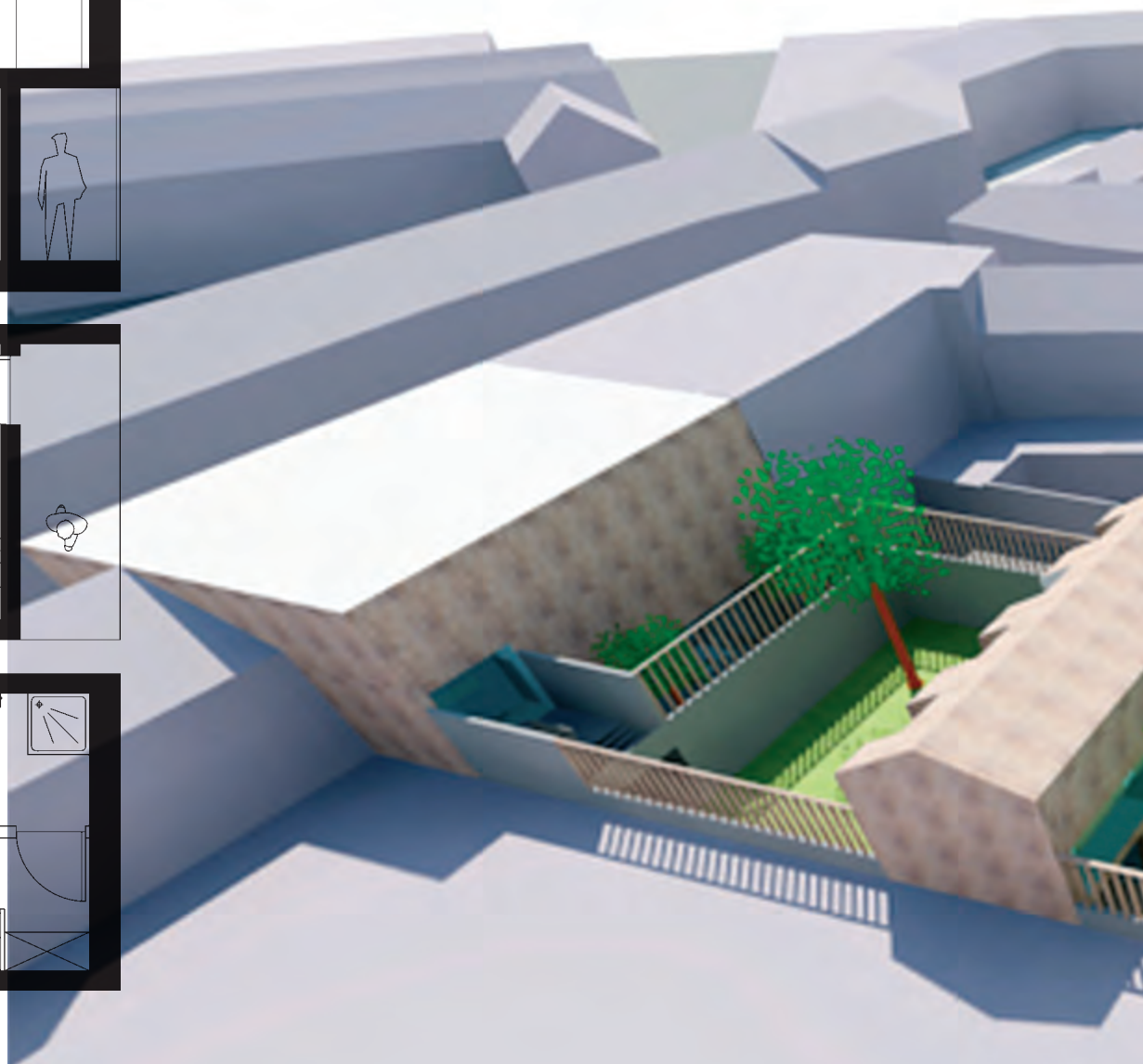
Dwarse snede en langse snede over het
detentiehuis en de ondergrondse parking

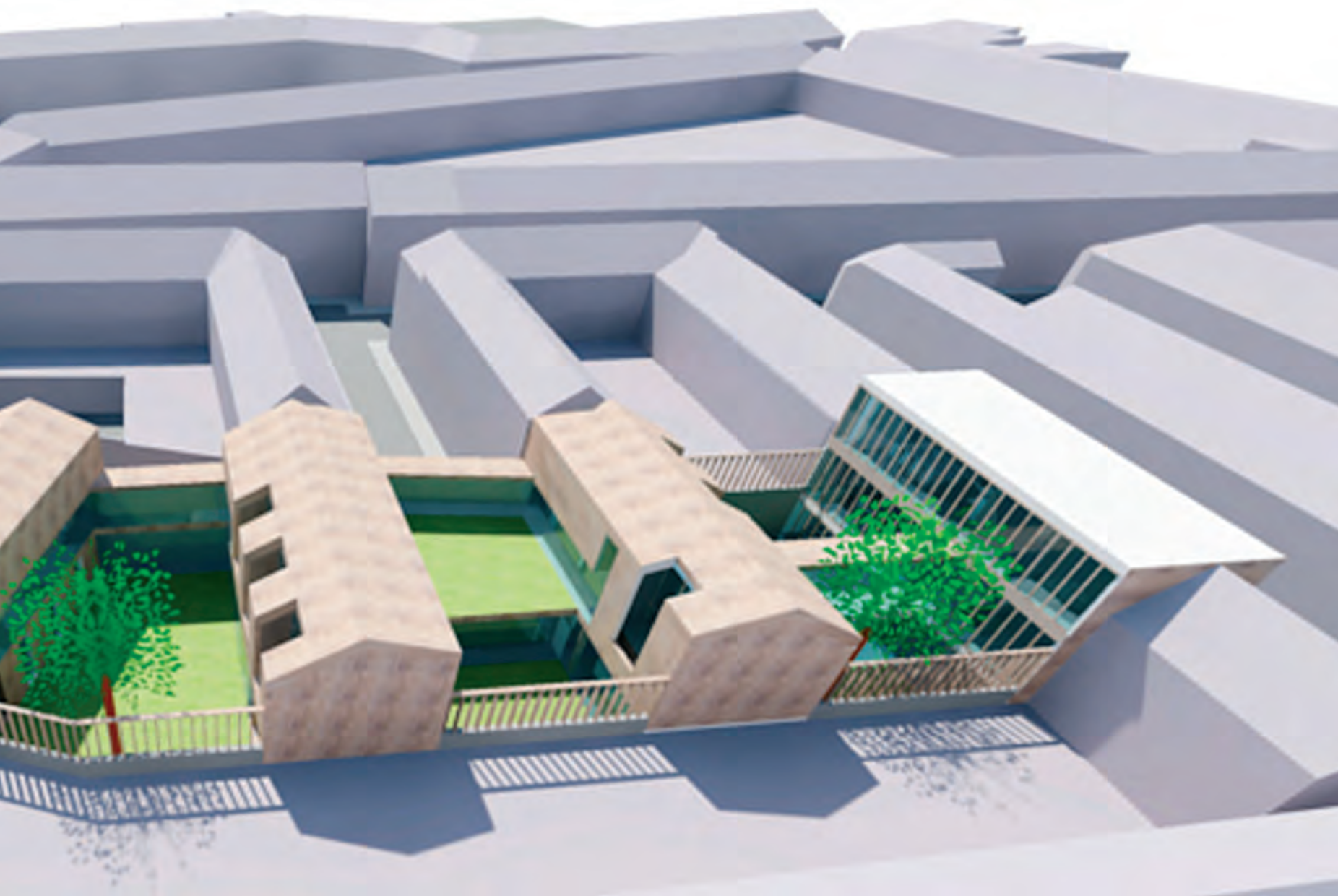
Een strip doorheen een stedelijk bouwblok

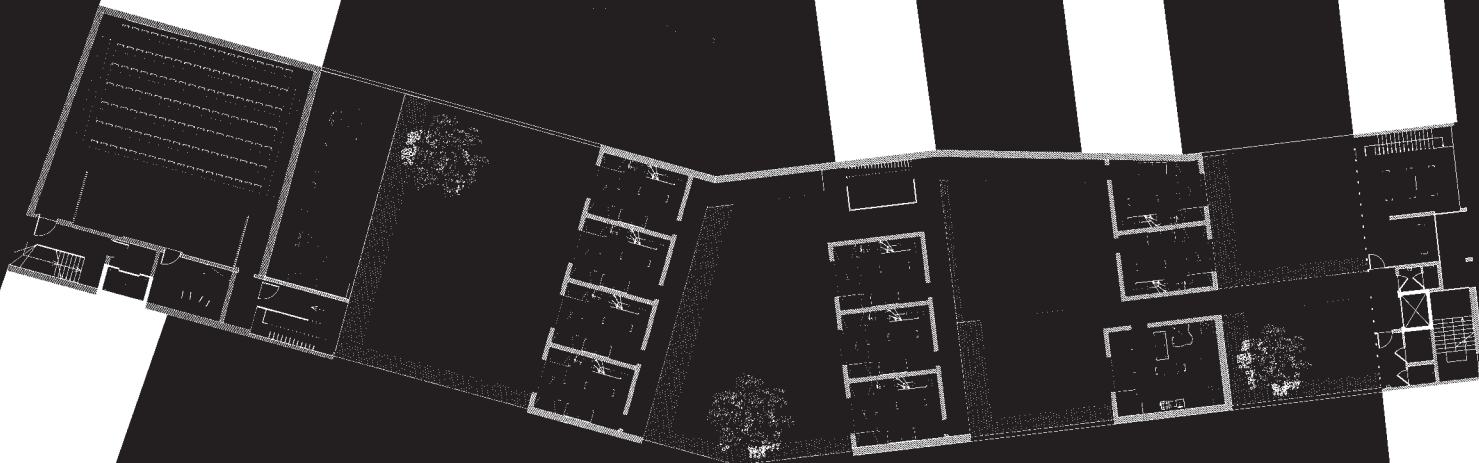

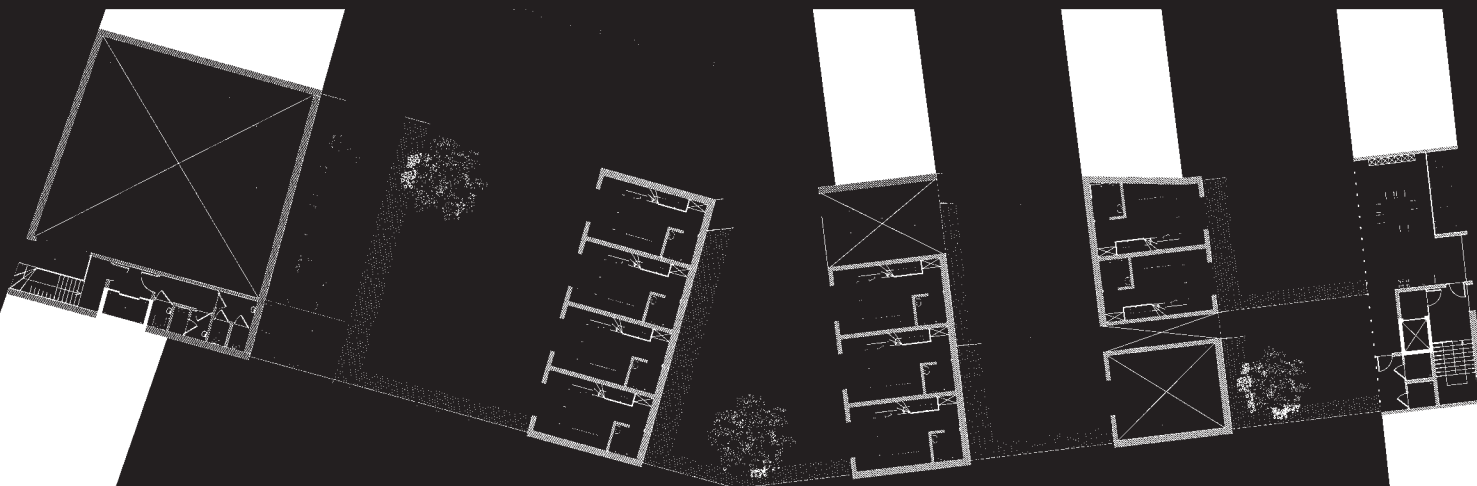
Links: plattegronden en dwarse snede over het individueel duplexverblijf
 Rechts: langse snede over het detentiecomplex

Boven: plattegrond gelijkvloers
Onder: plattegrond verdieping

Het Belgische gevangeniswezen bevindt zich in een staat van bijna permanente crisis en er bestaat een brede eensgezindheid dat onze gevangenen niet erg geschikt zijn voor het waarmaken van hun kerntaak: het individueel en veilig voorbereiden van veroordeelden op een geslaagde terugkeer in de maatschappij.

Toch blijft ook in de eenentwintigste eeuw het gevangenisbeleid behoorlijk conservatief: de overheid investeert nog steeds miljarden in 'klassieke', uniforme en grootschalige projecten, in de eerste plaats ingesteld op beveiliging. De negatieve effecten daarvan zijn nochtans gekend, net als de vaststelling dat verschillende gedetineerden ook een verschillende aanpak vergen.

Vandaar dat enkele mensen uit de gevangeniswereld binnen het project Gedifferentieerde Strafvuitvoering, in de schoot van de Liga voor Mensenrechten, op zoek zijn gegaan naar werkbare alternatieven, samen met wetenschappers, studenten, politici, architecten en gedetineerden.

De publicatie *Huizen* presenteert hun concrete besluiten en uitgewerkte pilootprojecten waarvoor ze nu een figuurlijke 'bouwvergunning' vragen. *Huizen* biedt infrastructurele antwoorden, een personeelsplan, juridische voorstellen, plannen, maquettes, berekeningen en tabellen.

Huizen is een vernieuwend en inspirerend referentiewerk voor wie zich betrokken voelt bij de problematiek van detentie in de (nabije) toekomst: federale, gewestelijke en lokale beleidsmakers, stadsplanners en projectontwikkelaars, magistraten en advocaten, architecten en ingenieurs, juristen en criminologen, maatschappelijk werkers, penitentiair personeel, justitieassistenten, justitieel welzijnswerkers, forensische behandelaars, onderzoekers en studenten.

Concreet wordt voorgesteld om onze huidige gevangenen te vervangen door kleine Detentiehuizen in georganiseerde detentiestreken. Al onze gedetineerden moeten een geïndividualiseerd oplosingstraject kunnen doorlopen. Onze straffen moeten van in het begin de reclassering voorbereiden, conform de Basiswet. En het inplanten van Detentiehuizen in het maatschappelijk weefsel, is meteen een boeiende uitdaging en opportuniteit voor stadsvernieuwing.

www.aspeditions.be
ISBN 978 90 5718 254 9